

Trygg base, trygg havn.

*På hvilke måter kan tidlige
tilknytningsforhold påvirke barnets utvikling?*

Linda Katrine Gangstad Nilsen

Masteroppgave i allmenn studieretning
PED 4391

UNIVERSITETET I OSLO

Det utdanningsvitenskaplige fakultet
pedagogisk forskningsinstitutt

Høst 2012

Et barn som blir kritisert, lærer seg å fordømme
Et barn som opplever fiendtlighet, lærer seg å sloss
Et barn som blir gjort til latter, utvikler sjenanse
Et barn som opplever skam, lærer skyldfølelse
Et barn som blir møtt med toleranse, lærer seg tålmodighet
Et barn som blir oppmuntret, lærer seg tillit
Et barn som får ros, lærer seg å påskjønne
Et barn som blir behandlet rettferdig, lærer seg rettferdighet
Et barn som får oppleve sikkerhet, lærer seg å føle tillit
Et barn som blir satt pris på, lærer seg å være fornøyd med seg selv
*Et barn som blir akseptert og møter vennskap, lærer seg å føle
kjærlighet til verden.*

Dorothy Law Holte.

© Linda Katrine Gangstad Nilsen

Høst 2012

Trygg base, trygg havn. På hvilke måter kan tidlige tilknytningsforhold påvirke barnets utvikling?

Linda Katrine Gangstad Nilsen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

SAMMENDRAG AV MASTEROPPGAVEN I PEDAGOGIKK

TITTEL:

Trygg base, trygg havn. På hvilke måter kan tidlige tilknytningsforhold påvirke barnets utvikling?

AV:

Linda Katrine Gangstad Nilsen

EKSAMEN:

Masteroppgave i pedagogikk, allmenn studieretning.

PED 4391

STIKKORD:

Tilknytning

Utvikling

Resiliens

Stress

COS

PP- tjenesten

Sammendrag

Denne oppgaven omhandler måter som tidlige tilknytningsforhold kan påvirke barnets utvikling. Barnets forhold til en omsorgsperson kan på mange måter prege den videre utviklingen. Barn har behov for en trygg base å utforske ut i fra og en trygg havn å komme til når verden føles truende. Trygge barn har økt sannsynlighet for bedre psykisk helse senere i livet sammenlignet med utrygge barn. Oppgaven tar for seg teorier omkring tilknytning, hvordan kvaliteten på tilknytningen kan vurderes og tiltak som kan settes i gang dersom barnet er i risiko for skjevutvikling. I tillegg belyses resiliens, hva er det som gjør at noen barn utvikler seg i positiv retning på tross av manglende tilknytning til en omsorgsperson. Dette er et viktig tema som gir informasjon om beskyttende faktorer og trusler mot barnets utvikling. Gjennom å øke kunnskapen omkring hvilke faktorer som påvirker barnets tilknytning og hvordan dette kan prege den videre utviklingen, kan hjelpeapparater sette i gang tidlige tiltak.

Metoder og kilder

Oppgaven er en litteraturstudie. Den tar utgangspunkt i eksisterende forskning. En slik måte å jobbe på stiller krav til at man er grundig og kritisk i forhold til hvilke kilder som brukes. Litteraturen som er brukt er i hovedsak studier som er gjennomført i andre land. Funnene antas å kunne generaliseres til norske forhold.

Hovedfunn og konklusjon

Oppgaven konkluderer med at tidlig intervensjon kan øke sannsynligheten for at et barn i en risikogruppe kan få en positiv utvikling og et godt mentalt liv. Barn som utsettes for langvarig mangelfull omsorg kan som følge av dette få en skjevutvikling av hjernen. Negative erfaringer kan påvirke barnets hjerne slik at den tilpasses et utrygt og truende miljø. Dette øker risikoen for senere psykologiske vansker. Det er viktig at økt fokus blant både fagpersoner og i samfunnet for å forebygge psykiske vansker og sørge for at alle barn har tilgang til en eller flere trygge voksne tilknytningspersoner (Fosse 2009). Barn som ikke har god nok kvalitet på tilknytningen kan utvikle vansker som senere kan manifestere seg som

vansker i skolen og vansker i forhold med relasjoner til andre mennesker. Dette understreker betydningen av trygge, stabile voksenpersoner i de første leveårene.

Forord

Every accomplishment starts with the decision to try!

Endelig kan jeg sette punktum for studiene. Oppgaven har tatt lang tid å fullføre og etter mye arbeid er den endelig ferdig. Det har vært en spennende, slitsom, utfordrende og lærerik prosess. Selv om jeg er glad for å være ferdig er det litt vemodig å skulle levere oppgaven som har vært en stor del av livet mitt i lang tid.

Jeg vil takke veilederen min Vibeke Hafstad som har kommet med gode innspill og faglig støtte. Takk for at du har hatt tålmodighet, dette har tatt lang tid!

Takk til snille besteforeldre som har stilt opp som barnevakter når vi har hatt behov, og takk til pappa som har lest korrektur.

Takk til PP- tjenesten for Valdres for at jeg har kunnet jobbe med oppgaven, og takk til Tove for gode ideer og forslag.

Den største takken går til Stig Morten. Takk for at du har vært en god støtte og for at du har hatt tro på meg. I tillegg har du vært en fremragende husfar som har hatt kontroll på hele husholdningen og tatt vare på småtassene våre.

Og til sist, tusen takk til Sigrid og Henrik. Dere har inspirert meg til å fullføre, nå skal mamma være mye mer hjemme sammen med dere!

Røn, 1.oktober 2012.

Linda Katrine Gangstad Nilsen.

Innholdsfortegnelse

1	INTRODUKSJON OG BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA.....	1
1.1	Valg av tema.....	1
1.2	Presentasjon av problemstillingen.....	2
1.3	Oppbygging og avgrensning.....	3
1.4	Oversikt over oppgavens struktur.....	5
2	METODE OG LITTERATURSØK.....	8
2.1	Hvordan forskes det på sammenhengen mellom tilknytning og utvikling?.....	9
2.1.1	Kvalitativ og kvantitativ metode.....	9
2.1.2	Validitet.....	10
2.2	Design og datainnsamling.....	12
2.2.1	Longitudinelle studier.....	13
2.2.2	Observasjon.....	14
2.3	Systemer for å forstå utvikling og tilknytning.....	15
2.3.1	Hovedeffekter.....	16
2.3.2	Interaksjonseffekter.....	16
2.3.3	Transaksjonseffekter.....	17
2.3.4	Dynamiske system.....	18
2.4	Oppsummering.....	19
3	HVA ER TILKNYTNING?.....	20
3.1	Sensitivitet.....	21
3.2	Temperament.....	22
3.3	Harlows apestudier.....	24
3.4	Utvikling av tilknytningsteori.....	26
3.5	Oppsummering.....	27
4	UTREDNING: HVORDAN VURDERE KVALITETEN PÅ TILKNYTNINGEN?.....	29
4.1	Fremmedsituasjonen.....	30
4.1.1	Gjennomføring av fremmedsituasjonen.....	31
4.1.2	Kategorier.....	32
4.1.3	Kritikk av fremmedsituasjonen.....	34
4.2	California- prosedyren.....	37
4.2.2	Hypoteser.....	39

4.2.3	Resultater.....	40
4.3	Crittendens klassifikasjonssystem	43
4.3.1	Kategorier.....	44
4.4	Oppsummering	47
5	TEORIER	49
5.1	John Bowlby	49
5.1.1	Målkorrigert kontrollsystem.....	50
5.1.2	Indre arbeidsmodeller.....	51
5.2	Donald Winnicott og tilknytning.....	52
5.2.1	En god nok mor	52
5.3	Allan Schore og tilknytning.....	54
5.3.1	Inntoningsprosesser	55
5.4	Peter Fonagy	57
5.4.1	Mentalisering og affektregulering.....	57
5.5	Oppsummering	59
6	HJERNENS UTVIKLING OG PSYKOBIOLOGI.....	61
6.1	Hjernens utvikling	62
6.2	Plastisitet.....	63
6.3	Stress.....	64
6.3.1	Kortisol.....	65
6.3.2	Normativ utvikling av stresssystemet.....	66
6.3.3	Utvikling av stresssystemet hos barn i risikogrupper	67
6.4	Oppsummering	68
7	RESILIENS	70
7.1	Kauai- undersøkelsen.....	71
7.1.1	Mirakelbarn eller medfødt kompetanse?.....	74
7.1.2	Kompetanse	75
7.1.3	Selv – regulering	75
7.2	Oppsummering	77
8	IKKE HELSE-FREMMENDE TILKNYTNING	78
8.1	Desorganisert tilknytning	81
8.2	Uorganisert tilknytning.....	84
8.3	Rumenske barnehjemsbarn.....	84

8.4	Oppsummering	86
9	INTERVENSJON	88
9.1	COS	89
9.1.1	Programmet	89
9.1.2	COSI.....	91
9.1.3	Trygg base	93
9.1.4	Trygg havn	93
9.1.5	“Større, sterkere, klokere og god”	95
9.1.6	“Haimusikk”	95
9.2	Effekter av COS.....	96
9.3	Oppsummering	97
10	AVSLUTTENDE TANKER OG OPPSUMMERING	99
10.1	Oppsummering.....	101
	Litteraturliste	105

<u>Fig 1. Horowitz’ utviklingsmodell viser risiko, sårbarhet og beskyttelse (Horowitz 1987:23).</u>	18
<u>Fig 2. fordeling av tilknytningstypene i California – Prosedyre og fremmedsituasjonen. Fordelt mellom barn med dagomsorg og barn som er hjemme med mor (Clark – Stewart mfl 2001:158).</u>	41
<u>Fig.3. A Dynamic- Maturational Model of Patterns of Attachment in the preschool years. P. Crittenden 2001:18.</u>	46
<u>Fig 4: Andel resiliensbarn blant alle barna sett i forhold til om risiko var til stede eller ei (Borge 2010:22).</u>	71
<u>Fig 5: Faktorer ved barnet og miljøet som hadde betydning for utvikling av resiliens (Borge 2010: 23).</u>	73
<u>Fig. 6. Kriterier på desorganisert tilknytning (Brandtzæg, Smith og Torsteinson 2011:32)...</u>	83
<u>Fig 7. Sircle of Security: Secure Base and Haven of Safety (Marvin m.fl 2002:110).</u>	92
<u>Fig 8. Limited (Insecure) Circles of Security (Marvin m.fl 2002:111).</u>	94

1 INTRODUKSJON OG BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA

A male and female Tiger is neither more or less whether you suppose them only existing in their appropriate wilderness, or whether you suppose a thousand Pairs. But man is truly altered by the co-existence of other men; his faculties cannot be developed in himself alone, and only himself. Therefore the human race not by a bold metaphor, but in sublime reality, approach to, and might become, one body (S.T Colreidge I Gerhardt 2010:13).

Spedbarnet kan ikke alene utvikle seg til å bli et voksent selvstendig menneske. Det trenger selvfølgelig næring og stell, men også å samhandle med andre for å bli et sosialt vesen. Nyere forskning viser at de erfaringer barnet gjør i løpet av de to første leveårene på mange måter legger grunnlaget for barnets følelsesmessige liv. Spedbarnets hjerne er ikke ferdig utviklet ved fødselen og den blir påvirket av tidlige opplevelser, både negative og positive (Berg-Nielsen 2010:79). Spedbarnet kan ved fødselen sees på som et eksternt foster på den måten at det er ferdig utviklet på mange områder, men det har behov for trygge voksne rundt seg for å bli «programmert» inn i den kulturen det vokser opp i (Gerhardt 2010).

Brandtzæg mfl. (2011) skriver at de senere års forskning har vist at trygge barn har en større sannsynlighet for bedre psykisk helse senere i livet, sammenlignet med utrygge barn. Videre viser de til tilknytningslitteratur hvor trygge relasjoner beskrives som relasjoner hvor barnet uanstrengt kan søke trøst og beskyttelse dersom de trenger det. For at barn skal oppleve en slik trygghet trenger de foreldre, som har evner til å se barnets behov slik at de kan følge behovene der det er mulig og ta ledelse og styring der det er nødvendig.

1.1 Valg av tema

Det å få barn har gjort meg bevisst på hvor mange faktorer som påvirker barnets utvikling. Det er elementer ved meg som mor og de egenskaper som barnet er født med som bestemmer hvordan samspillet mellom mor og barn blir. Jeg har lenge vært interessert i hvordan barn preges av det miljøet de vokser opp i. Barn er sårbare og sterke samtidig og det er fascinerende hvordan mennesket fra naturens side er programmert til å fostre opp barn. Toåringen min «snakker» med sin fire måneder gamle lillesøster ved å herme etter lydene hennes og er på denne måten med på å sosialisere henne inn i vår familie. Dette gjør han helt intuitivt og det er fantastisk å observere.

Gjennom min jobb i PP- tjenesten har jeg møtt barn som har vansker av ulik grad som påvirker dem på mange plan. Dette har gjort at jeg har blitt spesielt interessert i temaet og ønsket derfor å skrive masteroppgave innenfor temaet utvikling og tilknytning. I forhold til mitt arbeid kan denne oppgaven bidra til å øke kunnskapen omkring normativ utvikling av tilknytning. Det er viktig å vite noe om normal utvikling for å kunne se hva som er unormalt. Eksempelvis er det mange familier som adopterer barn fra utlandet. Disse barna har ofte ikke levd under optimale forhold og er preget av dette både psykisk og fysisk. Kunnskap om tilknytning og tilknytningsvansker samt hvilke tiltak som kan settes verk er viktig for disse familiene. Dette er kunnskap som de kan ha nytte av å få før barnet hentes og som barnehage og skole kan ha stor bruk for. Tidlig intervensjon har stor betydning og det er av like stor betydning at mennesker rundt barnet har kunnskap. I forhold til min jobb er det viktig å kunne gi råd om hvordan foreldre kan legge til rette for å få et godt samspill med barna sine.

Tittelen på oppgaven er; en trygg base, trygg havn. Det henspiller på at barnet trenger en trygg base som det kan utforske fra og en trygg havn det kan komme til for å få trøst og omtanke. En god og stabil omsorgsperson er den som skal være dette for barnet. Ved å ha en trygghet i omsorgspersonen og at denne er sensitiv på barnets signaler, er det store muligheter for en tryggtilknytning og en god utvikling.

1.2 Presentasjon av problemstillingen

Oppgavens tema er tilknytning og barns utvikling. Den innledende problemstillingen er:

På hvilke måter kan tidlige tilknytningsforhold påvirke barnets utvikling?

Jeg vil bruke tidligere forskning på området for å få kjennskap til relevante begrep, samt gi en gjennomgang av ulike tilknytningsteorier. Et barn som vokser opp under optimale forhold vil mest sannsynlig utvikle en trygg og god tilknytning til sine omsorgspersoner, men hva med de barn som ikke vokser opp i et godt miljø? Ved å gjennomgå teori og ulik forskning innenfor dette området, ønsker jeg å se nærmere på følgende del-problemstillinger:

- Hva påvirker barnets tilknytning?
- Hvordan vurderes barnets tilknytning til en omsorgsperson?

- Hva skjer med barn som vokser opp i et ikke – fasiliterende miljø?
- Hva er det som gjør at noen barn utvikler seg i en positiv retning selv om de har manglet en trygg og stabil omsorgsperson å knytte seg til?
- Hvilke tiltak kan iverksettes for å fremme tilknytningen hos barn som har vært utsatt for belastende omsorgssituasjoner?

Fonagy (2006) beskriver at tilknytningsteori er interessant for forebyggelsesforskningen fordi den gir oss en modell for integrasjon av tidlige barndomsopplevelser med senere utvikling. Å undersøke faktorer som påvirker tilknytningen er viktig for å få vite noe om fenomenet. Å se på hva som kan skje med barn som vokser opp i et uheldig miljø sier noe om virkningen av en mangelfull eller dårlig tilknytning. Dette kan igjen hjelpe oss til å forstå hvilke tiltak som kan settes i gang for å motvirke skjevutvikling. Ved å undersøke hvorfor noen barn har en positiv utvikling til tross for svak tilknytning får vi vite om hvilke beskyttende faktorer som påvirker tilknytningen. Det gir svært verdifull informasjon når det kommer til det neste punktet, hvilken behandling kan iverksettes.

1.3 Oppbygging og avgrensning

Bowlby skriver: “Attachment behaviour does not disappear with childhood but persist throughout life” (Bowlby 1969:350). Denne oppgaven omhandler barn fra spedbarnsalder til skolestart. Dette fordi det antas at tilknytningen til en omsorgsperson i hovedsak etableres i de tidlige barneårene og derfor er det meste av forskning basert på barn under skolealder. Når det gjelder barnets utvikling er det klart at denne strekker seg utover aldersbegrensningen jeg har satt. Mennesket utvikler seg hele livet.

Jeg har valgt å forklare relevante begrep etter hvert som de brukes i teksten, fremfor å avklare alle begrep i første del av oppgaven. Dette fordi jeg mener det er bedre for leseren.

Etter hvert kapittel kommer en oppsummering. Denne brukes til å sammenfatte det som er gjennomgått i kapittelet samt drøfte ideer knyttet til teksten. Jeg har valgt å gjøre dette for hele tiden å knytte problemstillingen opp mot relevante undersøkelser og på den måten skape

en rød tråd gjennom oppgaven. Mot slutten av vil alle oppsummeringene bunne ut i en sammenfattende avslutning.

Denne oppgaven tar for seg tilknytning og utvikling hos funksjonsfriske barn. Barn med alvorlig psykisk utviklingshemming kan ha vansker som påvirker samspillet mellom mor og barn (Jacobsen og Bjerkan 2010).

I mye av den aktuelle litteraturen er begrepet tilknytningsperson brukt. Jeg bruker ofte begrepet mor som henspeiler på en omsorgsperson eller en tilknytningsperson. Dette kan selvfølgelig like gjerne være far, men forskning innenfor dette feltet baserer seg stort sett på mor- barn relasjonen.

Det å skrive en oppgave som omhandler tilknytning og utvikling er en stor jobb. Feltet er svært bredt og favner om mye. Denne oppgaven består av mange tema. Jeg har valgt å ta med alle de ulike elementene i denne oppgaven nettopp for å vise hvor kompleks og sammensatt tilknytning er. Det er umulig i en masteroppgave å skrive mye om mange ting. Derfor har jeg valgt å ikke gå i dybden på de ulike temaene. Jeg mener det er viktig for oppgaven å få frem hvor mange faktorer som spiller inn på barnets tilknytning og utvikling.

Jeg har valgt å gi god plass til utredning og vurdering av tilknytningens kvalitet. Dette fordi det er viktig å vite noe om et barns tilknytning for å eventuelt sette i gang tiltak. Samtidig er det viktig å ha muligheten til å klassifisere barns tilknytning for å vurdere kvaliteten på omsorgssituasjonen og dermed kunne predikere utviklingsmessige risiko. I tillegg kan man ved å vurdere tilknytningens kvalitet, se om eventuelle tiltak har hatt effekt ved å gjennomføre en vurdering etter intervensjonen.

Det er gjennomført utallige undersøkelser omkring dette temaet. Jeg har valgt de som jeg ser som relevante for oppgaven og som kan regnes som klassikere innenfor dette feltet. Jeg har valgt å se nærmere på tre ulike metoder for å undersøke tilknytningstrygghet og kvaliteten på tilknytningen. Fremmedsituasjonen, California prosedyren og Crittendens klassifikasjonssystem er alle observasjonsmetoder. Mary Ainsworth sin fremmedsituasjon regnes som den viktigste metoden for å vurdere tilknytningstryggheten for de minste barna. Det var derfor naturlig å ta med denne prosedyren. California metoden ble utviklet basert på kritikk mot fremmedsituasjonen. Denne metoden er ikke så mye brukt, men jeg mener det er nyttig å ta med denne for å vise at Ainsworth sin metode kan ha noen mangler. California prosedyren er ment å egne seg for barn som går i barnehage eller er under annen form for

dagomsorg, slik mange norske barn gjør. Crittendens klassifikasjonssystem kan brukes på barn i førskolealder og det er derfor jeg har valgt å inkludere dette systemet i oppgaven. Det er andre metoder slik som Q- sortmetoden, men siden det også er en observasjonsmetode har jeg valgt å ikke gå inn på denne.

I de senere årene har det vært økt fokuset på hvilke prosesser som skjer i hjernen. Moderne teknologi har gitt oss mye interessant kunnskap om de fysiologiske endringene som kan skje dersom et barn opplever mangelfull eller dårlig omsorg. Til tross for at jeg finner dette temaet svært spennende har jeg valgt å gi det begrenset plass i oppgaven da temaet blir for stort til å kunne gå grundig inn på det. Jeg mener allikevel det er relevant å ta med en kort oppsummering om temaet siden denne typen kunnskap kommer til å bli viktig for forskning innenfor dette feltet i tiden som kommer.

Jeg kommer til å gjøre rede for Circle of Security (COS) som behandlingsform. Det er andre former for behandlingsopplegg som kunne vært aktuelle å inkludere i en slik oppgave. En er «minding the baby». Jeg har valgt å ikke ta med denne siden den ikke er like relevant for mitt arbeid i PP- tjenesten, jeg velger heller å vektlegge COS som er en behandlingsform som vurderes til å være den som bygges mest på tilknytningsteori (Brandtzæg, Smith og Torsteinson 2011) og derfor vil være relevant i forhold til teorier som gjennomgås i denne oppgaven. I tillegg kan metodikken fra denne metoden benyttes på andre arenaer. Et eksempel er å benytte COS i skole og barnehage for å illustrere hvilke behov barnet har og hva det trenger fra de voksne rundt seg.

1.4 Oversikt over oppgavens struktur

Kapittel 1 er et introduksjonskapittel. Jeg vil her gjøre rede for bakgrunn for valg av tema og hvordan oppgaven er bygget opp.

Kapittel 2 gjør rede for hvordan jeg har gjennomført litteratursøk i forkant av og underveis i oppgaven. I tillegg gir jeg leseren en gjennomgang av ulike forskningsmetoder med vekt på pedagogisk forskning samt en gjennomgang av ulike måter å samle inn data på. Til sist

skildres ulike system som brukes for å beskrive effekter som kan virke inn på tilknytning og utvikling.

Kapittel 3 brukes for å gi leseren en innføring i hva tilknytning er. Det gjøres rede for sentrale begrep. I tillegg gjennomgås en studie gjennomført av Harry Harlow (1959) for å illustrere teorien som blir presentert. Til sist gis det en kort innføring i hvordan tilknytningsteorien vokste frem i etterkrigstiden.

Kapittel 4 er et stort kapittel som tar for seg tre metoder som brukes for å vurdere barns tilknytning: Fremmedsituasjonen, California prosedyren og Crittendens klassifikasjonssystem. I tillegg blir det presentert fordeler og ulemper ved de forskjellige metodene.

Kapittel 5 presenterer fire teoretikere som har hatt stor betydning for utviklingen av tilknytningsteori, John Bowlby, Donald Winnicott, Allan Schore og Peter Fonagy. Gjennom hele oppgaven vil det refereres til arbeidet disse fire har gjort.

Kapittel 6 gir en kort og forenklet gjennomgang av hjernens og stresssystemets oppbygging og funksjon i forhold til tilknytning. Det tar for seg både normativ utvikling og utvikling hos barn i risikogrupper.

Kapittel 7 handler om resiliens. Hva ligger i begrepet resiliens og hvordan henger det sammen med barns tilknytning og utvikling. Det vises til Kauai-undersøkelsen som er en omfattende studie av resiliens.

Kapittel 8 tar for seg ikke-helsefremmende tilknytning. Det handler om barn som har opplevd svært mangelfull omsorg fra foreldre, og barn som har tilbragt deler av tidlig barndom på

institusjon. Det går nærmere inn på desorganisert tilknytning. Dette fordi denne typen bringer med seg stor risiko i forhold til barnets utvikling.

Kapittel 9 omhandler intervensjon. Hvordan kan man bidra til å bedre samspillet og dermed tilknytningen mellom foreldre og barn? For å belyse dette gjennomgår behandlingsmodellen Circle of Security.

Kapittel 10 er et kapittel som tar for seg samfunnsperspektivet. Hvordan tilknytningsstrategi kan prege barns fungering i barnehage og skole. Har tilknytning noe å si for om man kan predikere senere psykiske lidelser? Hvilken betydning har denne oppgaven for mitt arbeid i PP- tjenesten?

2 METODE OG LITTERATURSØK

Siden jeg jobber fulltid og har små barn i skriveperioden har jeg av tidsmessige årsaker valgt å skrive en teoretisk oppgave. Dette innebærer en litteraturstudie hvor jeg benytter meg av eksisterende forskning. En litteraturstudie handler om prosessen å finne, lese og evaluere forskningslitteratur innenfor et felt (Bordens og Abbot 2005). En viktig del av en litteraturstudie er å være kritisk i forhold til hvilke kilder man benytter.

Jeg har valgt studier som er kjente og som er mye brukt som referanser i tilsvarende oppgaver. Dette innebærer at det er reliable studier som hjelper meg med å finne svar på problemstillingen min. Samtidig innebærer dette en utfordring i forhold til å anvende studiene på en slik måte at jeg ikke skriver en oppgave som andre har skrevet før meg.

Jeg har brukt BIBSYS som redskap for å finne aktuell litteratur og har brukt referanser og litteraturlister aktivt for å finne relevant litteratur. Selve litteratursøket har vært en tidkrevende prosess for det finnes mye forskning omkring dette emnet. Siden jeg bor langt fra studiestedet mitt har jeg fått svært god hjelp av mitt lokale bibliotek som har hjulpet til med å finne artikler og bestille bøker.

Til tross for at tilknytning og utvikling på mange måter er avhengig av hvilken kultur man oppdras i så har jeg vært nødt til å bruke utenlandske studier. Det er studier som er gjort i den vestlige verden så funnene vurderes å til å være overførbare til norske forhold. Det er pågående norske forskningsprosjekt, Liten i Norge, som omhandler temaet tilknytning og utvikling, men denne er ikke ferdigstilt (Rbup.no).

Det vil nå gis en gjennomgang av metoder for å samle inn data til forskningsprosjekt. I tillegg gjøres det kort rede for ulike design. I oppgaven refereres det til flere longitudinelle studier, det er derfor av betydning å se på fordeler og ulemper ved denne måten å skaffe kunnskap på. Til sist skildres ulike system som brukes til å beskrive effekter som kan virke inn på tilknytning og utvikling.

2.1 Hvordan forskes det på sammenhengen mellom tilknytning og utvikling?

Kleven (2002) sier at forskning starter med undring. Man ønsker å få svar på spørsmål og bruker derfor ulike metoder til å belyse problemstillinger eller et fenomen man vil forsøke å forstå bedre. Det er mange måter å forske på, mange måter å øke kunnskapen rundt et fenomen. I forhold til min problemstilling har forskere sett på årsakssammenhenger, på hvilken måte vil et barns tilknytning påvirke den videre utviklingen? Årsakssammenhenger er særlig viktig innenfor pedagogisk forskning. Dersom man finner hvilke faktorer som påvirker barnet i negativ retning, kan man gjøre noe med disse faktorene og kanskje dermed bedre utsiktene til en heldig og positiv utvikling for barnet. Denne typen kausal forskning vil gi en dypere forståelse for fenomenet enn beskrivende forskning. Samtidig stilles det større krav til metodologi. Denne typen metodologi innebærer prinsipper knyttet til statistikk, årsaksforhold, begrepsoperasjonalisering og generalisering. Det kan foreligge enkelte vansker i forhold til generalisering av kausale studier. Dette innebærer vansker med å overføre forskningsresultater til andre personer, situasjoner og tider. Studier som omhandler en gruppe barn i et land kan ikke i alle tilfeller overføres til andre land. Mange faktorer spiller inn slik som syn på barn og oppdragelse, bruk av barnehager samt andre samfunnsmessige ulikheter. Dette er viktig i forhold til å generalisere studier til bruk på norske forhold.

2.1.1 Kvalitativ og kvantitativ metode

Tidligere var skillet mellom kvalitativ og kvantitativ metode mer tydelig enn det er nå. I dag har man større forståelse for at metodene utfyller hverandre og at begge tradisjonene har sterke og svake sider (Kleven 2002). Ved datainnsamling vektlegger de to metodene noe ulikt. De kvantitative metodene holder en viss avstand mellom forskeren og forsøkspersonene, den kvalitative metoden prioriterer nærhet mellom disse to. Nærhet på denne måten fører til at selve datainnsamlingen ikke er så strukturert og det kan gi forskeren tilgang til informasjon man ellers ville hatt vansker med å få tak i. På denne måten kan den gi mer og dypere kunnskap enn den kvantitative metoden.

Den kvantitative metoden er godt egnet til innsamling av store data til statistisk bruk (Bordens og Abbot 2005). Når det kommer til analyse av data vektlegger de to metodene noe ulikt. Den

kvantitative metoden har gjerne registreringer i tallformat hvor man gjennom analyse får resultat i målbare størrelser. Eksempelvis er kartlegginger i PP-tjenesten hvor resultatet fremkommer som grafer eller tall hvor man gjennom standardiseringer kan score resultatene ut fra forventet resultat og det er enkelt å sammenlikne kasus. De kvalitative metodene er sterkere når det gjelder vurdering av enkelt kasus og resultatene er derfor ikke like egnet til sammenlikning.

Kvalitative metoder går i dybden på et fenomen og er ikke like avhengig av å ha store utvalg. Denne metoden er derfor godt egnet til hypotesedannende undersøkelser. Pedagogisk forskningslitteratur har mange og gode eksempler på at kvalitative undersøkelser har brakt med seg nye begrep og tanker som har ført feltet over i nye og spennende spor. Når de nye hypotesene skal testes ut er det imidlertid bruk for kvantitative metoder. Det er derfor gode grunner til å benytte seg av begge metodene. Det viktigste er å se på hvilke problemstilling som skal undersøkes for deretter å velge metode, hva kan de ulike metodene tilby i forhold til en problemstilling (Kleven 2002).

På bakgrunn av dette er det rimelig å anta at både kvalitative og kvantitative metoder vil kunne gi god kunnskap når det gjelder å undersøke på hvilke måter tilknytning påvirker videre utvikling. Man kan benytte kvalitative undersøkelser for å finne ut mer om hvilke prosesser som ligger til grunn for tilknytning og utvikling for deretter å kvalitetssikre ved å kunne generalisere resultatene til andre tilsvarende grupper.

2.1.2 Validitet

For å kunne svare på et forskningsspørsmål er det viktig at slutningene som trekkes i studien har en høy grad av sikkerhet, eller validitet. Cook og Campell har utviklet et validitetssystem for kausale undersøkelser, studier som undersøker årsakssammenhenger (Lund 2002).

Systemet består av fire kvalitetskrav; statistisk-, indre-, ytre-, og begrepsvaliditet. Det vil nå gjøres kort rede for disse og på hvilken måte de er relevante i denne oppgaven.

Statistisk validitet omhandler sammenhengen mellom to variabler. Denne sammenhengen må være statistisk signifikant, eller rimelig sterk. Hva som regnes som rimelig sterk kan kun avgjøres skjønnsmessig innenfor det enkelte forskningsområdet. Statistisk invaliditet kan

skyldes en feil i utvalget. Dersom det er tilfelle kan ikke den indre validiteten være oppfylt. Samtidig kan statistisk validitet være tilfredsstillende til tross for at de tre andre ikke er det. God statistisk validitet vil derfor være en nødvendig betingelse for de andre kvalitetskravene (Lund 2002: 106).

God indre validitet innebærer at man kan stole på den tolkningen som fremsettes på grunnlag av hvilken relasjon det er mellom to variabler. Indre validitet kan altså defineres som et lokalt fenomen, knyttet til den situasjon undersøkelsen ble foretatt innenfor (Kleven 2002: 141), eller som en kausal relasjon mellom to sett av operasjonaliseringer (Lund 2002:106). Operasjonalisering av et begrep omhandler prosessen med å gjøre et teoretisk begrep om til en variabel. Når det tolkes årsakssammenhenger, ved undersøkelse av «hva» som fører til «hva», er indre validitet viktig. Denne typen kausale studier kommer jeg til å omtale senere i oppgaven. Dersom man kun skal se på statistiske sammenhenger er ikke denne typen validitet av interesse.

Begrepsvaliditet defineres som grad av samsvar mellom begrepet slik det er definert teoretisk og slik man lykkes med å operasjonalisere det (Kleven 2002). Det handler om man klarer å måle det man faktisk ønsker å måle. I selve datainnsamlingen kan det forekomme feil og det vil redusere begrepsvaliditeten fordi det reduserer samsvaret mellom begrepet slik det er definert og begrepet slik det er operasjonalisert (Kleven 2002). Valide begrep vil derfor være helt nødvendig for at forskningsresultatet skal gi mening, være tolkbare og kunne generaliseres. I studier som omhandler utvikling og tilknytning er dette av spesielt stor betydning. Pedagogisk forskning ofte ønsker å studere teoretiske begrep som ikke er direkte observerbare. Hvordan skal man kunne måle trivsel? Angst? Motivasjon? Man må da sette kriterier for hvilke observerbare tegn man kan regne som indikator på disse begrepene. I Ainsworth sin fremmedsituasjon skal barnets tilknytning vurderes. Dette stiller store krav til hvordan man operasjonaliserer begrepene som brukes for å undersøke barnets tilknytningsatferd.

Ytre validitet handler om i hvilken grad forskningsresultatene kan generaliseres til andre personer, situasjoner og tider enn det som er tatt med i undersøkelsen (Kleven 2002). Dersom resultatene kan generaliseres har studien god ytre validitet, resultatene er gyldige utenfor rammene av undersøkelsen. Lund (2002) skiller mellom til- generalisering og over-generalisering. Til- generalisering er rettet mot en gruppe individer, situasjon eller tid. Ved over- generalisering er man interessert i hvor langt eller bredt resultatene kan generaliseres.

Eksempelvis hvilke undergrupper en kausal undersøkelse gjelder for. Ytre validitet er viktig i eksempelvis Mary Ainsworth sin studie som resulterte i prosedyren «fremmedsituasjonen». Resultatene var ment å kunne generaliseres til alle barn uavhengig av kultur.

2.2 Design og datainnsamling

Man skiller gjerne mellom tre typer forskningsdesign; eksperimentelle, ikke – eksperimentelle og kvasi – eksperimentelle design. Eksperimentell design omfatter to eller flere grupper av forsøkspersoner hvor disse er tilfeldig fordelt. Minst én av gruppene gis eksperimentell påvirkning og kalles forsøksgruppe. Sammenligningsgruppen, som ikke får en slik påvirkning, kalles kontrollgruppe. Dersom man benytter et kvasi- eksperimentell design vil forskere påvirke gruppen på samme måte ved den forrige gruppen, men forsøkspersonene er ikke tilfeldig fordelt. Ikke-eksperimentell design baserer seg på at forskeren ser på fenomenet slikt det er og går ikke aktivt innfor å påvirke situasjonen. En slik undersøkelse tar sikte på å kartlegge eller beskrive forholdene slik de er og kalles derfor ofte deskriptive undersøkelser. Som oftest vil man forsøke å finne en forklaring på hvorfor forholdene er slik de beskrives (Kleven 2002).

Et rent eksperimentelt design kan regnes som et «godt» design og vil være gunstig i forhold til å beskrive kausale årsaker på den måten at indre validitet er under kontroll. De kvasi-eksperimentelle og ikke- eksperimentelle designene vil ha problemer med å trekke like klare og gyldige slutninger i forhold til eksperimentell design, og i den forstand kan de regnes som «dårlige» design. Kleven (2002) påpeker at de «gode» designene er sjeldne i pedagogisk forskning. Dette fordi det er praktiske eller etiske grunner som forhindrer fordeling av personer tilfeldig på grupper. Et «dårlig» design betyr ikke at forskningen ikke er gyldig eller at kvaliteten forringes. Det stilles derimot svært store krav til forskerens evne til å diskutere alternative tolkninger av resultatet. Eventuelle kausale slutninger som trekkes av undersøkelser med «dårlig» design må gjøres med tydelige forbehold. Jeg vil nå se på metoder for å samle inn data, longitudinelle studier og observasjon.

2.2.1 Longitudinelle studier

Noen av studiene det henvises til er longitudinelle studier, slik som Kauai – undersøkelsen (Werner 1993) og Rutters studie av rumenske barnehjemsbarn (Rutter 1993). Dette er ikke-eksperimentelle design hvor forskeren beskriver fenomenet og har ingen form for påvirkning. En longitudinell studie kjennetegnes ved at en gruppe deltakere følges over en tidsperiode. I studiene nevnt over er perioden flere år. Fordelen ved en slik type studie er at man får et klart innblikk i utviklingsmessige endringer og utvikling av atferd, både i individet og i en gruppe.

Det at man undersøker de samme deltakerne over tid kan true den indre validiteten. For det første kan deltakerne forbedre resultatet ved testing fordi de har erfaring med testsituasjonene. Dette er særlig aktuelt i de tilfeller hvor de foretas intelligenstesting. Man kan unngå dette problemet ved å benytte seg av ulike testmetoder. Et annet problem ved å undersøke deltakere over tid er at man ikke kan utelukke at en endring skjer som følge av økende alder eller om det er andre faktorer som ikke er aldersrelaterte.

Bordens og Abbot (2005) kommer med følgende eksempel; dersom man vil undersøke tilknytningen mellom barn og omsorgsperson over tid og observerer en endring i tilknytningen, vil den endringen komme av at barnet er eldre eller er det andre årsaker slik som økt bruk av barnehage?

En annen implikasjon med denne typen studier er generalisering. Dersom man gjennomfører en undersøkelse av en generasjon over tid, kan det være vanskelig å generalisere et resultat på grunn av at samfunnet og holdninger endres i den perioden hvor undersøkelsen finner sted (Bordens og Abbot 2005). Ved langvarig studie er det i tillegg en risiko for at deltakere faller fra. Enten ved flytting, at de ikke ønsker å delta mer fordi studien er ubehagelig eller uinteressant, eller ved død. Dette vil påvirke studiens ytre validitet. Flytting vil være mindre problematisk siden det ikke er relatert til aspekter ved studien. Dersom noen velger å trekke seg fra studien, fordi de eksempelvis opplever den som vanskelig og stressende, vil dette påvirke resultatet. Dette fordi det sier noe om de deltakerne som er igjen i studien, kanskje de har kvaliteter som skiller dem fra de som valgte å forlate studien. Generalisering blir derfor en utfordring. Ved frafall fra studien er det derfor vært viktig å se på årsakene til frafallet og evaluere på hvilken måte dette kan påvirke resten av studien (Bordens og Abbot 2005).

En longitudinell studie er svært tidkrevende. Kauai- undersøkelsen tok over 40 år å fullføre (Borge 2010:19). En risiko ved dette er at metodene som benyttes blir utdatert ettersom det

utvikles nyere metoder i løpet av studien. En måte man kan gjøre en slik studie kortere er eksempelvis å rekruttere fire kohorter fremfor en stor. Videre kunne de fire gruppene følges i fem år. Dette ville spart mye tid, samtidig som man ikke ville fått de nyanserte svarene man kunne fått ved å følge flere enkelt individ over lang tid (Black 1991).

Den norske mor og barn undersøkelsen er en studie som startet i 1999 og ble avsluttet i 2008. Mer enn 90 000 kvinner har deltatt og undersøkelsen har gitt en enorm mengde informasjon både i form av biologisk materiale og spørreskjema. Det å gjennomføre en slik studie i Norge gir helt spesielle forutsetninger på den måten at vi er et samfunn med stor sosial stabilitet. Undersøkelsen gir en bank av spennende informasjon, og man får vite noe om barnet allerede i fosterlivet. Målet med undersøkelsen er å få finne årsaken til sykdommer, men en rekke andre forskningsprosjekter springer ut med basis i undersøkelsen. Eksempelvis studier som omhandler foreldre og barns psykiske helse (Folkehelseinstituttet 2.5.2012).

Til tross for de negative sidene vil en longitudinell studie være svært verdifull og kan gi mye informasjon om årsak- virkning forholdet mellom tilknytning og utvikling. I forhold til denne oppgaven gir Rutter (1993) sin undersøkelse veldig god informasjon om hvilke effekt barna fra de rumenske barnehjemmene hadde ved å flytte og få en svært positiv miljøforandring. Denne typen studier er særlig relevant for forskning på utvikling fordi man har muligheten til å studere det enkelte individs utvikling. I tillegg kan man se etter mønstre ved å sammenligne barn som er på samme alder, viser de den samme type atferd på samme tid? Hvorfor, eller hvorfor ikke?

2.2.2 Observasjon

Observasjon skiller gjerne som ustrukturert eller strukturert. Den ustrukturerte observasjonen har ikke forhåndsbestemte kategorier. Det er ikke klarlagt i detalj hvilke typer atferd man skal se etter, og det er ikke spesifiserte regler som skal følges under selve observasjonene. Det som er klart, er formålet og det etterstrebes å observere alt som er interessant i forhold til det. Dette stiller krav til observatøren, vedkommende må notere nøye hvilke sammenhenger man ser. I etterkant er det av den grunn hensiktsmessig at observatøren utfører analysen (Kleven 2002).

Ved den strukturerte observasjonen planlegges det på forhånd hva som skal observeres og hvordan dette skal registreres på et skjema. Hensikten med slike forhåndsbestemte kategorier er at observatøren kan fokusere på den atferden som man har vurdert som viktig. Detaljert observeringsmåte gjør at andre enn observatøren kan gjennomføre analysen i etterkant (Kleven 2002). Et eksempel på en slik type observasjon er Mary Ainsworth sin fremmedsituasjon. Hennes metode er detaljert og følger et nøye planlagt forløp. Det positive ved en slik måte å observere på, er at alle barna hun undersøker møter like premisser. En ulempe er at barna ikke observeres i sitt vante miljø og at de følgelig kan bli påvirket av situasjonen. På grunn av de nøye fastlagte rammene, er det også en viss risiko for at atferd som ikke er spesifisert på skjemaet heller ikke blir observert. Den ustrukturerte observasjonen er svært nyttig i forhold til hypotesedannende forskning. Felles for begge typer er at man er nødt til å foreta et valg om hva og hvordan man skal observere, enten det er på forhånd eller underveis.

Intervju vil på samme måte som observasjon favne om mange varianter, helt fra svært strukturert til det som kan oppfattes som en uformell samtale. Det er viktig å påpeke at det ikke er slik at den ene formen utelukker den andre. Ofte befinner man seg midt i mellom et strukturert og ustrukturert intervju. I forhold til kvalitative studier benytter man ofte halvstrukturerte intervju (Kleven 2002)

2.3 Systemer for å forstå utvikling og tilknytning

Utvikling kan defineres som tidsbundne endringer i menneskers og dyrs struktur og fungering. Dette som et resultat av biologiske og miljømessige forhold. Disse endringene kan sees på som en tilpasningsprosess (Tetzchner 2012:23). Slike endringer er normalt sett irreversible. Når en endring har funnet sted, og organismer går fra en struktur, være seg mental eller fysisk, til en ny så går den ikke tilbake. Et eksempel er når et barn lærer seg språk så blir denne ferdigheten under normale forhold ikke borte igjen.

Det er ikke lett å plassere mennesker i modeller for å forsøke å forstå dem. Allikevel kan ulike modeller hjelpe oss å sette informasjon i system slik at vi lettere kan se sammenhenger og prøve å få større forståelse. For å oppnå større forståelse om et barns atferd, kan man ikke kun

undersøke barnet. Man må undersøke barnet i relasjon med omsorgspersonen. I det følgende er det skissert noen effekter som virker inn på utviklingen og måter å beskrive denne på.

2.3.1 Hovedeffekter

Utviklingen påvirkes av mange komplekse forhold. Man kan skille mellom hovedeffekter og interaksjonseffekter for å beskrive hvordan ulike forhold virker inn på tilknytningen. I tillegg beskriver transaksjonseffekter det tidsmessige samspillet mellom ulike påvirkninger. En hovedeffekt er påvirkninger som er uavhengige av andre forhold. Dette kan være eksempelvis gener eller miljøforhold slik som ernæring. En genetisk hovedeffekt kan være en alvorlig genetisk sykdom som ikke lar seg påvirke av andre forhold omkring barnet. En miljømessig hovedeffekt kan være en ervervet hjerneskade hvor behandling kan bedre konsekvensen av skaden, men den vil aldri bli helt borte. En hovedeffekt er i så måte et dramatisk forhold som har så stor virkning at andre forhold ikke vil kunne fjerne dem. Utviklingen kan påvirkes av flere hovedeffekter, det kalles da additive hovedeffekter. Eksempelvis kan det være et barn som prenatalt blir utsatt for morens alkoholmisbruk. Barnet vil kunne få skader som følge av dette. Skadene vil alltid være der og på så måte være en hovedeffekt. Samtidig så kan effekten reduseres dersom barnet vokser opp i et miljø som er positivt og støttende.

2.3.2 Interaksjonseffekter

En interaksjonseffekt oppstår når virkningen av ett forhold avhenger av ett eller flere andre forhold. Eksempelvis vil det for et normalthørende barn være gunstig å vokse opp i et miljø med mye talebasert samspill. Dette vil gi god språkutvikling. Eller et barn med et rolig og forsiktig gemytt vil ha et godt miljø dersom foreldrene tar seg god nok tid når de introduserer nye aktiviteter og mennesker. Samme gjelder for utadvendte barn, som kan ha best trivsel i et miljø hvor det er høy intensitet og overraskelser. Et viktig poeng er at hva som oppleves som et godt miljø vil variere med barnas egenskaper. Interaksjonseffekter vil alltid være til stede i barns utvikling. Når man snakker om hovedeffekter og interaksjonseffekter snakker man svært ofte om samspillet mellom gener og miljømessige egenskaper (Tetzchner 2012). I

denne oppgaven er dette spesielt interessant, medfødte egenskaper virker sammen med egenskaper ved miljøet.

2.3.3 Transaksjonseffekter

Sameroff og MacKenzie (2003) sier at et barns utvikling er et resultat av en kontinuerlig dynamisk interaksjon mellom barnet og de erfaringer som barnet får fra familien og miljøet rundt. Det sentrale i en transaksjonsmodell er at det er en toveis påvirkning mellom barnet og miljøet, samt at disse to vektlegges like mye.

En transaksjon er en gjensidig påvirkning mellom individ og miljø. Hovedeffektene og interaksjonseffektene omhandler utviklingsmessige resultater målt på et gitt tidspunkt. Utvikling er derimot noe som skjer over tid, i tillegg vil barnet påvirke sine omgivelser. Sjenerte barn påvirker sine omgivelser annerledes enn utadvendte barn, gutter blir behandlet på andre måter enn jenter. En forenklet transaksjonsmodell kan være at et barn påvirker sine omgivelser med sin væremåte, barnet blir igjen påvirket av omgivelsene og endrer kanskje atferd og slik går det i en kjede av påvirkninger. Transaksjonsmodellen vil på denne måten innebære at barnets egenskaper og forhold til omgivelsene vil endres og få ny betydning i løpet av utviklingsprosessen. Et ledd i en transaksjonsmodell kan være en hovedeffekt eller en interaksjonseffekt. Barnet vil hele tiden formes gjennom enkle eller additive hovedeffekter og gjennom interaksjoner mellom gener og miljø. Utviklingen vil på denne måten til enhver tid være avhengig av barnet slik det er og omgivelsene (Tetzchner 2012:29).

I et intervju med Forskning.no (Fugelsnes, 2011) sier forsker Vibeke Moe at for å forstå barns utvikling, må man tenke komplekst. Man må se på hele omsorgsmiljøet, foreldrenes psykiske helse og sosioøkonomiske status. I tillegg må man ta hensyn til det individuelle barnets egenskaper. Derfor vil transaksjonsmodellen være svært viktig i forhold til å se på hvilke faktorer som spiller inn på barnets utvikling og tilknytning.

2.3.4 Dynamiske system

Systemene beskrevet over blir brukt til å si noe om generelle utviklingsmodeller. De tar ikke hensyn til faktiske betingelser i barnet eller i miljøet som danner grunnlaget for utviklingsforløpet. For å beskrive hvordan utviklingen skjer over tid bruker man et dynamisk system. Hvordan et slikt system oppfører seg på et gitt tidspunkt vil alltid være avhengig av systemets tilstand på et tidligere tidspunkt. Dersom man overfører kognitiv utvikling til et dynamisk system innebærer dette at evnen til å lære endrer seg som et resultat av læring, kognitiv utvikling blir ikke bare kvantitativ, men også kvalitativ. Dette fordi barn ikke bare tenker mer og raskere, men også på nye måter (Tetzchner 2012:33).

Et eksempel på dynamisk system er Horowitz' utviklingsmodell (Fig.1). Modellen sier noe om organismen, barnet, og miljøet samt utviklingsmessig resultat. Overflaten av modellen representerer det utviklingsmessige resultat på et hvilket som helst tidspunkt. De laveste kvadrantene representerer dårlig utviklingsmessig status, de høye kvadrantene viser god utviklingsmessig status (Horowitz 1987). Et barn som vokser opp under risikofylte miljøbetingelser og dermed har økt risiko for skjevutvikling, kan utvikle seg normalt dersom barnet ikke har en sårbarhet for den typen betingelser. Dersom barnet er sårbart for slike miljøbetingelser har de behov for å vokse opp i et miljø som er risikofritt for å få en optimal utvikling (Tetzchner 2012:36). Jeg kommer tilbake til denne modellen i et senere kapittel som omhandler resiliens

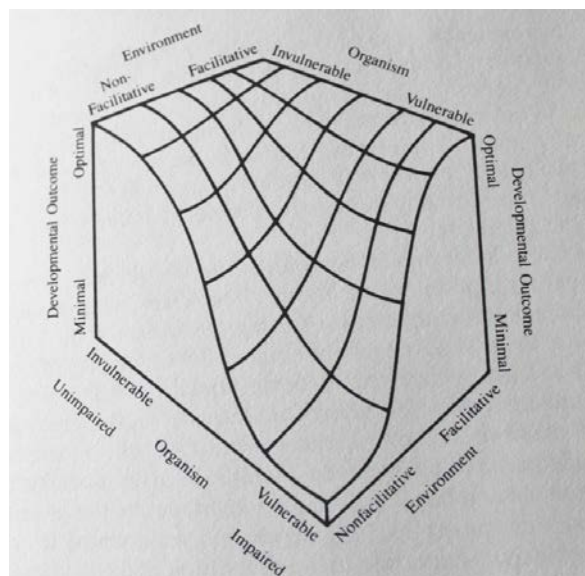

Fig 1. Horowitz' utviklingsmodell viser risiko, sårbarhet og beskyttelse (Horowitz 1987:23).

I forhold til foreldre – barn relasjonen er denne modellen nyttig, fordi den tar hensyn til at forholdet er avhengig av mange faktorer og at det er mange mulige utfall når det kommer til risiko og resultat. En slik relasjon er ikke lineær, man kan ikke si at en variabel fører til ett predikert utfall (Black 1991).

2.4 Oppsummering

Dette kapitlet har gitt en oversikt over hvordan det har blitt samlet inn litteratur til oppgaven. I tillegg har forskningsmetoder samt innhold i Cook og Campells validitetssystem blitt gjennomgått. Hensikten med en slik gjennomgang er å kunne ha et riktig blikk på de undersøkelser som skal presenteres senere i oppgaven. Kausale studier er spennende og det er viktig å kunne lese dem på riktig måte, vite hvilke kriterier som ligger til grunn for resultatet.

Longitudinelle studier er mye brukt i forskning på tilknytning utvikling. Dette fordi man kan få innblikk i utviklingsmessige endringer. Ulempen er at det er svært tidkrevende og kostbart å ha en studie gående over flere år. Fordelen er at den gir mye verdifull kunnskap. Den norske mor og barn studien er en stor norsk studie som har innhentet store mengder informasjon over flere år. Forskere kan bruke data fra denne studien til mange studier i årene som kommer.

I neste kapittel vil fokuset være på tilknytning. Hvordan har tilknytningsteorien vokst frem, hva legges i begrepet og hvilke metoder brukes for å sette tilknytning og utvikling i sammenheng. I tillegg presenteres Harry Harlows (1959) studie av tilknytning hos aper. Denne studien er et godt eksempel på at hva tilknytning handler om.

3 HVA ER TILKNYTNING?

Det vil her gjøres rede for begrepet tilknytning, og forklare begrepet sensitivitet som er et sentralt begrep i tilknytningsteorien. I tillegg presenteres en studie foretatt av Harry Harlow (1959) som tar for seg tilknytning hos små aper. Til sist vil gis en kort gjennomgang av hvordan tilknytningsteori vokste frem i etterkrigstiden.

Man kan beskrive begrepet tilknytning på flere måter. I et evolusjonsperspektiv kan man forklare tilknytningen på den måte at mor skal knytte seg til barnet og ta vare på det, samtidig vil barnet knytte seg til moren. I følge Bowlby er tilknytningssystemet evolusjonært utviklet og kan ses på som en biologisk drift mot nærhet. Det innebærer at det er et atferds system som aktiveres når individet opplever utrygghet og som motiverer til å søke beskyttelse hos en omsorgsperson (Bowlby 1988).

I forhold til andre pattedyr er menneskebarnet utrolig sårbart og trenger beskyttelse og stell i mange år. I en snever betydning vil tilknytning dreie seg om fare og barnets relasjon til en nær omsorgsperson. Mor vil fungere som en trygg base for barnet hvor det kan søke trøst eller som en trygg havn når barnet skal utforske verden rundt seg. Bowlby (1973) vektlegger at en omsorgsperson må være både til stede, fysisk og mentalt, samt kunne respondere på en passende måte for å være tilgjengelig for barnet. Det betyr at moren må kunne være sensitiv og lese barnets signaler samtidig som hun tilpasse seg de behovene som barnet har. Gjennom tilknytningsprosessen dannes et psykologisk bånd mellom mor og barn (Hart og Schwartz 2009).

Det barnet erfarer i miljøet rundt seg og i samhandling med andre vil bli indre arbeidsmodeller og en måte barnet forstår og tolker verden ut i fra. Disse indre arbeidsmodellene vil ha betydning for barnets utvikling og hvordan det knytter seg til personer senere i livet. På den måte kan man si at tidlig tilknytning er en svært viktig prosess som vil legge grunnlaget for barnets personlighetsutvikling. Brandtzæg mfl (2011) presiserer at begrepet indre arbeidsmodeller beskriver aktive prosesser som endres over tid og at sammenhengen med senere vansker ikke er forutbestemt, men må ses på som mer eller mindre sannsynlige utviklingsresultater. Dette betyr at det er muligheter for endring. Selv om barnet har erfaringer tidlig i livet som kan føre til senere psykiske vansker, så kan intervensjon og et godt miljø avverge dette.

I løpet av de siste årene har det blitt enighet om at barnets utvikling skjer i et samspill mellom genetik og miljø (Hart og Schwartz 2009). Disse to virker sammen og er avhengig av hverandre. Et barn har medfødte disposisjoner som gjør det i stand til å lære hvilket som helst språk i verden og tilpasse seg ulike miljø. Det avhenger av hvor barnet vokser opp og hvilke personer det har rundt seg. Denne plastisiteten er en viktig faktor i tilknytningsperspektivet fordi det sier noe om barnets evne til å tilpasse seg miljøet det møter. I kapittel 6 omtales plastisitet nærmere. Barnet vil også påvirke miljøet rundt seg og miljøet påvirker barnet og barnets hjerne (Hart og Schwartz 2009:9). Dette er interaksjons- og transaksjonsprosesser som beskrevet tidligere. Det er også allmenn enighet om at de tidlige tilknytningserfaringer spiller inn på barnets personlighetsdannelse.

3.1 Sensitivitet

Barn danner tilknytning til omsorgspersoner fra omkring andre levehalvår, men allerede fra fødselen er barnets sanser åpne. Den nyfødte kan kjenne igjen og foretrekke morens stemme og lukten hennes. Fra omkring tomåneders alder er barnet i stand til å rette oppmerksomhet og fokus mot den voksne samt oppfatte hvilke emosjonelle budskap som formidles. Det kan delta i samspill med mor ved hjelp av mimikk, vokalisering og armbevegelser. Barnet begynner fra to - tremåneders alder og frem til omkring syv måneder å vise at det foretrekker enkelte personer fremfor andre. Dette kan kalles et forstadium til tilknytning (Smith 2008). Morens sensitivitet er et begrep som er viktig i forhold til tilknytningsteori. Ainsworth definerer sensitivitet på denne måten:

The optimally sensitive mother is able to see things from her baby's point of view. She is alert to perceive her baby's signals, interprets them accurately, and responds appropriately and promptly, unless no response is the most appropriate under the circumstances. She tends to give the baby what he seems to want, and when she does not she is tactful in acknowledging his communication (Ainsworth mfl 1978:142).

Den sensitive moren skal altså kunne oppfatte og tolke barnets signaler samt respondere på en passende måte. De fleste mødre gjør dette rent instinktivt. Bowlby (1969) hevder at slik instinktiv atferd har en åpenbar følge; overlevelsesverdi, man vil føre arten videre. I tillegg påpeker han at instinktiv atferd ikke er noe som er stereotyp for oss, men det er noe ett enkelt individ gjør i en spesiell situasjon. Denne typen hendelse følger allikevel et gjenkjennbart

mønster og i de fleste tilfeller fører hendelsen til et resultat som er hensiktsmessig og heldig i forhold til å øke artens overlevelsessevne. Man kan altså si at instinktiv atferd ikke er noe spesifikk atferd, men en medfødt egenskap til å ønske det beste for avkommet. At moren er sensitiv og at barnet vet at hun er tilgjengelig og vil respondere, legger gode føringer for tilknytningen. Dette innebærer ikke bare at mor er fysisk nær, men at hun er psykologisk til stede. Forholdet mellom barnets medfødte egenskaper og miljøet vil legge føringer for samspillet mellom mor og barn. Det kan være underliggende årsaker som gjør mor mindre sensitiv slik at samspillet mellom mor og barn forstyrres. Eksempelvis kan en deprimert mor være fjern og dette kan føre til at barnet opplever at det ikke får respons fra moren. Her spiller barnets temperament inn, kanskje kan det virke inn slik at moren er mer psykologisk tilstede?

3.2 Temperament

Temperament beskrives til å være en relativt stabil disposisjon som er forankret i arvelige egenskaper. I tillegg kan det forstås som en stabil reaksjonstilbøyelighet i emosjonsvekkende situasjoner (Smith og Ulvund 1999:249).

Rutter (2000) beskriver at i en interaksjonssammenheng vil barnets egenskaper, eller temperament, kunne forme andre personers måter å forholde seg til dem på. Barn med forskjellige egenskaper fremkaller ulike reaksjoner fra andre mennesker, og er dermed med på å forme samspillet med foreldrene. Videre peker Rutter (2000) på ulike faktorer som påvirker tilknytningen. Det skilles mellom tilknytningsatferd, tilknytningsrelasjoner og kvaliteten på disse. Tilknytningsatferden er biologisk iboende og vil utløses basert på situasjon og barnets tilstand. Tilknytningsrelasjonen vil basere seg på samspillet mellom foreldre og barn og det vil således påvirke kvaliteten på relasjonen. En skjevutvikling i tilknytningskvalitet kan være et resultat av dårlig samspill mellom omsorgsperson og barnet. Vansker hos foreldrene kombinert med barnets temperament kan gi uheldige transaksjonseffekter. Barn med et lett temperament vil kunne være enklere i en relasjon uavhengig av vansker hos foreldrene.

Smith (2002:126) påpeker at temperament er et nyttig begrep når det kommer til å forklare individuelle forskjeller i barns utvikling. Han henviser til Mangelsdorf og medarbeidere (1990) som har funnet at barnets temperament og omsorgspersonens personlighet hver for seg er mindre viktig. Det som er relevant er hvor godt disse to passer sammen. Dersom dette skal

ha betydning så betyr det at man må vite noe om spedbarnets temperament samt omsorgspersonenes personlighet for å kunne predikere kvaliteten av den senere tilknytningen.

Innenfor resiliens er temperament et viktig begrep. Borge (2010) viser til resiliensforskning som hevder at i enkelte tilfeller kan et såkalt vanskelig temperament beskytte barnet heller enn å svekke det. I kapittel 7 gis en nærmere beskrivelse i begrepet resiliens. I vår del av verden blir barn med et vanskelig temperament betraktet som problematiske, men det kan i andre deler av verden gjøre at barnet faktisk overlever. Dette kan være funksjonelt i vår del av verden også, eksempelvis kan en deprimert, eller på annen måte fjern mor, komme mer på banen dersom barnet har et temperament som krever mer.

Marten deVries (1984) gjennomførte en studie blant småbarn i Afrika. Hans hypotese var dannet på bakgrunn av vestlige studier som indikerer at småbarn med et vanskelig temperament har større risiko for å utvikle atferdsmessige-, og fysiske vansker. deVries tenkte at små masaiabarn med et vanskelig temperament ville ha større problemer med å overleve under risikable forhold slik som langvarig tørke og hungersnød. Imidlertid fant han at barn med et vanskelig temperament hadde større overlevelsesrate enn barn med et lett temperament. Årsaken til den feilslåtte hypotesen ligger i en forskjell mellom vestlige barn og masaiabarn. Masaiene er krigere og ser på aggresjon samt pågåenhet hos barn som et positivt trekk. I motsetning til den vestlige verden, blir barna oppmuntret til å ha en slik atferd. En annen årsak er at masaiene bor flere generasjoner sammen, barna har flere voksne rundt seg som kan betraktes som omsorgspersoner. I den vestlige verden vil barn med et vanskelig temperament kan skape stress i familien, noe som igjen påvirker samspillet mellom barn og omsorgsperson. Hos masaiene vil de rolige barna kunne skape samme stress i familien som barn med et vanskeligere temperament gjør i den vestlige verden. Et annet poeng er at masaimødrene reagerer raskt på spedbarnas urolighet og gråt med å tilby amming. De barna som maser mer vil dermed få oftere mat, noe som stimulerer melkeproduksjonen hos mor og barnet får mer mat. Det motsatte kan skje med de rolige barna, de får ikke ligge ved brystet like ofte, morens melkeproduksjon går ned og de tilbys morsmelkerstatning. I utviklingsland er ikke alltid vannkvaliteten og hygienen god nok og barna kan risikere underernæring og død.

I deVries (1984) sin undersøkelse kom det altså frem at barn med et vanskelig temperament under vanskelige forhold hadde større overlevelsesrate. Det poengteres at resultatet kanskje

ikke ville blitt det samme under normale forhold samt at kulturelle forskjeller mellom masaiene og den vestlige verden spiller inn.

Barnets temperament alene kan ikke si noen om kvaliteten av barnets tilknytning. Genetiske faktorer og ulike påvirkninger i fosterlivet kan føre til utslag i ulike grader av irritabilitet, sosiabilitet, fryktsomhet og tendens til å engste seg, samt i hvilken grad barn kan oppfattes som lette eller vanskelige. Når dette virker sammen med andre forhold, slik som hvor sensitive foreldrene er og tilretteleggelse av miljøet, kan kvaliteten på barnets tilknytning påvirkes (Smith 2008:127).

Det psykoanalytiske synet på tilknytning omhandlet blant annet at tilknytning dreier seg om oppfyllelse av fysiske behov. Sett på denne måten vil ikke foreldrenes sensitivitet og egenskaper ved barnet i form av temperament spille inn like sterkt som beskrevet over. Harry Harlows apestudie gir en god beskrivelse av hva tilknytning handler om, og er på denne måten en innledning til en kort historisk beskrivelse av tilknytningsteori.

3.3 Harlows apestudier

Harry Harlow publiserte i 1959 en studie hvor han viste at den tidlige tilknytningen og barnets kjærlighet ikke kun var avhengig av at barnet fikk mat fra moren sin. Tradisjonelle psykoanalytikere hevdet barns affeksjon ble utviklet ved at barnet fikk mat ved å suge på morens bryst (Harlow 1959). Det gjeldende synet var at tilknytningsatferd kunne forklares på den måten at barn knytter seg til den som oppfyller deres behov, samt at barnets tidlige tilknytningsatferd ble sett på som uttrykk for en avhengighet som ble dannet gjennom oppfyllelse av primærbehov slik som mat. Tradisjonelle psykoanalytikere vektla oral stimulering slik som suging (Tetzchner 2003:454). Harlow ønsket å motbevise dette. Det er åpenbare grunner til hvorfor man ikke kan foreta en studie på nyfødte menneskebarn, Harlow brukte apebaber på grunn av at de har relativt god koordinasjon kort tid etter fødselen og utviklingen deres har store likhetstrekk med menneskebarnet.

Harlow plasserte åtte apebaber i hvert sitt bur. De hadde tilgang til en «mor» som var laget av ståltråd og en «mor» som også var laget av ståltråd, men som i tillegg var dekket av myk frotté. Fire av apene fikk mat fra den ene moren og fire fikk mat fra den andre. Det var ikke

noe forskjell i de to mødrene når de kom til mat, apene i begge gruppene la godt på seg. Det viste seg at apene foretrakk den myke moren fremfor den andre. Dette uavhengig av hvor maten kom fra. Studien inkluderte en situasjon hvor apene ble utsatt for en ukjent og skremmende gjenstand, dette for å fremkalle stress og for å observere om de ville søke trøst hos en av mødrene. Uavhengig av hvilken mor de fikk mat fra søkte alle apene til frottémoren og de roet seg ned ved å klamre seg til henne. Det ble også foretatt en «open field test» som innebar at apene ble plassert i et rom med ukjente gjenstander. Hvis frottémoren var i rommet søkte apene til henne før de deretter brukte henne som en trygg base for å utforske rommet. Dersom moren ikke var i rommet gjemte apene seg i et hjørne og var tydelig preget av frykt. Hvis ståltrådmoren var i rommet hadde det ingen virkning på apenes frykt (Harlow 1959:72).

Som et siste moment ved denne studien hadde Harlow fire aper som var atskilt fra andre apene. De hadde heller ikke blitt presentert for substitutt mødrene. Da apene var åtte måneder gamle ble de plassert i hvert sitt bur med begge mødrene. Til å begynne med var de redde for begge mødrene. Etter noen dager begynte de å foretrekke frottémoren, men tilbragte ikke like mye tid på henne som de andre apene gjorde. Ved «open field» testen søkte de ikke like mye til frottémoren (Harlow 1959:74). Harlow mente deprivasjon de første åtte månedene av livet gjorde at apene ikke var i stand til å utvikle normale hengivende følelser. I tillegg fant han indikasjoner på at de psykologiske skadene kom fra mangelen på en mor gjennom å undersøke apenes reaksjon på atskillelse fra frottémoren. Harlow hevder da at den lange perioden hvor apene var uten en mor gjorde dem ikke i stand til å forme et varig følelsesmessig bånd (Ibid). Dersom man ser på adopterte barn som har vokst opp i institusjoner og ikke har hatt noe emosjonelt bånd til en mor, så er det grunn til å mene at Harlows siste konklusjon er feil. Kapittel 8 vil komme inn på dette temaet.

Dette forsøket gir viktig informasjon. Det forteller oss noe om betydningen av fysisk nærhet for det nyfødte barnet. Det motbeviser også det psykoanalytiske synet som mente at tilknytningen var avhengig av hvor barnet får mat. Barnet er ikke avhengig av morens bryst for å danne tidlige tilknytningsforhold. Dette kan eksempelvis ha betydning for i større grad å likestille far som omsorgsperson. Selv om studien er foretatt i en svært kunstig situasjon med aper så er det grunn til å anta at resultatene kan overføres til menneskebarn. I kapittel 9 blir en behandlingsmodell som tar utgangspunkt i omsorgspersonen som trygg base / trygg havn

presentert. Resultatene i denne studien indikerer at en slik tilnærming kan være hensiktsmessig, sett fra et biologisk perspektiv.

3.4 Utvikling av tilknytningsteori

Etterkrigstiden brakte med seg en hel del barn som hadde opplevd adskillelser, evakuering og brudd av ulike slag. I denne perioden oppstod tilknytningsteorien. På den tiden var synet på barn og dets verdi annerledes enn i dag. Barnet skulle helst ikke sees og høres og ofte ble barnets følelser i liten grad tatt hensyn til. Det alminnelige synet på barn var at de skulle være rene og pene samt at de trengte en streng og god oppdragelse. Lydighet ble sett på som en viktig egenskap for å lykkes. Dersom et barn havnet på sykehus eller annen institusjon var det best at det var der uten foreldrene fordi de kunne gjøre at barnet ble dårligere tilpasset. Dette står i stor kontrast til dagens samfunn og den betydning barn har i dag. Det som kanskje er like underlig er hvor kort tid det er siden slike holdninger var gjeldene.

Det var i etterkrigstiden at Bowlby og Winnicott kom på banen. De hadde noe ulik teoretisk ståsted, men felles for dem var ideen om at det fantes noe mer mellom mor og barn enn det datidens syn viste. Det var følelsesmessige bånd mellom barnet og omsorgspersonen og disse båndene skulle fra nå av få mye mer å si i utviklingspsykologien (Hart og Schwartz 2009). I slutten av 1940-årene begynte det å bli foretatt ulike observasjonsstudier av barn som alle viste at når barnet ble 6 måneder eller eldre reagerte det på atskillelse fra mor. Det ble også foretatt undersøkelser for å forstå betydningen av tidlige omsorgsrelasjoner. Etterkrigstiden ga gode muligheter for å undersøke barn som vokste opp i barnehjem. Disse var preget av faste rutiner og liten forståelse for barns behov for psykologisk omsorg. Flere studier peker på at barn som vokste opp under slike forhold viste atypisk sosial og emosjonell atferd, samt at de var generelt forsinket utviklingsmessig. Dersom et barn ble adoptert eller fikk flytte i fosterhjem kunne man se en bedring på de overnevnte områdene, men barnet kunne allikevel ha emosjonelle vansker opp i voksen alder (Smith 2008: 15). Dette viser miljøets betydning for barnets utvikling.

Etter hvert som teknologien gjorde sitt fremtog kom det nye metoder for å studere tilknytning. I løpet av 1990-tallet kunne man måle aktiviteten i hjernen og det ble mulig å undersøke de kretsløp i hjernen som styrer psykologiske prosesser. Allan Schore er viktig bidragsyter på

dette området. Resultatet ble en videreutvikling av tilknytningsteori hvor den ble forent med hjerneforskning. Dette ga spennende og viktig informasjon. Vi kan nå i større grad se på barnets medfødte potensial, Schore hevder at dette potensialet kun kan komme til uttrykk i den grad miljøet gjør det mulig (Hart og Schwartz 2009).

Som beskrevet over, vokste tilknytningsteorien seg frem i etterkrigstiden. Bowlby og Winnicott utviklet sine teorier og i ulike retninger. Mens Bowlby er en tilknytningsteoretiker plasserer man Winnicott i objektrelasjonsteorien. Tilknytningsteori omhandler de aspektene av relasjoner som har betydning for den emosjonelle utviklingen. Objektrelasjonsteorien omfatter flere forhold slik som sosial utvikling og seksualitet. Begge teoretikerne er inspirert av Freud, de er selvfølgelig også produkt av sin tid, men er allikevel aktuelle i dag.

Det psykoanalytiske synet var gjeldende i første del av 1900-tallet. Metoden som ble brukt var retrospektiv, og man kunne ved hjelp av denne metoden finne at årsaken til psykiske vansker kunne føres tilbake til forstyrrelser av sosiale relasjoner i spedbarnsalderen. Da gjennom fri assosiasjon. Bowlby hevdet at en prospektiv metode ville være mer hensiktsmessig, altså at man beskriver atferdsmønsteret til små barn og deretter predikere hva som kan hemme eller fremme utviklingen. Gjennom å observere barn i realistiske situasjoner ville man få bedre informasjon om psykologiske prosesser. (Smith 2008).

3.5 Oppsummering

Dette kapitlet har gjort rede for ulike teorier om hva tilknytning er. Det har blitt beskrevet hvordan barn danner tilknytning til omsorgspersoner og betydningen av disse. I tillegg har det blitt gitt en kort innføring i hvordan tilknytningsteorier har vokst frem og hvordan tilknytningsteorien vi kjenner i dag har skilt seg fra den tradisjonelle psykoanalytiske måten å tenke tilknytning på. Harlows apestudie gir en forenklet oppsummering av tilknytningsteorien: barn danner tilknytning til en omsorgsperson som gir trøst og som gir barnet emosjonell likevekt. Denne omsorgspersonen fungerer som en trygg base som barnet kan utforske ut i fra. Harlows studie illustrerer også mangler i forhold til psykoanalysens tanker om at barnet knyttes til moren fordi hun oppfylder barnets behov for mat. En omsorgspersons oppgave er ikke kun å tilfredsstille barnets behov for mat, den må også kunne gi barnet psykisk omsorg i form av nærhet og varme.

I tillegg har kapittelet gjort rede for noen faktorer som kan påvirke barnets tilknytning til en omsorgsperson og hvordan ulike effekter kan påvirke barnets utvikling. Dette er effekter som kan være miljømessige, de som omhandler forholdt i miljøet rundt barnet slik som ernæring, eller det kan være genetiske faktorer ved barnet slik som sykdommer. Faktorer kan være gjensidig avhengige av hverandre eller virke alene. Kapittel 7 tar for seg resiliens. Dette er en komplisert prosess hvor det er mange faktorer som spiller inn. Modeller som beskriver dynamiske forhold er svært nyttige når det kommer til å få økt forståelse for hvordan slike forhold henger sammen.

Temperament og sensitivitet er viktige begrep i denne sammenhengen. Barnets medfødt egenskaper, slik som temperament og foreldrenes sensitivitet virker sammen. Et barn som har et vanskelig temperament kan utløse andre reaksjoner fra foreldrene enn et barn som har det man kan kalle et enkelt temperament. Hvordan foreldrene reagerer på barnet sitt og hvor sensitive de er i forhold til å respondere på barnets signaler, er med på å påvirke samspillet mellom foreldre og barn samt barnets tilknytning.

Det neste kapittelet tar for seg måter å vurdere barnets tilknytning. Mary Ainsworth utviklet fremmedsituasjonen, som er den mest brukte vurderingsmetoden. Det å kunne vurdere et barns tilknytning til omsorgspersonen er svært viktig for å kunne sette i gang tiltak dersom det viser seg at tilknytningen er mangelfull eller uheldig. I tillegg er det viktig for å kunne se om en eventuell intervensjon har hatt en virkning ved å vurdere tilknytningen før og etter iverksatte tiltak.

4 UTREDNING: HVORDAN VURDERE KVALITETEN PÅ TILKNYTNINGEN?

Smith (2008) påpeker at det er viktig å skille mellom det at et barn er tilknyttet og kvaliteten på tilknytningen. Alle barn vil på en eller annen måte danne en tilknytningsrelasjon til en voksenperson, dette skjer selv om barnet blir vanskjøttet eller ikke. Unntaket er barn som vokser opp på institusjoner og mangler en fast person å knytte seg til, eller barn som vokser opp under ekstrem sosial isolasjon. Det er kvaliteten på tilknytningen som er av relevans og kvaliteten på relasjonen er avhengig av hvor god omsorgen er og egenskaper ved barna (Smith 2008:85).

Det er ulike måter å vurdere tilknytningstrygghet, her gjennomgås tre observasjonsmetoder. Fremmedsituasjonen er den første standardiserte metode for å vurdere tilknytningen mellom barn og omsorgsperson. Dette er den mest vanlige vurderingsmetoden. California- prosedyren ble utviklet senere da man så at fremmedsituasjonen kunne være mangelfull i forhold til barn som går i barnehage. Denne metoden kan sees på som mer universell. Crittendens klassifikasjonssystem er en metode som kan brukes for å vurdere tilknytningen for førskolebarn, denne metoden bruker også fremmedsituasjonen.

Solomon og George (1999) i Smith (2008:106) understreker at klassifikasjonssystemene må kunne evalueres i forhold til følgende kriterier:

Samspill. Det forventes at tilknytningens trygghet er relatert til omsorgspersonenes tilgjengelighet og responsivitet ovenfor barnet på en positiv måte. Dette innebærer at trygghet i forhold til en bestemt omsorgsperson er uavhengig av tryggheten i forhold til en annen omsorgsperson i den grad de to personene er forskjellige i sin sensitivitet overfor barnet.

Stabilitet. Tilknytningstryggheten i relasjonen mellom et barn og en omsorgsperson forventes å være stabil over tid.

Sammenheng. Tilknytningstryggheten forventes å henge sammen med viktige aspekter i utviklingen. Eksempelvis kan en utrygg tilknytning gi økt risiko for psykopatologi senere i livet fordi de kan oppleve vansker i forhold til sosial kompetanse og selvstendighet.

Tilsvarende metoder skal kunne anvendes i ulike kulturer med forskjellige omsorgspersoner. Dette henspiller på Bowlbys tanke om at tilknytning er en universell og

artsspesifikk egenskap som finnes i alle kulturer. I tillegg skal de antatte forbindelsene mellom trygghet og omsorgspersonens atferd gjelde for alle voksne som fungerer som tilknytningspersoner. Dette være seg foreldre eller barnehagepersonalet.

Reliabilitet spiller også en stor rolle her. To uavhengige observatører skal kunne gjennomføre observasjoner og plassere barn i de ulike kategoriene med stor grad av enighet (Smith 2008:106).

4.1 Fremmedsituasjonen

Mary Ainsworth utarbeidet sammen med sin forskergruppe i 1969, fremmedsituasjonen. Dette er en metode hvor man benytter en strukturert observasjonssituasjon for å beskrive tilknytningen mellom omsorgsperson og barn. Metoden er beregnet for bruk på barn mellom 12 og 20 måneder. Man antar at barnet bruker moren som en trygg base hvor eksploreringsatferden utgår fra. For barn under to år kan man definere tilknytningsatferd som atferd hvor barnet søker nærhet til, eller opprettholder kontakten med en tilknytningsperson. Dersom et lite barn blir utrygt eller engstelig vil tilknytningssystemet aktiveres og man kan observere at det viser behov for nærhet eller kontakt. Når det har blitt beroliget igjen vil det gjenoppta utforskningen og det vil godta en viss fysisk avstand fra tilknytningspersonen. Tilknytningsatferd med lav aktivering av tilknytningssystemet kalles trygg baseatferd (Smith 2008:64). Ainsworth utviklet fremmedsituasjonen etter at hun oppdaget at spedbarn i Baltimore ikke reagerte like strekt på atskillelse fra moren og fremmede som hun hadde observert at spedbarn i Uganda gjorde. Hun la til enda en stressende faktor, nemlig et ukjent miljø. Deretter systematiserte hun prosedyren slik at hendelsene gradvis ble mer stressende for barnet. Det ble kalt fremmedsituasjonen i den forstand at den er ukjent og fremmed. En fremmed voksen, og et ukjent miljø (Clark- Stewart 2001:148)

4.1.1 Gjennomføring av fremmedsituasjonen

Fremmedsituasjonen består av åtte episoder, hver med 3 minutters varighet. Disse blir presentert i samme rekkefølge for alle deltakerne, hvor man begynner med den episoden som blir regnet som minst stressende.

1. Den første episoden er kort. Mor og barn blir vist inn i rommet.
2. Mor og barn er i rommet alene, moren forholder seg passiv de første to minuttene slik at barnet kan utforske. Dersom barnet ikke viser interesse i lekene etter to minutter vil moren forsøke å få barnet interessert i lek (Ainsworth mfl 1978:36).
3. Den fremmede kommer inn i rommet. Det første minuttet sier vedkommende ingenting, men begynner å snakke med mor etter to minutter. I det tredje minuttet snakker den fremmede med barnet og moren forlater rommet. Man antar da at det vil være mer stressende for barnet å bli overlatt uten moren i et fremmed miljø med en fremmed person (Ibid).
4. Barnet og den fremmede er alene i rommet. Den fremmede reduserer sin interaksjon med barnet slik at det får mulighet til å legge merke til at moren ikke er der. Man observerer i hvor stor grad barnet er villig til å eksplorere når moren ikke er tilstede i forhold til når hun er i rommet. I tillegg er man interessert i å se på barnets reaksjon på at moren ikke er der og på hvilken måte barnet reagerer på den fremmede (Ainsworth mfl 1978:38).
5. Moren kommer tilbake og den fremmede går ut av rommet. Moren forsøker å få barnet interessert i lekene igjen og på den måten å gjenoppta situasjonen slik den var før hun gikk ut av rommet. Man ønsker å se på barnets respons til moren på at hun var borte og hvordan interaksjonen er mellom dem når hun kommer tilbake. På slutten av denne episoden går moren ut av rommet igjen (Ainsworth mfl 1978:39).
6. Barnet er nå alene i rommet. Hvis det gråter gir man barnet litt tid til å roe seg for så å kunne observere barnets atferd når det er alene i et ukjent miljø. Man ser om barnet utforsker rommet, leter etter mor eller gråter. Dersom barnet ikke roer seg blir episoden avsluttet før tiden (Ainsworth mfl 1978:39).

7. Den fremmede kommer inn i rommet igjen. Hvis barnet gråter vil den fremmede forsøke å trøste og få barnet interessert i lekene. I denne episoden ønsker man å se på hvordan barnet reagerer på den fremmede, om det lar seg trøste, om barnet søker eller aksepterer kontakt og om det vil leke. Man vil i tillegg sammenligne hvordan barnet reagerer på den fremmede i forholde til moren når det kommer til gjenforeningssituasjonen (Ibid).
8. Moren kommer inn i rommet igjen, gir barnet mulighet til å reagere på at hun er tilbake i rommet før hun hilser på barnet, snakker med det og løfter det opp. Den fremmede går ut av rommet (Ainsworth mfl 1978:40).

4.1.2 Kategorier

Hvordan barnet forholder seg til moren når hun kommer tilbake kan kategoriseres inn i seks kategorier:

Nærhetssøking: henspeiler på den grad av aktivt initiativ barnet tar til å søke fysisk kontakt eller nærhet til en annen person.

Opprettholdelse av kontakt: viser til den grad av aktivt initiativ barnet viser til å opprettholde fysisk kontakt når den har oppstått.

Motstand: en slik motstand kan være at barnet dytter, slår etter eller vrir seg unna den voksne som forsøker å få kontakt.

Unngåelse av nærhet og samspill: noen barn forsøker aktivt å unngå nærhet og kontakt med moren når hun kommer inn i rommet igjen.

Søk etter omsorgspersonen: en naturlig reaksjon når moren forlater rommet er at barnet enten begynner å gråte og på den måten forsøker å opprette nærhet til moren igjen eller at det begynner å lete etter henne. Leting etter moren er en mer aktiv måte å oppnå kontakt på.

Samspill på avstand: noen av barna, særlig de eldre, forsøker ikke å oppnå fysisk kontakt med moren når hun kommer inn i rommet. De viser heller en økt grad av kontaktsøking på avstand ved at de smiler, snakker eller vil vise moren en leke.

På bakgrunn av skårene som gis i disse kategoriene kan barna deles inn i tre hovedgrupper: A- Utrygg tilknytning, B- trygg tilknytning og C- utrygg tilknytning (Ainsworth mfl 1978:53-54).

A- utrygg tilknytning, unnvikende: Ainsworth fant at omkring 20 % av barna ble plassert i denne kategorien. I denne gruppen er barna unnvikende til nærhet og samspill med moren når hun kommer inn i rommet igjen. Enten vil barnet overse henne eller være overfladisk i sin måte å hilse henne på. Dersom barnet blir løftet opp vil det ikke holde seg fast i moren eller motsette seg å bli satt ned igjen. Det er i tillegg en tendens at barnet behandler den fremmede på samme måte som moren, men med mindre motstand. Enten blir barnet ikke stresset ved atskillelsen fra mor eller så kan stresset komme som en følge av at barnet er alene fremfor at moren ikke er der. Stort sett vil ikke barnet virke stresset når den fremmede er i rommet. Dersom barnet viser tegn til stress når det er alene vil dette gå over når den fremmede kommer inn (Ainsworth mfl 1978). Barna i denne gruppen eksplorerer gjerne, men viser lite affekt eller trygg base atferd (Smith 2008:87).

B- trygg tilknytning: Ainsworth fant at rundt 70 % av barna kunne plasseres i denne kategorien. Barna i denne gruppen søker aktivt nærhet og kontakt med moren, særlig når moren kommer inn i rommet igjen. Dersom barnet oppnår kontakt, vil det forsøke å holde på den og vil motsette seg å bli satt ned igjen dersom det blir løftet opp. Barnet vil reagere på at moren kommer inn i rommet med smil, gråt og med å nærme seg henne. Barnet vil kanskje være vennlig mot den fremmede, men vil være klart mer interessert i kontakt med moren. I denne gruppen kan barna være stresset under atskillelsen fra moren. Det er tydelig at det ikke er det faktum at barnet er alene som er grunnen. Det kan la seg trøste av den fremmede, men det vil helst ha moren sin (Ainsworth mfl 1978). Barna i denne gruppen bruker moren som trygg base for å eksplorere (Smith 2008:87).

C- utrygg tilknytning, ambivalent: Ainsworth kunne plassere omkring 10 % av barna i denne kategorien. Barna i denne gruppen viser påfallende motstand mot kontakt og interaksjon særlig når moren kommer tilbake i rommet. Barnet kan også være pågående i søk av kontakt og nærhet med moren, og kan på denne måten virke ambivalent. Barnet kan vise generell mistilpasset atferd i fremmedsituasjonen. Enten ved å være mer aggressiv enn de andre barna i utvalget, eller være iøynefallende passiv (Ainsworth mfl 1978). Barnet virker klart urolig når det kommer inn i rommet, kan være sutrete eller passiv og er ikke opptatt av å eksplorere (Smith 2008:87).

Ainsworth bidrar til forståelsen av de individuelle forskjellene i tilknytningens kvalitet ved å påstå at skiftet mellom eksploreringsatferd og tilknytningsatferd vil forstyrres dersom barnet oppfatter tilknytningspersonen som psykologisk utilgjengelig eller lite responsiv.

Gjennom fremmedsituasjonen ønsket man å oppdage de individuelle forskjellene i tilknytningen. Dette skjer ved at barnet utsettes for det man kan kalle naturlige farer; at barnet blir overlatt i et fremmed miljø, det atskilles fra moren og overlates til en fremmed. De tre hovedgruppene av tilknytning vil avspeile en strategi fremkalt av miljøforhold for å løse de problemene som er forbundet med forskjellige oppvekstforhold. Foreldre til trygge barn er sensitive og responderer til barnets signaler, de trygge barna trenger ikke bekymre seg hvorvidt moren er tilgjengelig eller ikke. De barna som har en utrygg eller unnvikende tilknytning har foreldre som kan være avvisende i sin omsorg. Barn med utrygg og ambivalent tilknytning kan ha foreldre som har en usammenhengende oppførsel og mangelfull omsorgsevne (Smith 2008:65).

4.1.3 Kritikk av fremmedsituasjonen

Det har blitt rettet kritikk mot dette klassifikasjonssystemet, selv om det viser seg at denne metoden er anvendelig og gir nyttig informasjon. Det er undersøkt om man kan overføre kategoriene til forskjellige kulturer. Smith og Ulvund (2004:269) refererer til Grossmann og Grossmann (1982) i en studie hvor denne prosedyren ble benyttet på et utvalg av tyske ettåringer. I denne undersøkelsen ble 49 % av barna plassert i gruppe A, dette til

sammenligning med den amerikanske studien hvor ca. 20 % havnet i samme kategori. I den tyske undersøkelsen havnet kun 40 % av utvalget i gruppe B mot 70 % i den amerikanske. Det er nærliggende å tro at det er kulturelle forskjeller som spiller. Lamb og medarbeidere (1982) i Smith og Ulvund (2004) har reist spørsmål om Ainsworth sitt klassifikasjonssystem kan benyttes for å løse barna inn i tre klart avgrensede kategorier. De fant gjennom fire studier hvor fremmedsituasjonen ble benyttet, at grensene mellom kategoriene ikke var like klare som det Ainsworth hadde antatt. Det var særlig innenfor gruppe B at de individuelle forskjellene var større enn forskjellene mellom gruppe C og gruppe A.

Smith og Ulvund (2004:269) refererer til Main og Solomon (1986, 1990) som også har videreutviklet metoden. Kritikken går på at metoden tvinger en til å plassere barna i en av de tre gruppene til tross for at de viser atferd som ikke passer helt i noen av dem. Ved å gå gjennom tidligere undersøkelser har de studert de barna som var vanskelig å plassere i de tre kategoriene. Det viste seg at disse barna var preget av desorganisert atferd. Main og Solomon hevder at det ville være hensiktsmessig å utvide klassifikasjonssystemet med en ny gruppe: D- desorganisert/ desorientert tilknytning. Atferden manglet mål, intensjon eller forklaring. Eksempelvis var det motstridende sekvenser av atferd, ufullstendige, avbrutte bevegelser, stereotypier, atferdsmessig fastfrysing, direkte tegn på frykt, forvirring, desorientering. Det mest typiske var mangel på en samlet tilknytningsstrategi, til tross for at barnet kan vise et underliggende organisert mønster (Smith 2008:87). I dag brukes vanligvis fremmedsituasjonen som beskrevet over, men Main og Solomons kategori D er lagt til og er i dag inkludert i klassifiseringen. I kapittel 8 forklares desorganisert tilknytning nærmere.

Fremmedsituasjonen ble utviklet i en tid hvor det ikke var så vanlig at barn tilbrakte store deler av dagen utenfor hjemmet i en eller annen form for dagomsorg. Barn i europeiske land i dag er ofte i barnehage og er dermed vant til at mor forlater dem. En slik situasjon vil kanskje ikke fremkalle like mye stress som hos barn som ikke er vant til å være borte fra mor. Vil fremmedsituasjonen danne et like godt bilde av tilknytningen til disse barna?

Fremmedsituasjonen er en metode som brukes i mange land for å vurdere tilknytningsatferd. Schore (2007) sier at tilknytning er en samhandling som skjer i en spesiell situasjon og kultur. Hvordan skal man da klare å lage en metode som er kulturuavhengig for å vurdere tilknytningsatferd?

Takahashi (1990) gjennomførte en longitudinell studie av 60 12 måneder gamle japanske barn. Tanken bak studien var å undersøke hvor universelle tre av de sentrale forutsetningene som fremmedsituasjonen er basert på: «Trygg- base» funksjonen vil fungere mest effektivt dersom barnet opplever mildt stress i et ukjent laboratoriemiljø, med en ukjent kvinnelig og når barnet blir forlatt. Kvaliteten på tilknytningen blir vurdert ut i fra hvordan barnet reagerer når det blir gjenforent med mor. Barn med trygg tilknytning, i gruppe B, vil ha en fordel i deres videre utvikling fremfor barn som bli klassifisert i gruppe A og C.

Takahashi (1990) fant at svært mange av de japanske barna ble ekstremt stresset av situasjonen. Dette kan ha noe med den japanske kulturen å gjøre. I den amerikanske kulturen blir barn oppdratt til å kunne håndtere en viss mengde stress og det blir sett på som sunn utvikling. Den japanske kulturen forsøker å beskytte barn fra stress gjennom eksempelvis samsoving og at barnet blir båret på morens rygg. Derfor er det sannsynlig at japanske barn opplever fremmedsituasjonene som svært fremmed og stressende og at det påvirker klassifiseringen av barn. Noen av barna med trygg tilknytning ble så opprørte av å være alene at de ikke var i stand til å la moren roe dem ned ved gjenforeningen. Istedenfor avviste de morens forsøk på å roe ned. Takahashi (1990) mener at det er av stor betydning at barna blir utsatt for passende mengde stress for at resultatet av observasjonen ikke skal påvirkes.

Videre fant den japanske studien at få barn ble klassifisert som unnvikende, gruppe A. En mulig årsak til dette er at det sees på som uhøflig i den japanske kulturen å opptre som avvisende. Barn på 12 måneder vil kanskje være for små til å ha blitt fullstendig sosialisert inn i denne tenkemåten, men de vil allikevel ha en viss erfaring med at man ikke skal fremvise slik atferd. En annen årsak kan være at japanske barn er avvisende fremfor unnvikende. De japanske mødrene var svært raske med å plukke opp barna etter adskillelseepisoden. Nærhetsøkende atferd er mer fremtredende hos japanske barn enn hos de amerikanske. Man kan hevde at japanske barn ikke kan avvise moren i mor – barn interaksjonen. Dette sier noe om at når japanske barn er unnvikende i fremmedsituasjonen, så kan det være alvorlig på grunn av at det strider i mot japansk kultur. (Takahashi 1990).

Takahashi(1990) konkluderer med at den amerikanske kulturen vektlegger at barnet skal bli uavhengig og trener barn på dette. På denne måten kan man kan predikere fremtidig tilknytning av barn med A, B og C tilknytning i større grad enn i den japanske kulturen. Videre hevdes det at de sentrale forutsetningene i fremmedsituasjonen er basert på de tradisjonene den hvite, amerikanske middelklassen har for barneoppdragelse. Den japanske

studien viser at grunntankene i Ainsworths metode burde kunne være fleksible og overføres til andre kulturer. En objektiv studie kan ikke nødvendigvis overføres og anvendes i ulike kulturer. Funnene i Takahashis studie kan tilskrives ulikheter mellom amerikansk og japansk kultur i forhold til barneoppdragelse og interpersonlige interaksjoner (Takahashi 1990:23).

Tidligere ble det vist til Solomon og George som mente at metoder for å vurdere tilknytningens kvalitet skal kunne brukes i andre kulturer. Van Ijzendoorn (1990) påpeker at det ikke er fruktbart å lete etter en kulturuavhengig metode for å studere tilknytning. Han legger Bowlbys syn til grunn for dette; tilknytningen er universell, har biologiske røtter og må forstås ut fra et evolusjonært perspektiv. Van Ijzendoorn (1990) mener at man heller bør fokusere på å teste prediksjoner som utarbeides fra tilknytningsteorier. Dersom disse prediksjonene blir støttet i flere ulike kulturer vil teorien om en at tilknytning er universell være troverdig uavhengig av hvilke ulikheter man finner i tilknytningsklassifikasjonene i ulike kulturer.

Man kan også tenke seg at det ikke er noe problem at andelen barn som blir klassifisert som A, B og C varierer med kultur. Kanskje er det ikke en svakhet ved metoden, men et godt bilde på at både kultur og foreldres forventinger til barna sine kan variere. I tillegg er det slik at A, B og C er en normalvarianter og noe man kan leve godt med.

4.2 California- prosedyren

I Clark- Stewart og medarbeidere sin artikkel fra 2001, fremsettes det kritikk rettet mot Ainsworth sin fremmedsituasjon. Det ble hevdet at tiden var moden for en ny måte å vurdere tilknytningsatferd på. Kritikken gikk på fremmedsituasjonenes utilstrekkelighet på følgende punkter:

1. I fremmedsituasjonen blir moren kilden til barnets stress og blir på den måten brukt for å aktivere barnets tilknytningsatferd. Kan det være slik at noen barn med trygg tilknytning føler seg sint og sveket for at moren forlater dem? Dersom det er tilfelle vil atferden barnet fremviser i gjenforeningssituasjonen kodes som usikker til tross for at det er barnets måte å vise at det ikke greit at moren forlater dem i en slik situasjon.

2. Bowlby hevdet at tilknytningssystemet er et kontrollsystem som sørger for bringe barnet nærmere moren for beskyttelse dersom det opplever fare. I fremmedsituasjonen er faren det å bli værende alene i et fremmed rom. Moren er ikke til stede for å være en trygg havn for barnet. Tilknytningsatferden vurderes når moren kommer tilbake i rommet, og faren er altså over. På denne måten får man ikke anledning til å observere tilknytningsatferden i det øyeblikket den blir aktivert (Clark- Stewart 2001:144).

3. Fremmedsituasjonen vil ikke være like passende for alle barn. Validiteten til denne metoden bygger på å skape en situasjon hvor alle barn vil oppleve stress og derfor vil fremvise nærhetssøkende atferd mot moren. I følge Bowlbys teori vil barnets tilknytningssystem aktiveres når situasjonen oppleves som stressende for barnet. Det vil da søke nærhet og vil ikke utforske i samme grad som hvis det føler seg trygt. Fremmedsituasjonen vil ikke oppleves som stressende for alle barn. Det avhenger av hvor kjent barnet er med de ulike komponentene i situasjonen. Dersom barnet er i en eller annen form for dagomsorg og er vant til atskillelse fra moren vil ikke atskillelsen oppleves som like stressende. Clark-Stewart (2001:146) viser til forskning som underbygger deres teori om at barnets atferd i fremmedsituasjonen avhenger av deres kjennskap med lignende situasjoner. De viser til Brookhart & Hock (1976) som hevder at kjennskap til rommet påvirker barnets atferd. Det søker mindre nærhet til moren dersom fremmedsituasjonen finner sted i et kjent miljø, slik som i hjemmet, enn hvis den skjer i et laboratorium (Clark- Stewart 2001: 145-146).

California- prosedyren, heretter kalt CP, ble utviklet av Clarke- Stewart og medarbeidere i 2001. Hensikten var å frembringe hendelser som vil aktivere tilknytningssystem hos alle barn uavhengig av kultur og bakgrunn. De søkte å lage en prosedyre som kunne ta hensyn til de faktorene som gjorde at fremmedsituasjonen kom til kort. Tidene har forandret seg siden Ainsworth utviklet sin metode. Samfunnet har endret seg på den måten at flere barn er under dagomsorg og dette vil i følge Clark- Stewart påvirke resultatene. Det er derfor viktig å kunne benytte flere prosedyrer for å undersøke tilknytningsatferden hos barn (Clark- Stewart mfl 2001).

I likhet med fremmedsituasjonen måler man i CP tilknytning i en sammenheng hvor tilknytningsatferden blir intensivert. I denne prosedyren er moren til stede sammen med barnet hele tiden slik at barnet kan få trøst og støtte. Det er ikke fraværet av moren som utløser barnets ubehag. Det er heller ikke lagt opp til at en fremmed person skal trøste barnet.

Den fremmede som kommer inn i rommet er tenkt like ukjent for alle barn. Prosedyren blir, på lik linje med fremmedsituasjonen, administrert i et rom som er fremmed for barnet. Moren får instruksjoner gjennom en propp i øret. Barnet og mor får først leke med noen gjenstander før barnet blir presentert for stimuli som skal frembringe stress hos barnet. Man venter med å presentere det første stimuli til barnet er på en viss avstand fra moren slik at man kan undersøke hvordan barnet søker nærhet hos moren når det opplever stress. Den voksne er instruert til å være passiv ved hver stressutløsende situasjon for at man skal kunne observere hvordan barnet reagerer. Etter dette kan moren trøste barnet slik hun mener er best. CP bruker et bredere spekter av stimuli enn fremmedsituasjonen og det vil øke sannsynligheten for at minst en av disse stimuliene utløser tilknytningsatferd hos barnet. Et viktig poeng er at disse stimuliene skal frembringe frykt, ikke tristhet eller angst slik som atskillelse fra moren kan gjøre (Clark- Stewart mfl 2001).

4.2.2 Hypoteser

Med bakgrunn i dette, fremsatte Clark- Stewart og medarbeidere fem hypoteser før de undersøkte et utvalg barn først med fremmedsituasjonen og deretter med CP. Morens sensitivitet ble også vurdert da i form av observasjon av mor og barn. Hypotesene gikk ut på følgende:

1. De ville finne et høyere antall barn med trygg tilknytning i CP enn i fremmedsituasjonen. dette fordi CP vil oppleves stressende for alle barn.
2. Fordeling av tilknytningstyper i gruppen av barn som er hjemme med mor og de med dagomsorg vil være mer lik i CP, men ulik i fremmedsituasjonen. Dette fordi de to gruppene med barn tolker fremmedsituasjonen på ulik måte.
3. Samsvaret mellom tilknytningstyper i CP og i fremmedsituasjonen vil være lavere for barn med dagomsorg enn for barn som er hjemme med mor. Dette fordi barna med dagomsorg opplever de to vurderingene mer ulikt.
4. Det er mer sannsynlig at barn som har erfaring med dagomsorg blir klassifisert som trygge i CP enn i fremmedsituasjonen fordi denne ikke vil oppleves som stressende siden barna har erfaring med å være borte fra mor og passes på av fremmede.

5. Morens sensitivitet vil være sterkere relatert til vurderingen av tilknytningen i CP enn i fremmedsituasjonen fordi CP er mer sann mot Bowlbys opprinnelige tilknytningsteori. Dette fordi den tillater at moren er til stede for barnet (Clark- Stewart et al 2001 151-152).

Med disse hypotesene gjennomføres CP i form av tre stressutløsende situasjoner:

1. En merkelig høy lyd: En høy lyd blir presentert. Lyden kommer fra en leke gjemt inni en boks i et hjørne av rommet. Dersom det er nødvendig blir moren bedt om å oppmuntre barnet til å undersøke leken. Hvis barnet ikke vil går mor og barn sammen. Lyden går av når barnet nærmer seg leken. Denne episoden varer i om lag tre minutter (Clark- Stewart 2001).

2. En trollmann: en voksen person utkledd som trollmann kommer inn i rommet. Først sitter han stille på gulvet og leker alene med noen baller og skjerf før han inviterer barnet til å leke sammen med seg. Dersom barnet ikke gjør dette innen ett minutt blir moren instruert til å oppfordre barnet til å delta. Dersom barnet fremdeles ikke vil blir moren bedt om å delta i leken og fortsetter å oppfordre barnet. Denne episoden varer i om lag seks minutter (Ibid).

3. En mekanisk robot: en assistent kommer inn i rommet og plasserer en robot på gulvet, vendt mot barnet, og går deretter ut av rommet. Roboten beveger seg langsomt mot barnet i løpet av 15- 30 sekunder samtidig som den hever armene og lager lyder. Moren blir bedt om å skru av roboten, dersom barnet blir svært redd blir moren bedt om å skru av roboten etter 15 sekunder. Denne episoden varer i om lag tre minutter (Ibid).

4.2.3 Resultater

For å validere denne prosedyren ble barna først observert med fremmedsituasjonen ved 17-måneders alder før de en måned senere ble undersøkt med CP. Prosedyrer ble kodet etter Ainsworth sine retningslinjer for fremmedsituasjonen. Det ble antatt at flere barn kunne kategoriseres som trygge ved hjelp av CP og at færre barn kunne kategoriseres som gruppe A-utrygg/unnvikende tilknytning. Dette fordi fremmedsituasjonen ville oppleves som mindre stressende enn CP. Alle resultatene fremkommer i figur 2.

Table 1. Distribution of Attachment Classifications in the Strange Situation and the CAP for Mother-care and Child-care Samples

Attachment Type	Whole Sample (%) <i>n</i> = 60		Mother-care Sample (%) <i>n</i> = 26		Child-care Sample (%) <i>n</i> = 34	
	SS	CAP	SS	CAP	SS	CAP
Type A (Avoidant)	21	12	15	12	27	12
A1	8	2	4	0	12	3
A2	13	10	11	12	15	9
Type B (Secure)	67	83	66	80	68	85
B1	10	15	4	19	15	12
B2	33	32	50	27	21	35
B3	17	26	8	15	24	35
B4	7	10	4	19	9	3
Type C (Resistant)	12	5	19	8	6	3
C1	12	5	19	8	6	3

Fig 2. fordeling av tilknytningstypene i California – Prosedyre og fremmedsituasjonen. Fordelt mellom barn med dagomsorg og barn som er hjemme med mor (Clark – Stewart mfl 2001:158).

Den første fremsatte hypotesen ble støttet av funnene. Hele 83 % av barna kunne kategoriseres med trygg tilknytning, 12 % som utrygg tilknytning, unnvikende og 5 % som utrygg tilknytning, ambivalent. Man kan stille spørsmål ved hvorvidt 83 % er et usannsynlig høyt tall fordi det er så mye høyere enn det man finner i fremmedsituasjonen. Clark- Stewart påpeker at Bowlby og Ainsworth har satt trygg - base atferd som en karakteristikk på det å være menneske. På denne måten er kanskje ikke 83 % med trygg tilknytning likevel så urealistisk. De påpeker videre at det kan være et problem for statistisk analyse at nesten alle barna blir puttet i samme kategori. En måte å løse dette på er å benytte undergruppene fremfor kun trygg/ utrygg kategorier (Clark – Stewart mfl 2001:162).

Grunnen til at gruppe A er mindre i CP enn i fremmedsituasjonen er at CP fremstår mer stressende for barna på grunn av stimuli som oppleves skremmende for alle. Gruppe C er mindre i CP enn i fremmedsituasjonen. Clark- Stewart hevder at en mulig forklaring er at barna i fremmedsituasjonen blir sinte på moren fordi hun forlater dem i et ukjent rom. I CP er moren til stede hele tiden og blir ikke bedt om å gjøre noe som trigger sinne eller motstand i

barnet. Mødrene er på denne måten er trygg base, en de kan gå til for beskyttelse og ikke et stressende stimuli (Clark – Stewart mfl 2001: 163).

Hypotese nummer to støttes også av funnene. Fordelingen mellom tilknytningstypene i CP er mer like for barn med henholdsvis erfaring med dagomsorg og de som er hjemme med moren enn ved fremmedsituasjonen. Dette kan si noe om at barns erfaringer med de ulike episodene i fremmedsituasjonen kan virke inn på resultatet. I CP er situasjonene like ukjente for alle barn og vil ifølge Clark – Stewart minske muligheten for at barna bli feilkategorisert. I tillegg baserer fremmedsituasjonen seg på barnets respons til kun to stressorer, i mens CP benytter tre ulike stressorer. Flere muligheter til å observere barnets atferd, vil gi et mer reliabelt resultat (Clark – Stewart mfl 2001).

Hypotese nummer tre viser seg å stemme med funnene. Samsvaret mellom tilknytningstypene i fremmedsituasjonen og CP er lavere for barn med dagomsorg enn for barn som er hjemme med mor. Clark – Stewart hevder at en mulig årsak er at barna som er i dagomsorg opplever de to vurderingene som psykologisk ulike (Clark – Stewart mfl 2001:163).

Den fjerde hypotesen underbygges også av funnene. Barn som har erfaring med å være i dagomsorg vil ha større sannsynlighet for å bli klassifiseres som trygge i CP enn i fremmedsituasjonen. Dette fordi fremmedsituasjonen ikke oppleves som like stressende for barn som er vant med atskillelse og å bli passet på av fremmede. Funnene viser at 91 % av barna som ble klassifisert som utrygge i fremmedsituasjonen blir klassifisert som trygge ved bruk av CP (Ibid).

Den femte hypotesen hevdet at morens sensitivitet er sterkere relatert til tilknytningen i CP enn i fremmedsituasjonen. Dette stemmer for det totale utvalget og for barna med dagomsorg. For de barna som er hjemme med mor var ikke resultatene statistisk signifikant(Clark – Stewart mfl 2001).

Det at man får frem ulike resultat ved bruk av henholdsvis fremmedsituasjonen og CP sier noe om viktigheten av å benytte passende metode når man skal vurdere barnets tilknytning. For barn som vokser opp i kulturer hvor dagomsorg preger hverdagen kan CP gi en mer korrekt vurdering av tilknytningen enn for barn fra kulturer for atskillelse fra moren er mindre vanlig. Resultatene som fremkommer viser at CP er et nyttig supplement til fremmedsituasjonen når det dreier seg om å vurdere kvaliteten på barns tilknytning. Det kan også tenkes at barna ikke opplevde situasjonen som skremmende nok slik at

tilknytningssystemet ikke ble aktivert. Som beskrevet tidligere i oppgaven, er den evolusjonsbaserte tanken at tilknytningssystemet aktiveres dersom barnet opplever frykt. Barnet skal da kunne søke til en omsorgsperson for å få trygghet. Dersom barna i CP ikke opplever at situasjonen er truende, så vil de heller ikke søke til mor. Dette vil videre virke inn på resultatene i klassifiseringen.

Fremmedsituasjonen er tenkt brukt på barn opp til 20 måneder. For å vurdere tilknytningen for barn i førskolealder kan man modifisere situasjonen. Dette kan man gjøre dersom man antar at det er en kontinuitet mellom spedbarnsalderen og senere alderstrinn eller dersom man antar at det skjer en forandring i tilknytningens kvalitet når barnet kommer opp i førskolealder. Det kan være nærliggende å tenke seg at det er mindre viktig for eldre barn å opprettholde den fysiske nærheten til den voksen enn det er for yngre barn. Hvordan barn og voksen snakker sammen i forbindelse med atskillelse og gjenforening vil si mer om forholdet mellom disse to enn nærhetssøking og opprettholdelse av kontakt (Smith 2008: 103).

4.3 Crittendens klassifikasjonssystem

Dette systemet kan brukes på barn i førskolealder. Systemet bygger på Ainsworth sin fremmedsituasjon og benytter samme prosedyre. Patricia Crittenden antar at det over tid er stor sannsynlighet for at kvaliteten på tilknytningsforholdet endrer seg. Hun antar også at forskjellene i disse forholdene gjenspeiler ulike selvbeskyttelsesstrategier som barn kan benytte i forbindelse med atskillelse og gjenforening. Hun vektlegger tolkningen av funksjonen av barnets atferd overfor den voksne. Etersom barna blir eldre og får større mental modenhet vil det også skje en endring i barnets affektive atferd. De erverver flere situasjonsbestemte strategier og kan dermed hankses med et bredere spekter av tilknytningsrelevante erfaringer (Smith 2008). Sammenlignet med spedbarnsalderen, vil atferden i førskolealder være mer fleksibel ettersom de fleste barn viser mer enn ett atferdsmønster og kan bruke én atferd på flere måter. Som en konsekvens av dette vil det være utilstrekkelig å bruke barnets atferdsmønster som klassifikasjon for tilknytningsmønster i førskolealder (Crittenden 2004). Dette systemet er basert på hvordan atferden organiseres i forhold til tilknytningsspersonen. Crittenden hevder at tilknytningen er en interpersonlig prosess og at strategien vil bli konstruert ut fra denne. Den vil følgelig ikke være et trekk eller

karakteristikk av barnet, men heller en beskrivelse av den prosessen som finner sted mellom barnet og den voksne. Det er denne dyaden som definerer atferdens betydning. Observatørens rolle er å vurdere hvilken underliggende strategi barnet benytter (Crittenden 2004). Crittenden ser ikke på barnets atferd som desorganisert, men en atferd som er funksjonell i dyaden.

Selve observasjonsprosedyren er Ainsworth sin fremmedsituasjon med noen små forandringer. Prosedyren består også her av åtte episoder, hver med en varighet på tre minutter. Basert på disse situasjonene kan klassifiserer Crittenden barnas strategier og atferdsmønstre inn i fire hovedtyper. Disse har i tillegg undergrupper. I tillegg er det en blandet kategorier og en kategori for barn som ikke lar seg klassifisere. Selv om prosedyren er basert på Ainsworth sin fremmedsituasjon har Crittenden valgt å endre navn på de tre atferdsmønstrene som Ainsworth opprinnelig hadde. Dette for å understreke de utviklingsmessige endringene som skjer i barnet fra spedbarnsalder til førskolealder (Crittenden 2004). Crittendens kriterier er basert på en kombinasjon av fortolket følelsesmessig tilstand hos barnet, observasjon av forhandlinger mellom barnet og den voksne og vurdering av hvor responsiv tilknytningspersonen er (Smith 2008: 105-106).

4.3.1 Kategorier

A- Distanserende barn. Disse barna benytter en strategi som kan kalles ”nært, men ikke for nært.” De tilpasser sin egen atferd slik at de kan opprettholde en fysisk nærhet til moren, samtidig som de forsøker å minimere emosjonelt engasjement. De vil forsøke å undertrykke negative følelser fordi de har erfart at moren ikke hjelper dem med å regulere disse. Noen barn fremviser falske positive følelser som eksempelvis kan ses som smilende munn uten smilende øyne. Barna i denne kategorien kan bruke leker som en distraksjon, men kan ofte virke umodne i leken. De kan virke komfortable med den fremmede i rommet.

B- Trygge/ balanserte barn. Disse barna kan uttrykke hva de ønsker og føler. De evner å se andres perspektiv og kan dermed forstå at moren har et behov som gjør at hun må gå ut av rommet, men de er trygge på at hun kommer tilbake. De utforsker, leker og virker avslappet i situasjonen.

C- Påtrengende barn. Disse barna fremviser overdrevne følelser i to forskjellige retninger og veksler mellom dem. Den ene er aggressiv og truende, den andre er hjelpeløs. Barna utforsker ikke når moren er i rommet, men fokuserer oppmerksomheten på henne. Når moren går kan noen av barna bli opptatt av å vente på at moren skal komme tilbake. Noen er redde, noen er sinte, men alle har et høyt arousalnivå og klarer ikke rette oppmerksomheten sin mot noe annet. Noen av barna i denne kategorien er svært aktive og klarer ikke bestemme seg for en aktivitet.

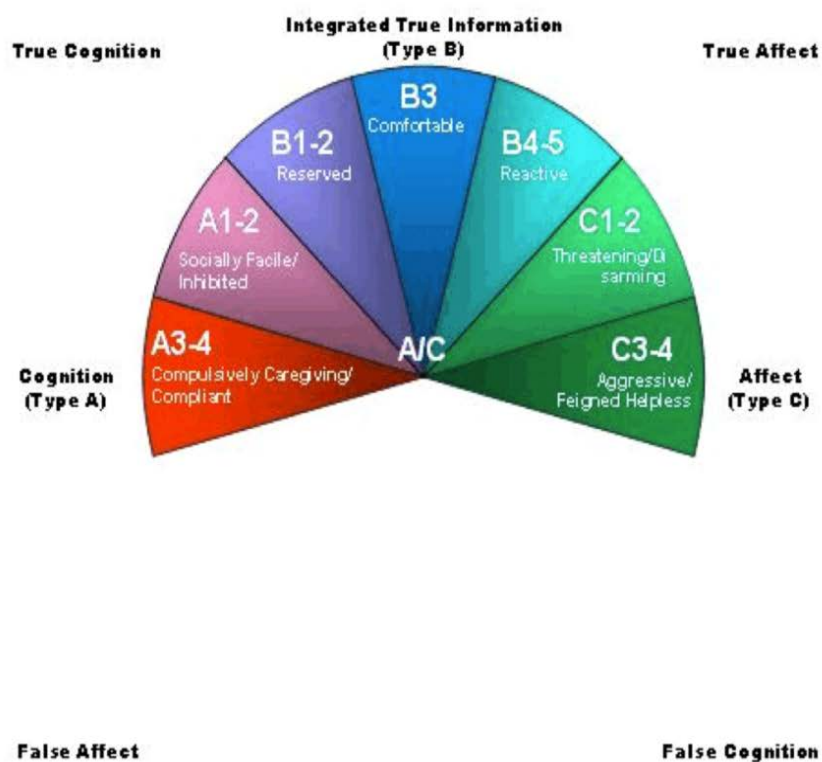
A/ C- defensiv/ påtrengende barn. Barna i denne kategorien viser både en defensiv og en påtrengende strategi. Strategiene kan være tilstede samtidig eller variere. Man har observert at barn som benytter en strategi i den første gjenforeningssituasjonen kan benytte den andre strategien i ved senere gjenforening. Det kan også skje et bytte av strategi midt i gjenforeningen (Crittenden 2004).

Tilknytning har med regulering av nærhet å gjøre. Dette for å beskytte barnet og trøste det dersom det er engstelig eller redd. I spedbarnsalderen vil det være en fysisk regulering av nærhet gjennom oppsøking av kontakt og tilbaketrekking. Barn i førskolealder er ikke like avhengig av den fysiske nærheten som spedbarna, den psykologiske nærheten er vel så viktig (Crittenden 2004). Dette skillet skjer på grunn av barnets kognitive utvikling og økende evne til å danne mentale representasjoner. Samspillet blir da internalisert og tilknytningen blir et intrapsykisk fenomen. Det Bowlby kaller indre arbeidsmodeller har sin opprinnelse i samspillet i familien og påvirker hvordan barnet interagerer med andre (Bowlby 1988 i Anke 2007:1233).

Dersom barna i gruppe B opplever stress i form av å bli redd eller engstelig vil det søke fysisk nærhet med moren. I situasjoner hvor barna ikke opplever fare er de trygge på sitt bånd til mor og søker å oppnå en psykologisk nærhet gjennom blikk-kontakt samt ved å bruke språket fremfor å søke fysisk nærhet. For barna med defensiv tilknytning, gruppe A, er endringen i nærhetssøkingen mer tydelig. Barna kan avise moren i psykologisk forstand mer enn ved fysisk avstand. De er mer komfortable når de selv har kontroll og tilnærmer seg moren enn når moren tar initiativ. De kan tåle fysisk nærhet dersom aktiviteten er fokuset eksempelvis ved lesing, pusling eller andre turtakingsaktiviteter. Figur 3 er en modell som viser barns

tilknytningsstiler i følge Crittendens modell. I forhold til denne modellen er det viktig å understreke at kategori A1 til C2 er normative kategorier.

A Dynamic-Maturational Model of Patterns of Attachment in the Preschool Years

Copyright: Patricia M. Crittenden, 2001

Fig.3. A Dynamic- Maturational Model of Patterns of Attachment in the preschool years. P. Crittenden 2001:18.

4.4 Oppsummering

Dette kapittelet har beskrevet prosedyrer for å måle kvaliteten på barns tilknytning. Mary Ainsworth sin fremmedsituasjon er blant de eldste prosedyrene og selv om det har blitt rettet kritikk mot metoden så er den fremdeles høyst aktuell. Kritikken førte også til at nye metoder, slik som California prosedyren, ble utviklet. Ved å ta i bruk testprosedyrer kan man dele barna opp i ulike grupper som beskriver kvaliteten på tilknytningen. Det er viktig å presisere at barn med en utrygg tilknytning har etablert et tilknytningsforhold som er tilpasset de forholdene de lever under. Dersom barna bytter miljø ville den type tilknytning vise seg å være problematisk. En utrygg tilknytning kan sees på som en måte å beskytte barnet mot den utryggheten og angsten som kan oppstå ved å ha en ikke – optimal omsorgsperson (Belsky og Nezworski 1988: 8). Som beskrevet tidligere vil samspill mellom barn og omsorgsperson legge føringer for barnets emosjonelle liv som ungdom og voksen. Dersom man gjennom å klassifisere de ulike tilknytningstypene er i stand til å forutsi senere atferdsproblemer, kan det da benyttes til å finne barn i risikozonen og sette inn tiltak for å hjelpe familiene? (Belsky og Nezworski 1988).

Norge har gode støtteordninger som virker på den måten at mor stort sett er hjemme med barna det første året. Når mor arbeider utenfor hjemmet får barnet mindre anledning til å være sammen med moren sin og det får mye tilknytningsrelevant omsorg fra andre. Et viktig spørsmål vil da være hvorvidt morens periodevise utilgjengelighet påvirker barnets tilknytning. Barnet kan utvikle en utrygg tilknytning på grunn av mye fravær og gjentatte atskillelser. Det kan også være at fravær og atskillelse på regelmessig basis hjelper barnet til å forstå at det kun er midlertidig borte fra mor og at hun alltid kommer tilbake. En annen mulighet er at barnet ikke blir påvirket i det hele tatt. Moren er tilgjengelig på morgenen, kvelden og netter samt helger. Dette gir nok tid til å etablere og styrke den tidlige tilknytningen (Smith 2008: 134). Det er uansett ikke til å komme utenom at barn i vår del av verden er nødt til å motta dagomsorg fra andre. Det skal enda bedre støtteordninger til for at foreldre velger bort arbeidet sitt fremfor å være hjemme med små barn i lengere tid.

I neste kapittel gjennomgås teorier innenfor tilknytningsforskning. John Bowlby regnes som tilknytningsteoriens opphavsmann og er like aktuell i dag som han var for førti år siden. Donald Winnicott var barnelege og psykoanalytiker og det preger han teoretiske ståsted. Begrepet «en god nok mor» er sentralt i hans teori. Senere i oppgaven gjennomgås Circle of Security (COS) som behandlingsopplegg, og man kan sette «en god nok mor» i sammenheng

med dette. Allan Schore ligger nært opp til Bowlby i teoretisk forståelse, men han inkluderer moderne hjerneforskning med tilknytningsteorien. Dette er et spennende felt som kommer til å få enda mer betydning i årene som kommer. Peter Fonagy har i likhet med Schore inkludert moderne hjerneforskning med Bowlbys syn på tilknytning. Samtidig er han professor i psykoanalyse, hvilket preget hans teoretiske ståsted.

5 TEORIER

Det vil her gis en kort beskrivelse av sentrale teorier formet av John Bowlby, Donald Winnicott, Allan Schore og Peter Fonagy. Dette er teoretikere som har hatt betydning for utvikling av tilknytningsteorien. Fra John Bowlby som regnes som opphavsmann til Allan Schore som kombinerer den tradisjonelle tilknytningsteorien med moderne hjerneforskning.

5.1 John Bowlby

John Bowlby studerte medisin, spesialiserte seg som barnepsykiater og utdannet seg i tillegg til å bli psykoanalytiker. Han regnes som tilknytningsteoriens grunnlegger. Bowlbys tilknytningsteori er også en teori om utvikling. Det antas å være fire stadier i utviklingen. Det første er en fase med sosial orientering og sosiale signaler. Dette er mellom 8 og 12 uker og barnet skiller ikke mellom ulike personer. Det neste er barnet omkring 6- 8 måneder hvor det viser differensiell sosiabilitet. Deretter kommer det egentlige tilknytningsstadiet hvor barnet begynner å foretrekke enkelte personer fremfor andre. Dette er basert på atskillelse situasjoner og andre former for atferd hvor barnet viser preferanser. Rundt to års alderen eller senere dannes det han kaller målkorrigert partnerskap. Barnet har nå mer innsikt i hva de voksne føler og hvilke motiver de har. Dette er starten på et mer gjensidig forhold (Smith 2008:19).

Bowlby innlemmet biologien mer i utviklingspsykologien enn det som var vanlig på hans tid. Sekundær driftsteori var i vinden, denne hevdet at barnets forhold til moren var basert på at mor gir barnet mat og barnet får dermed sitt behov tilfredsstilt og blir således forbundet med mor. Bowlby mente at tilknytning innbefattet mer enn kun tilknytning til en mor som gir mat. Med bakgrunn i hans kunnskap innenfor etologi hevder han at tilknytning til en omsorgsperson var utviklet som en evolusjonær tilpasning. Som et resultat av naturlig seleksjon ville et biologisk basert behov for nærhet aktiveres dersom barnet føler seg utrygt (Smith 2008:19).

Bowlbys syn på utvikling var inspirert av biologen C.H Waddington som brukte begrepet utviklingstier. Det vil si at barnet ved fødselen er født med et stort utvalg stier. Alle ligger åpne og nært til hverandre. Spedbarnet har derfor en mengde stier å velge mellom. Samspillet mellom barnet og miljøet det befinner seg i vil avgjøre hvilken sti som velges og hvordan

utviklingen blir. Utviklingen av fosteret er avhengig av samspillet mellom gener og miljøet i livmoren. Etter fødselen avhenger den av samspillet mellom barnet og familien det er født inn i. Dersom et barn har følsomme og varme foreldre vil det utvikle seg langs en sunn og god sti og får en trygg tilknytning. Foreldre som er avvisende og lite tilstedeværende kan føre til at barnet utvikle seg langs en avvikende sti og følgelig ha en usikker eller engstelig tilknytning og en forstyrret personlighetsdannelse (Hart og Schwartz 2009:68).

5.1.1 Målkorrigert kontrollsystem

Bowlby (1969) sier tilknytningen kan sees på som et målkorrigert kontrollsystem. Dette innebærer at barnets atferd reguleres slik at det er mulig å oppnå og opprettholde kontakt og fysisk nærhet til en omsorgsperson. Målet for barnet er å føle seg trygt. I barnets første leveår har det ikke noen mulighet til å kunne planlegge eller bestemme sin tilknytningsatferd. Man sier da at atferden ikke er målkorrigert. Fra ca. ett års alder begynner barnet å utvikle ferdigheter som gjør at det er i stand til å nå et bestemt mål, da gjerne å bli trøstet og få dempet indre uro. Barnet kan vise tilknytningsatferd før denne alderen også, da i form av å følge etter moren, men det antas at denne formen for atferd ikke er målrettet. Barnet er i stand til å planlegge atferden sin for å nå et mål. Et slikt tilknytningssystem kan sees på som en psykologisk organisering hos et individ. Bowlby mener at dette tilknytningssystemet ikke blir organisert før i annet levehalvår

Barnet er i stand til å kunne velge atferd ut ifra hvilket mål det ønsker å oppnå. Den første typen målkorrigert atferd er enkel og kan dreie seg om å se moren eller å være nær henne. Dette krever ikke at barnet trenger å endre morens atferd. Dersom barnet har andre mål, eksempelvis at moren skal reagere og henvende seg til barnet på en positiv måte, kreves det en planlagt atferd fra barnets side. Etter hvert som barnet blir eldre forstår det at moren kan ha sin egen målkorrigerende atferd og dette krevet mer sofistikert planlegging av barnets atferd. Dette krever kognitive egenskaper og de utvikler seg ettersom barnet modnes (Bowlby 1969).

5.1.2 Indre arbeidsmodeller

Bowlby (1973) hevder at mennesker danner indre arbeidsmodeller som omfatter en selv og omverdenen. Ut ifra disse modellene er man i stand til å oppfatte hendelser, forutse begivenheter og legge planer. En modell av omverdenen omhandler hvem omsorgspersonene til barnet er, hvor de er og hvordan det forventes at de reagerer. Barnet danner seg i tillegg en modell som omfatter hvordan det oppfatter seg selv, det kan være om man opplever seg selv som betydningsfull eller ikke betydningsfull i forhold til en omsorgsperson.

Disse modellene bygger på en erfaring av hvor tilgjengelig omsorgspersonen er, kan barnet være trygg på at omsorgspersonen er der når det trenger trøst og støtte? Ut ifra dette kan man se hvor sannsynlig det er at et barn reagerer med frykt dersom det møter en trussel. Bowlby (1973) skriver at tilstedeværelsen, eller fravær av en omsorgsperson fra spedbarnsalder er en betydningsfull variabel når det kommer til frykt og reaksjoner på potensiell truende situasjon. Det samme er tryggheten, eller mangel på trygghet, at en omsorgsperson er der hvis barnet trenger det. Samt at barnet oppfatter seg selv som en person som det er sannsynlig at noen ønsker å hjelpe. Disse tidlige erfaringene gjør barnet i stand til å kunne generalisere. Et barn som vokser opp i et støttende miljø vil utvikle en modell som står i stil med omverdenen. Barnet har da blitt støttet i utforskning og testing av nye ferdigheter samt at moren regulerer sin støtte og omsorg ettersom barnet utvikler nye ferdigheter (Hart og Schwartz 2009). Et barn som oppfatter seg som høyt elsket av sine foreldre vil være trygg på at andre vil kunne elske det (Bowlby 1973).

På denne måten er barnet i stand til å danne seg indre modeller av verden omkring seg. Modellene blir en måte som barnet forstår verden ut fra og setter barnet i stand til å tenke om virkeligheten, gjøre antakelser, forutsi hendelser og planlegge (Hart og Schwartz 2009:72). Dette er ikke noe barnet gjør bevisst, men som ubevisst følger barnet gjennom livet. De tidlige arbeidsmodellene er primitive og samtidig mer plastiske. Etter hvert som barnets kognitive evner modes vil også de indre arbeidsmodellene endre seg. Det kan derfor være slik at et barn som har en utrygg indre arbeidsmodell i tidlige barneår vil lettere kunne endre denne modellen dersom det settes i gang tiltak tidlig. Senere i oppgaven vil det gjennomgå COS som behandlingsopplegg, der vil ideen om indre arbeidsmodeller være svært sentral.

Smith (2002) skriver at barn med en trygg arbeidsmodell vil forvente at samspill med andre mennesker innebærer støtte og oppmuntring. Dette gjør at andre gjerne oppfører seg på en slik

måte samt at barnet fortsetter med å være fortrolig. Motsatt vil det være at barn med gjentatte negative samspillserfaringer kan oppføre seg mistroisk og fiendtlig og dermed også utløses negative reaksjoner fra omverdenen. Arbeidsmodellene kan dermed virke som en selvoppfyllende profeti, reaksjonene står i samsvar med forventningene.

5.2 Donald Winnicott og tilknytning

Donald W. Winnicott var barnelege og psykoanalytiker. I sitt virke som lege kom han i kontakt med mange mødre og barn slik at han kunne studere samspillet mellom dem. Han utviklet en utviklingsforståelse som har forankring i mor - barn enheten, deres tette forbindelse og hvordan dette preger barnets videre utvikling. Slik Winnicott ser det er svært viktig at moren gjennom holding, håndtering og speiling hjelper barnet til å utvikle en trygg og god indre kjerne i seg selv. Barnet lærer å skille mellom seg selv og verden rundt seg. En kort skissering av utviklingsteorien til Winnicott vil være som følger. Mor og barn utgjør en helhet og de er gjensidig avhengig av hverandre. Moren vil sørge for en fasiliterende omverden. Det vil si at moren tilpasser seg barnets behov fullstendig og barnet vil etter hvert lære seg hva behovet betyr ut i fra hva moren tilbyr. For eksempel, barnet opplever at det er sultent, moren tilbyr mat. Etter mange gjentakelser av dette styrkes barnets følelse av seg selv, indre virkelighet og verden rundt som er den ytre virkeligheten (Hart og Schwartz 2009).

5.2.1 En god nok mor

Winnicott beskriver at normalutvikling finner sted i en god nok omverden med en god nok mor. Dette innebærer at omverdenen sørger for at barnets medfødte potensial modnes. Det medfødte potensialet kaller han selvet og det danner en indre sammenheng som gjennom hele livet søker å bli realisert i et samspill med omgivelsene. En god nok omverden kjennetegnes ved det han kaller fasiliterende omgivelser, hvilket innebærer morens intense opptatthet av barnet. Utviklingen skjer i det potensielle rommet som oppstår mellom mor og barn. Moren utvikler gjennom graviditeten en sensitivitet som setter henne i stand til å sette barnets behov fremfor sine egne. Hun vil dermed være var på barnets signaler og vil oppfylle barnets krav hvilket igjen vil sette barnet i stand til å forstå omverdenen. Etter hvert som barnet blir eldre og ikke lenge behøver morens intense opptatthet vil moren gå tilbake til sitt vante selv og bli

en mor som er alminnelig opptatt av barnet sitt. Winnicott kaller henne da en god nok mor. Dette er en mor som ikke er perfekt, hun blir sint på barnet sitt, hun gjør feil, men hun verdsetter barnet sitt (Hart og Schwartz 2009).

Den gode moren har tre «funksjoner», holding, håndtering og objektrepresentasjon. Gjennom holding tilpasser hun seg barnet sitt fullstendig, mor og barn integreres til en enhet. Hun beskytter det mot sterke opplevelser og tar hensyn til at barnet er følsomt (ibid). Winnicott (1990) beskriver at holding inkluderer hvordan moren håndterer barnet, hvordan hun steller det. Han beskriver også at holding er den måten moren kan vise spedbarnet sitt kjærlighet. Ved at moren tar hensyn til barnets sensitivitet i forhold til berøring, syn og lyder vil barnet etter hvert få en fornemmelse av sin egen kropp.

Objektrelasjon omfatter flere sider. En side er morens evne til å vente på barnets initiativ til handling, eksempelvis når moren tilbyr brystet under amming og barnet selv starter å suge. En annen side er morens styrke i det å være stabil og troverdig, at moren er trygg nok til å la barnet undersøke samt at moren stoler på egen dømmekraft. Et tredje aspekt er at verden presenteres for barnet i doser som er små nok til at det klarer å utforske og benytte seg av sin egen nysgjerrighet.

Moren spiller en viktig rolle når det kommer til å speile barnet. Den måten hun ser på barnet vil gjenspeile seg i ansiktet hennes. En god nok mor ser barnet sitt som glad og fin, barnet vil lese morens ansiktuttrykk og dermed oppfatte seg selv på samme måte. Til sammen vil alle sidene ved den gode morgen gi barnet eksistens. Det vil gå fra å være fullstendig avhengig av moren til å bli relativt uavhengig. Dette er en prosess som tar mange år (Hart og Schwartz 2009).

Winnicott mener at gode relasjoner i tidlige år er viktig siden det danner en trygg indre kjerne hvor barnet har en følelse av jeget og selvet. En forstyrrelse i de tidlige relasjonene fører til mangelfull emosjonell utvikling. Man kan skille mellom privasjon og deprivasjon. Privasjon er en ikke-fasiliterende omverden. Barnet har ikke opplevd en god tidlig omsorg og en forstyrrelse i utviklingen kan i følge Winnicott føre til galskap, personlighetsforstyrrelser og depresjon. Deprivasjon handler om at det har eksistert en god omverden, men at den har forsvunnet. Deprivasjon kan her føre til antisosiale tendenser.

En mor som eksempelvis er psykisk syk er kanskje ikke i stand til å ta vare på barnets emosjonelle utvikling. Hun kan klare å mate og stelle barnet, men det vil ikke få den nærheten

det behøver for å få en god utvikling. I forhold til speiling kan barnet ikke se seg selv i morens ansikt, men det ser kun moren og hennes tristhet. Winnicott mener at det kan få konsekvenser på flere måter. Barnet blir svært opptatt av morens sinnsstemning, forsøker å lese henne og har dermed behov for andre måter å få bekreftet seg selv på. Det blir da overfølsomt på morens humør og dette er noe som ligger langt over barnets fatteevne, barnet bytter roller med sin mor.

Winnicott bruker uttrykket det falske selvet som viser til en feilutvikling hos barnet. Det beskriver hva som kan skje dersom et barn har en utilstrekkelig mor. En mor som ikke gir barnet rom nok til å utvikle seg, men blir et barn som føyer seg. Det beskrives på den måten at det er det ytre skallet av personligheten som utvikles. Barnet kan fremvise en ytre fasade hvor det kan gi inntrykk av å være tilpasset, mens det i virkeligheten har en indre kjerne som er uutviklet og mangelfull (Hart og Schwartz 2009).

5.3 Allan Schore og tilknytning

Allan Schore arbeider som klinisk forsker og har blant annet integrert nyere hjerneforskning med utviklings- og tilknytningsteori.

Han teoretiske ståsted ligger nært opp mot Bowlby i det at man kan forstå normalutvikling ut i fra en kombinasjon av utviklingspsykologi, psykoanalyse, biologi og nevrovitenskap. Ut fra dette kan utviklingsprosesser best forstås gjennom den epigenetiske forståelsen, altså interaksjonen mellom en unik arvemasse og et bestemt miljø. Det genetiske potensialet kan kun komme frem dersom miljøet gjør det mulig. Svært forenklet beskrevet vil barnets hjerne, gjennom genetisk disposisjon og miljømessig påvirkning slik som interaksjon med mor, utvikle seg hierarkisk fra en primitiv hjerne til en hjerne med høyerestående funksjoner som er i stand til å overstyre de primitive (Hart og Schwartz 2009).

Schore (2001) hevder at den tidlige emosjonelle kommunikasjon mellom mor og barn har en påvirkning i det han kaller *experience-dependent* modning av spedbarnets hjerne. Dette kan forstås som at barnets hjerne modes i samhandling med miljøet rundt seg og de erfaringer som det fører til. Tilknytning er et produkt av interaksjonen mellom gener og miljø, mellom barnets medfødte temperament og den tidlige dyaden mellom mor og barn. Det er en samhandling som skjer i en spesiell sosial situasjon og kultur (Schore 2007).

5.3.1 Inntoningsprosesser

Man kan anse den tidlige foreldre- spedbarn relasjonen, og de inntoningsprosesser som ligger i denne, som essensiell for utviklingen av nervesystemet og selvet. Schore definerer tilknytning som en reguleringsteori på den måten at det oppstår en biologisk synkronitet mellom organismer (Schore 2001). Med synkronitet mener han en matching mellom omsorgspersonens og spedbarnets aktiviteter. Moren synkroniserer seg med barnet gjennom interaksjon i lek som regulerer barnets oppmerksomhet og utvikler barnets evne til selvregulering. En gjensidig synkronisering skjer når både mor og barn tilpasser sin oppmerksomhet og stimulering som svar på motpartens signaler (Hart og Schwartz 2009: 167).

Schore (2006:171) henviser til Feldman mfl (1999) som har funnet at de ansikt – til ansikt interaksjoner mor og barn er involvert i, når barnet er omkring to måneder, utsetter barnet for høye nivå av kognitiv og sosial informasjon. Interaksjonene er sosial lek, bygget opp av mønsteret; barnet leder - mor følger. Dette er korte, følelsesladde interpersonelle begivenheter, et bånd av ubevisst kommunikasjon. For å regulere denne høye, positive aktiveringen mellom mor og barn, synkroniseres intensiteten av atferden deres med brøkdelen av et sekunds forsinkelse. Når moren er rolig og lar barnet komme til seg i perioder med tilbaketrekking og når hun svarer på barnets signaler om fornyet engasjement, så vil interaksjonen mellom mor og barn styrkes. Videre henviser Schore (2006:171) til samme forfattere som bemerker at disse hendelsene mellom mor og barn gir barna en første mulighet til å praktisere interpersonell koordinering av biologiske rytmer, erfare gjensidig regulering av positiv aktivering samt å bygge opp en struktur av initiativ – forsinkelse som kjennetegner voksen kommunikasjon (Schore 2006: 171).

I følge Schore og Schore (2007) er den viktigste oppgaven i et menneskets første leveår er å oppbygge et sikkert tilknytningsbånd bestående av emosjonell kommunikasjon mellom spedbarnet og omsorgspersonen. For å kunne gjøre dette må moren være inntonet med barnets arousaltilstand. Barnet vil gjennom interaksjon med moren være i stand til å takle stadig høyere nivå av arousal, dette er med på å regulere tilknytningens intensitet og omfang. For å kunne danne trygge tilknytningsbånd må moren være inntonet med barnets arousaltilstander. Eksempelvis må moren være rolig dersom hun skal roe ned et gråtende barn og hun må være glad dersom hun skal aktivere barnets glede. En slik emosjonsregulering vil påvirke barnets nervesystem (Schore og Schore 2007).

Schore hevder at gjennom prosesser som inntoning, feilinntoning og reinntoning vil moren gjøre barnet i stand til selv å kunne regulere følelsene sine. Barnet vil bli i stand til å gjøre dette ettersom nervesystemet modnes. (Schore og Schore 2007). Tilknytning blir således et samspill mellom utviklingen av barnets nervesystem og morens atferd samt hvordan hun overbringer sine erfaringer til barnet. En slik selvregulering er viktig når barnet er i interaksjon med andre og må synkronisere følelser og psykologiske tilstander med andre mennesker.

Feilinntoning og manglende tilknytning kan skje dersom moren har en kronisk manglende inntoning med barnet. Dette kan føre til skadelige konsekvenser for barnets nervesystem. Det vil selvfølgelig skje at moren ikke alltid er synkronisert med sitt barn, men slike kortvarige feilinntoning vil ikke få store konsekvenser. Det er derimot viktig at en periode med feilinntoning etterfølges av synkronisering. Barnets stresstilstand som følge av feilinntoning vil repareres med synkroniseringen og barnet lærer at det kan holde ut og overvinne negative erfaringer. Dette gjør barnets nervesystem mer resilient og det kan tåle større belastning dersom det skjer et skifte mellom positiv og negativ affekt. Det at barnet klarer å overvinne negative affekter og stress gjennom affektinntoning med moren betyr at barnets nervesystem utvikler en evne til selvregulering og selvtilstrekkelighet (Hart og Schwartz 2009).

Denne måten å se tilknytning på er en videreføring av Bowlbys teorier. Schore og Schore (2007:11) henviser til Bowlby (1988) som skriver: *“if the attachment relationship is indeed a major organizer of brain development, as many have accepted and suggested, then the determinants of attachment relationships are important far beyond the provision of a fundamental sense of safety or security.”* Det vil si at tilknytning ikke kun dreier seg om beskyttelse fra farer og trygghet, men også fører til en organisering av hjernen og at denne organiseringen starter med mor og barns interaksjon. For å sette dette på spissen og for å trekke temaet inn i vår hverdag, kan man kanskje si at den norske politikken om ett års fødselspermisjon er svært heldig i forhold til at mor og barns forhold får en god start og at barnets hjerne best mulig forutsetninger til å kunne utvikle seg i en heldig retning. Forutsatt at barnet har «en god nok» mor. Hvordan vil dyaden mellom mor og barn utvikle seg dersom mor eksempelvis har fødselsdepresjon og ikke er i stand til å regulere seg og barnet?

5.4 Peter Fonagy

Peter Fonagy er psykoanalytiker, og er en av de første, i likhet med Allan Schore, som har integrert hjerneforskning med tilknytningsteori. Utgangspunktet hans er at psykologiske prinsipper er naturlig bundet av nevrofysiologiske begrensninger, og at tilknytningskonteksten er både ramme for dannelsen av indre representasjoner og nødvendig for at barnet skal danne affektregulering. Det hevdes at barnets evne til affektregulering og omsorgspersonens evne til å oppfatte barnet som et mentalt vesen er avgjørende for at barnet skal utvikle evnen til mentalisering (Hart og Schwartz 2009).

5.4.1 Mentalisering og affektregulering

Mentalisering er knyttet til utviklingen av selvet. Til organisering av indre strukturer, til individets deltakelse i samfunnet og fellesskapet av andre mennesker som også har samme evne. Det kan sees på som en ubevisst, emosjonell prosess hvor man gradvis innser at man har et indre liv som kan påvirke andre menneskers indre liv (Fonagy mfl 2004). Videre omhandler det evnen til å kunne skille mellom en ytre og indre virkelighet samt å forstå bevisste og ubevisste mentale tilstander i seg selv. I kapittel 9 omtales COS, her er mentalisering et viktig begrep. Sentralt i COS er trygghets sirkelen, den er konstruert for å fremme mentalisering slik at foreldre kan forså barnets følelser og behov.

Mentalisering kan sees på som en reflekterende funksjon hvor barnet blir i stand til å oppfatte andres følelser, holdninger, ønsker, håp, kunnskap, planer og så videre. Det at barnet kan forstå og forutse andres atferd er tett knyttet til barnets evne til å gjenkjenne og finne mening i egne erfaringer. Dette er svært viktig når det kommer til affektregulering og impuls kontroll (Fonagy 2001).

Fonagy hevder at evnen til å regulere emosjoner ikke er en medfødt egenskap. Barnet er derfor helt avhengig av å hjelpe barnet til å forstå og regulere følelsene sine. Gjennom slik speiling hjelper moren barnet til å få innsikt i spekteret av følelser. Barnets signaler blir mottatt, forstått og besvart av moren som på denne måten hjelper barnet til å regulere sin følelsestilstand. Etter hvert internaliseres denne prosessen i barnet og etablerer seg som en representasjon av en indre tilstand. Dersom barnet har en trygg tilknytning vil disse

representasjonene bli arbeidsmodeller som hjelper barnet til å forutse og forstå egen og andres atferd. Dersom barnet ikke har et affektspeilende miljø, kan dette føre til en nedsatt bevissthet omkring egne emosjonelle tilstander. Barnet konstruerer en virkelighetsoppfatning ut fra sin egen kaotiske indre tilstand, uten mulighet til å kunne justere den etter informasjon utenfra. En slik forvrengt oppfatning av selvet kaller Fonagy et tomt selv og kan sammenholdes med det Winnicott kaller det falske selvet (Hart og Schwartz 2009). Dette stiller krav til moren, hun må kjenne egne følelser for å kunne tolke og besvare barnets. I tillegg må hun ha mot og styrke nok til å tåle at barnet kan sterke følelser som hun må kunne besvare på en passende måte.

Fonagy skiller mellom basal affektregulering og sofistisert affektregulering. Den basale omhandler at omsorgspersonen hjelper barnet til å regulere følelsene sine, eksempelvis ved å trøste barnet når det er lei seg. Den sofistikerte affektreguleringen bruker affekter til å regulere selvet. Når barnet blir eldre vil det kunne regulere egne følelser fordi det gjennom interaksjon med omsorgspersonene har dannet indre representasjoner, og det er nå er i stand til å reflektere over og bruke som modell for selvregulering. På denne måten kan barnet finne mening i andres handlinger og vil gjennom det kunne affektregulere seg, ha impuls kontroll og få en følelse av å være et handlende selv. Affektregulering er en forutsetning for at barnet senere kan utvikle evnen til mentalisering (Hart og Schwartz 2009).

Gjennom interaksjon med andre lærer barnet affektregulering som etter utallige ganger internaliseres i barnet og blir til selvregulering. Denne prosessen henger sammen med sosialisering, samt mentale modningsprosesser i barnet. (Hart og Schwartz 2009). Et eksempel er når foreldre og barn leker sammen. «Late som» lek er en fin måte for barnet å øve seg på å lese andres følelsetilstander. Fonagy (2001) påpeker at det å kunne reflektere over egen mentale tilstand er viktig i tilknytningssammenheng. Foreldre har med seg sine egne erfaringer og minner om mentale tilstander og følelser fra egen barndom.

Sannsynligheten er stor for at barn vil få en trygg tilknytning dersom foreldrene har gode erfaring og trygg tilknytning i egen barndom. Et spørsmål som da kan reises er om foreldre som har dårlig erfaring med å regulere og gjenkjenne eget følelsesliv ikke er skikket til å være foreldre? Hvordan skal man klare å endre på dette?

For Fonagy er kvaliteten på den tidlige tilknytningen en forutsetning for at barnet skal utvikle evnen til selvregulering. Dersom barnet ikke danner en trygg tilknytning kan det føre til flere former for mentale forstyrrelser. En god tilknytning fremmer mentalisering på den måten at

barnet er i en relasjon som gjør det i stand til å affektregulere og deretter utvikler evnen til mentalisering. Denne evnen kan sees på som en beskyttende faktor dersom barnet blir utsatt for traumer. Dette fordi barnet blir i stand til å skille mellom egne og andre følelser.

Eksempelvis vil et barn med en deprimert mor være i stand til å forstå at morens atferd kommer av en mental tilstand som ikke har noe med barnet å gjøre (Hart og Schwartz 2009). Dette forutsatt at barnet har en god og solid tilknytning forut for morens depresjon.

Et barn som lever under risikofylte forhold, vil ha liten mulighet til å lære seg å skille mellom indre og ytre tilstand. Dette fordi barnet hele tiden vil følge med på verden rundt, og ser etter fysiske og psykiske farer. Disse barna vil være hypersensitive til andre mentale tilstander og vil hele tiden forsøke å gjette seg til eller få innblikk i hva andre rundt mener og føler, og på den måten være forberedt på fare. Under normale forhold vil en omsorgsperson kunne verne barnet og hjelpe det til å forstå hva som skjer og at skremmende hendelser kan forstås på flere måter. Kanskje har barnet opplevd at foreldrene er sinte eller skremmende, men en god omsorgsperson er i stand til å roe ned barnet. Et barn som lever i omsorgssvikt vil kanskje oppleve at det er foreldrene som er kilden til frykt. Dette skaper et misforhold mellom barnets indre og ytre verden (Brandtzæg mfl).

5.5 Oppsummering

I dette kapittelet har det blitt gitt en presentasjon av noen av de viktigste bidragsyterne innenfor tilknytningsteori. Deres noe ulike tilnærming ses ikke på som motstridende teorier. For å kunne danne seg et godt og solid bilde av fenomenet tilknytning, er det viktig å kunne sammenfatte flere teorier og ståsted slik at man får en nyansert forståelse.

Til tross for noe ulik formulering er en felles tanke at tilknytningen omhandler barnet i en trygg relasjon med en omsorgsperson som gjennom interaksjon hjelper barnet til å organisere følelser, og fører til at barnet danner indre arbeidsmodeller som det kan forstå verden ut ifra. Disse modellene er toneangivende for barnets senere relasjoner. Alt starter med en relasjon, men det er kvaliteten på denne som er av betydning når det kommer til barnets utvikling.

Dersom samspillet mellom mor og barn er forstyrret på grunn av morens manglende evne til å «se» barnet sitt, respondere på dets signaler og behov, kan det skape en ubalanse i barnet som kan føre til senere vansker. Barnet kan få problemer med å organisere og forstå følelser,

hvilket er essensielt når barnet skal samhandle med andre mennesker. I tillegg er dette viktig for barnets psykiske helse. Evnen til å se andre mennesker som individer med egne intensjoner og følelser er noe av det viktigste som foreldre ubevisst og bevisst kan lære barna sine.

Uavhengig av hvilken teori eller forklaringsmodell man støtter seg til så kan man oppsummere tilknytning på den måten at den omhandler faktorer ved barnet og miljøet og at disse virker i et gjensidig forhold. Når moren speiler barnets følelser gjør hun barnet bevisst på de ulike nyansene i følelseslivet og dette er svært viktig for barnets videre utvikling.

I det neste kapittelet er temaet hjernens utvikling og psykobiologi. Tilknytning finner sted i hjernen som biologiske prosesser. Disse prosessene startet allerede før barnet er født, på den måten at barnet i fosterlivet kan påvirkes av morens fysiske og psykiske tilstand. Barnets stressregulerende systemer gjennomgås. Kapittelet tar sikte på å belyse faktorer som kan virke inn på barnets tilknytning og utvikling. En god tilknytning øker sannsynligheten for at barnet har en god utvikling på den måten at tryggheten i tilknytningsrelasjonen virker som en buffer mot eventuelle stressorer.

6 HJERNENS UTVIKLING OG PSYKOBIOLOGI

I dette kapittelet gis det en kort og forenklet gjennomgang av hjernens og stresssystemets oppbygning samt dets funksjon i forhold til tilknytning.

Barnet fødes med en uferdig hjerne. Ca. 70 % av menneskets hjernebark utvikles etter fødselen. (Hart og Schwartz 2009:164). Hjernen utvikler seg langsomt, og det sies at den ikke er ferdig utviklet før man er over 20 år (Gogtay mfl 2004 i Blindheim 2012:pkt2.4). De biologiske betingelsene for utviklingen skjer allerede i fosterlivet. Spedbarnet kan på noen måter sees på som et eksternt foster, dette henspiller på barnets avhengighet og formbarhet. Denne uferdigheten er svært gunstig i så måte at barnet kan tilpasse seg uavhengig av hvilken kultur det fødes inn i. Dette gir økt tilpasning i et evolusjonsperspektiv også økt overlevelsessevne (Berg-Nielsen 2010:79). Når barnet derimot ikke møter det miljøet som er ønsket vil enkelte områder i hjernen ikke utvikles optimalt. Et nyfødt barn har en evolusjonsbasert forventning om å møte et miljø som er omsorgsfullt og forutsigbart. (Skogli & Øie 2010:405). Glaser i Skogli og Øie (2010:404) sier at barnets hjerne utvikles som følge av erfaring, og kaller dette erfaringsforventet utvikling. Dette betyr at utviklingen er avhengig av erfaring som er unikt for det enkelte individ. Utviklingen vil påvirkes av det som skjer i miljøet rundt barnet.

Det er beskrevet slik at et spedbarns gener vil regulere en overproduksjon av synapser i de tidligste utviklingsfasene. Nevroner vil respondere på eksterne signaler og vil foreta molekylære forandringer i henhold til disse. Det vil si at nettverk som aktiveres ofte vil styrkes og nettverk som ikke aktiveres vil svekkes og forsvinne (Perry mfl i Skogli 2010:405). Dette viser samspillet mellom arv og miljø. Det viser også at hvilket miljø man fødes inn i er en utløsende faktor for hvilke genetiske predisposisjoner som aktiveres. Menneskelig kontakt skaper nevralt forbindelser. Et eksempel som nevnes i Hart (2009) er at selv om lysten og evnen til lek er genetisk programmert atferd, kreves det at de rette omgivelsene er til stede for at atferden skal komme til uttrykk, sult og redsel vil hemme lek. Eksempelvis vil omsorgssvikt tidlig i livet sammen med en medfødt sårbarhet hos barnet kunne øke risikoen for en stresstilstand som kan oppstå gjennom tette relasjoner. Et barn som er sårbart for å utvikle aggressiv atferd og vokser opp i en risikofylt familie kan utvikle tendenser til slik atferd. På samme måte kan et barn med den samme sårbarheten, men som vokser opp med

stabile familieforhold kanskje ikke utvikle atferden. Miljøet kan i enkelte tilfeller virke som et trumfkort over genetiske disposisjoner.

6.1 Hjernens utvikling

Forenklet sett, kan man si at hjernen er bygget opp av tre hoveddeler. Den nedre del av hjernestammen styrer grunnleggende funksjoner slik som pust, blodtrykk med mer. Det limbiske system styrer blant annet hukommelsesfunksjoner, tilknytning og overlevelsesreaksjoner ved ytre farer. De grunnleggende emosjonelle reaksjoner er derfor knyttet til dette systemet. Øverst i hjernen finner vi korteks som styrer avanserte funksjoner slik som blant annet evnen til å resonere, språk, problemløsning (Blindheim 2012).

I det limbiske system finnes amygdala. Her mottas sansemessig informasjon fra verden rundt. Dersom informasjonen kan oppfattes som en trussel mot individet, fungerer amygdala som en alarmsentral. Videre sendes signaler ut til resten av kroppen for å gjøre individet klart til flukt, kamp eller andre forsvarsfunksjoner. Amygdala mottar signaler om eventuelle farer raskere enn prefrontal korteks. Dette innebærer at en aktivering av kroppen skjer uten at individet kan vurdere faren med fornuften i korteks. Dette har en overlevelsesverdi siden kroppen må reagere raskt ved fare. Amygdala lagrer informasjon om tidligere farer slik at man kan beskytte seg. Alt som minner om truende farer kan derfor føre til aktivering (Blindheim 2012). Dette innebærer at barn som har opplevd traumer kan reagere med en emosjonell aktivering på alt som kan minne om den trusselen de har vært utsatt for. Reaksjonen kommer før det kognitive systemet slår inn (ibid). På denne måten kan man intellektuelt forstå at det ikke er noe fare, men kroppen reagerer på situasjonen som en potensiell trussel. Eksempelvis kan et barn som har opplevd vold i familien bli skremt av høye lyder eller noen som snakker med krass stemme.

Fra amygdala går signaler om fare videre til hippocampus. Dette området hjelper med å skille mellom hva som er farlig og ikke, og kan derfor i en viss grad bremse amygdalas reaksjon. Hippocampus kan svekkes dersom amygdala er kraftig aktivert. Dette kan føre til at personen går med høy beredskap, mye angst og har en svekket evne til å skille mellom hva som er farlig og ufarlig i omgivelsene. For nervesystemet er det av høy prioritet å sikre overlevelse. Derfor kan det ta svært lang tid og mange gode erfaringer før nervesystemet opplever verden

som trygg. En følge av dette kan være at en person med svekket hippocampus kan lett bli trigget, være utagerende, reagere med fluktatferd til tross for trygge omgivelser (Blindheim 2012). Et barn som har opplevd vold i familien og fjernes fra situasjonen eksempelvis ved å flytte i fosterhjem, vil i en viss grad kunne roe reaksjonen fra amygdala. Dette skjer i liten grad av tanker, men ved erfaring. Dette kan ta lang tid og kan følgelig være frustrerende for fosterforeldrene (Ibid).

Dersom et barns hjerne utvikler seg unormalt som følge av omsorgssvikt kan det oppstå endringer i barnets sentralnervesystem. Dette er endringer som vil følge dem resten av livet og som kan føre til omfattende lidelser i voksen alder. Emosjonell mishandling kan være en av de viktigste årsakene til senere psykiske lidelser. Kort fortalt kan gjentatte negative opplevelser for et spedbarn i noen tilfeller føre til mangelfull utvikling i deler av hjernen (Smith 2010).

Orbitofrontal korteks er en sentral del av hjernen når det kommer til tilknytning, oppfattelse av sosiale signaler og sosial fungering. Denne delen av hjernen begynner å modnes ved omkring 10 måneders alder og har nådd god fungering når barnet er rundt 18 måneder. Mishandling, seksuelt misbruk eller neglisjering har negativ effekt på orbitofrontal korteks. Senere i kapittelet vises det til studier av rumenske barn som vokser opp på barnehjem de første årene av sitt liv. De som har hatt mange omsorgspersoner å forholde seg til, har vist mangelfull utvikling i sentrale områder av hjernen. Deriblant var orbitofrontal korteks redusert i volum (Blindheim 2012).

6.2 Plastisitet

Smith (2010) beskriver hvor viktig det er å avdekke omsorgssvikt tidlig. Han bruker begrepet emosjonell mishandling som innebærer affektive feil, at omsorgspersonen gir motstridende meldinger på barnets signaler. Videre skriver han at barnets hjerne er plastisk. Det betyr at den har et stort potensial for reparasjon dersom et barn som blir utsatt for emosjonell mishandling tidlig blir plassert i fosterhjem eller adoptert. Plastisitet innebærer også at det er flere veier som fører frem til god fungering. Dette er med på å gi et positivt syn, det er ikke for sent å skape gode endringer (Borge 2010). I tillegg innebærer plastisitet at hjernen endrer seg etter hvilke erfaringer vi gir den. I likhet med muskler i kroppen, vil hjernen svekkes eller

bli sterkere alt etter hvilken erfaring man har. Eksempelvis vil barn som er vokst opp med å være vitne til familievold, være ekstra på vakt i forhold til å se sinte ansikter. Disse barna vil da ha behov for langt mindre visuell informasjon enn andre barn, for å gjenkjenne ansikt som uttrykker sinne (Pollak og Shina 2002 i Blindheim 2012:pkt 2.4). Man kan tenke seg at disse barna lettere reagerer med sinne enn andre, fordi de er mer sensitive på fiendtlighet hos andre mennesker enn barn som ikke vokser opp under slike forhold (Blindheim 2012). Dette kan lett bli en vond sirkel for barna.

Det at hjernen modnes sakte innebærer at jo yngre personen er, desto større innvirkning har tidlige negative erfaringer. Jo eldre man blir, desto vanskeligere er det å endre på allerede etablerte strukturer i hjernen. De mest grunnleggende strukturer i hjernen utvikler seg først, de er derfor mest sensitive tidlige i livet på hvilke erfaringer man får (ibid).

6.3 Stress

Sapolsky (1992) i Gunnar og Cheatham (2003:197) beskriver at stressorer er alt som kan true et individs optimale biologiske fungering. Det innebærer både faktiske og opplevde hendelser. Gunnar og Queveco (2007) beskriver stress reaktivering som et resultat av sammenflettede biologiske og psykologiske prosesser hvor målet er å sikre at organismen overlever. Mennesker tilpasser seg utfordringer fra miljøet rundt ved å justere de indre mekanismene for å håndtere stress. Gjentatte og hyppige tilpassing har sin pris. Hyppig aktivering av mekanismer for å håndtere stress, øker risikoen for fysisk og mentale skader, spesielt for barn som er i utvikling. Et barn, hvis nervesystem hele tiden er i beredskap, vil ha en kronisk økning av stresshormoner. Dette kan føre til celledød og en endring av nevralt kretsløp. En god og trygg omsorg kan virke som en buffer i møte med hyppige stressorer. Et barn som opplever kronisk stress uten en trygg omsorgsperson, kan få varige emosjonelle og kognitive skader. Barns omsorgspersoner er de som både er den potensielt største kilden til stress, samt det beste forsvaret mot skadelige stressorer (Gunnar og Queveco 2007:163). I nevrobiologien samhandler gener og miljø. Miljømessige påvirkninger virker sammen med genetiske predisposisjoner og styrer på den måten hvordan barnet reagerer på stress.

6.3.1 Kortisol

Kortisol er kroppens viktigste stresshormon og det blir produsert gjennom et samvirke mellom hypothalamus, hypofysen og binyrebarken. Dette samvirket går under navnet HPA-aksen og blir regulert gjennom signaler fra amygdala til hypothalamus, som igjen regulerer produksjon og utskillelse av stresshormoner i blodet (Smith 2008:54). Kortisol kan lett spores i spyttet og spyttprøver er derfor en vanlig metode for å måle stressnivået hos både barn og voksne. Normalt sett vil utskillelsen av kortisol følge en døgnrytme hvor det stiger til høyest nivå tidlig om morgenen for så å avta utover dagen. Dersom man er utsatt for en stressende situasjon tar det 10 – 15 minutter før kortisolnivået stiger og det vil være på sitt høyeste 20 – 30 minutter etter hendelsen før det gradvis jevnes ut igjen (Smith 2008). Spedbarn føler ikke dette mønsteret. Frem til barnet er 3 måneder har det to økninger i kortisol, hver 12. time, uavhengig av tid på døgnet. Når barnet er 3 måneder skjer det en kvalitativ endring i barnets fysiologi, og kortisolnivået begynner å følge samme rytme som hos voksne. Det at barnet sover på dagtid påvirker kortisolnivået, etter barnet slutter med dagsoving er kortisol mønsteret lik voksnes (Gunnar og Quevedo 2007).

Det antas at kortisol er nyttig i en stressituasjon fordi det gir en rask mobilisering av aminosyrer og fett, som kan brukes både til energi og oppbygging av nødvendige forbindelser, eksempelvis glukose til forskjellige vev (Brandtzæg mfl 2011). I forbindelse med stress har kortisol tre viktige funksjoner:

1. Tilkalle energi ved å påvirke stoffskiftet.
2. Regulere aktiviteten i ulike stressrelaterte systemer, slik som immunforsvaret.
3. Påvirke kognitive og emosjonelle funksjoner.

Utskillelsen av kortisol blir bestemt av indre biokjemiske prosesser, av fysiologisk stress slik som smerte og sult, og av psykologiske faktorer som har å gjøre med opplevelsen av at noe er stressende (Smith 2008:54). Smith (2008:54) viser til Kirschbaum & Helhammer (1989) som hevder at individets opplevelse av forutsigbarhet og kontroll er viktig. Videre mener Smith (2008) at forutsigbarhet og kontroll er viktige faktorer når det kommer til individuelle forskjeller i barns tilknytning. Trygg tilknytning handler blant annet om vissheten om at negative opplevelser kan bringes under kontroll. Trygge barn vet at omsorgspersonen kommer og hjelper dem slik at ubehagelige situasjonen oppleves som mindre stressende. Barn som har

en utrygg tilknytning vil oppleve mer usikkerhet om hvorvidt tilknytningsstrategiene vil fungere. Dette fører med seg en større belastning på fysiologiske mekanismer og mindre følelse av forutsigbarhet i tilknytningsrelevante situasjoner. Barna vil også føle at de ikke har kontroll over ubehagelige situasjoner (Smith 2008:54). Sprangler og Schieche (1998) i Smith (2008:55) har ved bruk av fremmedsituasjonen funnet individuelle forskjeller med tanke på endringer i kortisolnivået hos barn. 30 minutter etter at situasjonen var avsluttet fant de av trygge barn ikke hadde noen heving i kortisolnivå. Utrygge og ambivalente barn hadde den største økningen, den var i tillegg større enn den som ble funnet hos barn med desorganisert tilknytning. Dette forteller noe om uvissheten omkring den voksnes reaksjon, kan oppleves som svært stressende for barnet.

6.3.2 Normativ utvikling av stresssystemet

Nyfødte barn har et lavt kortisolnivå. Man har funnet at det skjer en øking i nivået dersom den nyfødte blir eksponert for mildt stress, slik som veiing, måling eller andre fysiske undersøkelser. Dersom barnet opplever fysisk smerte øker kortisolnivået, derfor har det blitt konkludert med at barn er født med et nervesystem som er i stand til å respondere på ulike stimuli (Gunnar og Cheatham 2003).

Det er antatt at trygg tilknytning finner sted hos barn som opplever sensitiv og god omsorg. Det er i tillegg vist at barn med trygg tilknytning ikke har en økning i kortisolnivå selv om de er under mildt stress. Barn med utrygg tilknytning har en viss økning. Barn med desorganisert tilknytning som følge av omsorgssvikt vil vise en enda høyere økning i kortisol når det blir vurdert med fremmedsituasjonen (ibid).

Gunnar og Cheatham (2003) viser til en undersøkelse av Gunnar mfl (1992) som har sett på sammenhengen mellom kvaliteten på omsorgen og stress reaktivitet. En gruppe med ni måneder gamle barn ble vurdert i to situasjoner i et lekerom i et laboratorium, hver situasjon hadde en varighet på i tretti minutter. I den første situasjonen ble barna passet på av en barnepasser. Den voksne var instruert til å være enten sensitiv og vise god respons ved eksempelvis å leke med barnet, eller ha liten sensitivitet ved eksempelvis å lese et blad. Unntaket var hvis barnet gråt. Den andre situasjonen ble administrert en uke etter. Da skulle barnet være sammen med moren hele tiden, og hun var instruert på samme måte som i den

første situasjonen. Kortisolnivået ble målt ved spyttprøve og viste at når barnet var sammen med moren, hadde det ingen forhøyet kortisolverdi uavhengig om moren var sensitiv eller lite sensitiv. Når barnet var sammen med en barnepasser viste spyttprøven at hadde en økning i kortisol når barnepasseren var «opptatt» og lite sensitiv. Gunnar m.fl. konkluderer derfor med at kvaliteten på omsorgen regulerer stressresponsen under en adskillelse fra omsorgsperson (Gunnar og Cheatham 2003).

Dette er interessant i forhold til barn i barnehage. Gunnar og Cheatham (2003:204) viser til Dettling mfl (1999) hvor det ble målt kortisolnivå hos barn i barnehage. De fant at barn under fem år som var i barnehage hele dagen, viste en liten økning i barnas kortisolnivå gjennom hele dagen. Hos barn som ikke var i barnehage fant de ikke den samme økningen. Det var noe med barnehagesituasjonen som ga de minste barna en liten økning. Videre hevdes det igjen at kvaliteten på omsorgen er avgjørende. De minste barna får mest oppmerksomhet i barnehagen og det er dermed mindre sannsynlig at de opplever en økning i kortisol. Det er derfor grunn til å anta at kortisolnivået hos de minste barna i barnehagen, vil følge samme mønster som de barna som er hjemme, gitt at de får god omsorg. (Gunnar og Cheatham 2003). Her i landet begynner stort sett barna senere i barnehagen på grunn av gode velferdsordninger. Det er derfor grunn til å tro at å være hjemme med mor eller far har en svært gunstig virkning på de aller minste barnas utvikling av stresssystem.

6.3.3 Utvikling av stresssystemet hos barn i risikogrupper

Megan Gunnar med medarbeidere (2001) gjennomførte en studie med barnehjemsbarn fra Romania. Utgangspunktet er ideen om at tidlige negative erfaringer skaper endringer i barnets regulering av stresshormoner. Det antas at langvarige og gjentatte stressorer, slik som oppvekst i et rumensk barnehjem, kan skade nervesystemet og føre til emosjonelle skader. I tillegg til mangelfull fysisk og psykisk stimulering, lite og dårlig ernæring samt stor risiko for fysisk og seksuelt misbruk, var disse barna i høy risikosone (Gunner m.fl. 2001).

Undersøkelsen omhandlet barn som hadde tilbragt mer enn 8 av sine første måneder på barnehjem, samt barn som var adoptert før 4 måneder. I tillegg var det en kontrollgruppe bestående av kanadisk adopterte barn. 6,5 år etter adopsjon ble de 6- 12 år gamle barna undersøkt, resultatene viste at de hadde høyere kortisolnivå gjennom dagen enn barn som var adoptert før 4 måneders alder. Videre viste undersøkelsen at jo lengere tid barna hadde vært i

barnehjem, jo høyere var kortisolnivået. Barn som hadde bodd der i 20 måneder eller mer, hadde det høyeste nivået. Det viste seg at barn som hadde bodd lenge i barnehjemmet, hadde forhøyet nivå av kortisol på kvelden når nivået burde vært på sitt laveste. Dette sier noe om at systemet som regulerer kortisol har blitt skadet og ikke fungerer optimalt. Det sier imidlertid ikke noe om på hvilket tidspunkt skaden har inntruffet. Kanskje har genetiske faktorer eller forhold før fødsel en innvirkning. For de tidlig adopterte barna var resultatene like som de innenlands adopterte barna i kontrollgruppen. Det er viktig å påpeke at svært mange barn som ble plassert på barnehjem i Romania, hadde vært utsatt for alkohol og mors stress i fosterlivet. Dette kan også påvirke barnet etter fødselen. Derfor er gruppen av barn som ble tidlig adoptert spesielt interessant fordi den forteller noe om hvor stor betydning den mangelfulle omsorgen på barnehjemmet hadde for barn som ble adoptert etter 8 måneder (Gunner mfl 2001).

Dette sier noe om at barns stresssystem har en viss plastisitet i utviklingsperioden. Det har blitt vist at en sensitiv og imøtekommende omsorgsperson er det optimale for utviklingen av et slikt system. Slike studier gir mye nyttig informasjon i forhold til hvordan mangelfull tidlig tilknytning kan virke negativt på barnets utvikling.

Som undersøkelsen til Gunnar mfl (2001) viser, kan barn som blir fanget opp tidlig og blir gitt god nok omsorg, kunne utvikle seg på en positiv måte. Samtidig hevdes det at jo lengere tid et barn blir utsatt for omsorgssvikt, jo mindre sannsynlig er det at HPA systemet kommer seg når forholdene blir bedre for barnet (Gunnar og Cheatham 2003).

6.4 Oppsummering

Dette kapittelet har tatt for seg hjernens utvikling og den psykobiologiske fungering. Det har blitt beskrevet hvordan biologiske system kan henge sammen med psykologisk fungering. Kunnskap om funksjoner i hjernen og hvordan hjernen kan påvirkes av traumer er svært viktig. Dette fordi det blant annet viser seg at hjernen er plastisk, hvilket innebærer at tidlige negative erfaringer kan endres dersom miljøet til barnet enders. Samtidig innebærer det at jo eldre barnet blir, desto vanskeligere er det å endre på etablerte mønstre i hjernen (Blindheim 2012). Dette kapittelet viser også betydningen av en god omsorgsperson som er i stand til å

hjelp barnet med å regulere stressreaksjoner. Som beskrevet vil en god omsorgsperson kunne virke som en buffer mot å utvikle senere psykopatologi.

Barnets gener og miljø virker sammen på den måten at barnets miljø og erfaringer kan prege hvordan hjernen utvikler seg. Et barn som vokser opp med mishandling kan som følge av dette få en mangelfull utvikling av hjernen. På sikt vil dette eksempelvis kunne virke inn på skoleprestasjoner og videre fungering i samfunnet. Jo mer kunnskap man får innenfor dette området, desto viktigere blir det å anvende den kunnskapen. Når det er bevist at emosjonell og fysisk mishandling virker inne på barnets mentale fungering, er det av stor betydning å redusere den virkningen ved å sette i gang tidlige tiltak. Dette legger press på de funksjoner i samfunnet, hvis oppgave er å beskytte barna.

Denne typen kunnskap kan føre til økt bevissthet omkring hvor stor betydning kvaliteten på den tidlige tilknytningen har. Dette fordi man kan si at en mangelfull tilknytning kan føre til en direkte observerbar endring i et barns fysiologi i form av strukturelle endringer i hjernen.

Det neste kapitlet tar for seg resiliens. Denne delen tar sikte på å belyse hva det er som gjør at noen barn utvikler seg i en positiv retning på tross av en manglende tilknytning til en omsorgsperson. I denne sammenhengen er kunnskap om hjernen og stresssystemet relevant. Eksempelvis kan man tenke seg at beskyttende faktorer kan virke inn slik at risiko i miljøet ikke vil kunne få like stor påvirkning på hjerne og stresssystem som hos et barn som ikke har de samme beskyttende faktorene. Hva slike beskyttende faktorer kan være, gjøres rede for i påfølgende kapittel.

7 RESILIENS

Dette kapitlet ser på hva resiliens er og hvordan resiliens virker sammen med barns tilknytning og utvikling. Dette kapitlet omhandler; hvilke prosesser gjør at noen barn utvikler seg i en positiv retning selv om de har manglet en fast omsorgsperson å knytte seg til?

Resiliens er et begrep som kan brukes på mange måter i ulike fag. I denne oppgaven brukes det om barn som har gjennomgått vanskelige livssituasjoner og som allikevel utvikler seg godt. Anne Inger Helmen Borge er en norsk forsker som har jobbet mye med resiliens begrepet. Borge benytter Michel Rutters definisjon av begrepet.

Resiliens er prosesser som gjør at utviklingen når et tilfredsstillende resultat, til tross for at barn har hatt erfaringer med situasjoner som innebærer en relativt stor risiko for å utvikle problemer eller avvik (Rutter i Borge 2010:14).

Selve ordet resiliens er hentet fra engelsk, og i mangel av en god norsk oversettelse har man adoptert dette begrepet. Direkte oversatt kan resiliens bety motstandskraft. I denne sammenhengen ville ikke det være dekkende nok. Borge (2010) mener at motstandskraft fremhever det som bor i barnet i for stor grad og at det legges for liten vekt på det som finnes i miljøet rundt barnet. Hun henviser til Waaktaar og Christie som forklarer resiliens som et kompleks samspill mellom en person og de situasjoner som blir avgjørende for hvilket utfall en belastning får for det enkelte mennesket (Borge 2010:12). En annen mulig oversettelse av resiliens begrepet er mestring. Et barn som kommer ut av en vanskelig livssituasjon kan sies å ha mestret den. Borge hevder at mestring er basert på læring i større grad enn resiliens. Læring kan skje i ulike former og kan virke forebyggende på individet mot skoleproblemer og i samfunnet. For å oppnå mestring er man ikke avhengig av å være utsatt for en risiko. Dette er derimot en forutsetning for resiliens (Borge 2010:16).

I følge Borge (2010) handler resiliens om hvordan barn fungerer normalt under unormale forhold og at barn har god psykososial fungering til tross for opplevelse av risiko. Hva er det som gjør at noen barn har en resilient utvikling i forhold til definisjonen over? Resiliens er sammensatt og består av flere prosesser, det kan være et engangsfenomen eller en prosess som vedvarer over tid. Borge benytter tre begreper: gjenopprette, opprettholde og forbedre. Etter en akutt livssituasjon kan et barn gjenopprette sin psykologiske fungering og finne

tilbake til sin vanlige atferd. De barn som daglig opplever risikofylte situasjoner grunnet vanskelige oppvekstforhold vil opprettholde sin psykologiske fungering, de kan også forbedre sin fungering (Borge 2010). I forhold til Rutters definisjon påpeker Borge at fokuset ligger på relativ motstandskraft mot en risiko. Det er ikke snakk om kun én type resiliens og én type risiko. Et barn kan være resiliert mot en type risiko samtidig som det kan bukke under av en annen. Hvert barn som lever i en form for risiko finner sin måte å oppnå en bedre tilværelse (Borge 2010). For å belyse risikofaktorer og hva som beskytter vil det nå sees på en studie av resiliens hos barn.

7.1 Kauai- undersøkelsen

Emmy Werner og Ruth Smith startet i 1955 en longitudinell studie av utviklingen til 698 barn født på øya Kauai i Hawaii. Dette er en svært omfattende studie som har tatt over 40 år å ferdigstille. Målet med studien var å studere hvordan barn som vokste opp med visse risikofaktorer allikevel greide seg bra. De fleste barna i kohorten vokste opp i et støttende miljø uten noen alvorlig form for stress eller risiko. 201 av barna kunne kategoriseres i en risikogruppe på grunn av at de var utsatt for ulike risikofaktorer: prenatalt stress, ustabil familiemiljø, fattigdom, mentale sykdommer eller alkoholisme hos foreldre. Figur 4 viser risiko og resiliens blant barna i undersøkelsen.

		Resiliens til stede		
		<i>Ja</i>	<i>Nei</i>	<i>Sum</i>
Risiko til stede	<i>Ja</i>	72	129	201
	<i>Nei</i>	497		497
Antall barn til sammen				698

Fig 4: Andel resiliensbarn blant alle barna sett i forhold til om risiko var til stede eller ei (Borge 2010:22).

To tredjedeler av disse barna som ble utsatt for fire eller flere risikofaktorer før fylte to år, utviklet alvorlige lærevansker eller atferdsvansker ved tiårs alder og mentale forstyrrelser, lovovertridelser og/eller tenåringsgraviditet som 18-åring. Det som var overraskende var at

en tredjedel av barna i risikogruppen ikke utviklet noen problemer verken i tidlige ungdomsår eller som voksne. Det viste seg at de resiliente barna skilte seg ut fra barn i risikogruppen allerede som spedbarn. De tiltrakk seg positive reaksjoner fra både kjente og ukjente voksne, de hadde færre spise- og sovevansker som kunne stresset foreldrene. De hadde i tillegg bedre kommunikasjon og var mer aktive og robuste enn de barna som senere utviklet ulike mestringsvansker. I skolealder viste de resiliente barna gode sosiale ferdigheter, de var godt likt, hadde bedre lese- og problemløsningsferdigheter enn barna som senere utviklet vansker. Dette gjaldt særlig jentene. Da barna gikk ut av skolen hadde de resiliente barna utviklet god selvfølelse og de viste en helt annen holdning til livet enn resten av barna i risikogruppen. De resiliente jentene var skilte seg særlig ut fra resten ved å være mer selvsikre og uavhengige. (Werner 1993:504).

De fleste resiliente barna vokste opp i familier med fire eller færre barn og få hadde opplevd lange atskillelser fra omsorgspersonene det første leveåret. Alle hadde hatt muligheten til å etablere en nær tilknytning til minst én omsorgsgiver som ga positiv oppmerksomhet da de var spedbarn. Dette inkluderer også tilknytning til andre voksne slik som besteforeldre, eldre søsken eller en fast barnepasser. Disse «ekstra foreldrene» fungerte også som positive rollemodeller for barna. Dersom moren arbeidet utenfor hjemmet eller hadde omsorg for yngre søsken bidro det til at de resiliente jentene ble mer autonome og hadde større ansvarsfølelse. De resiliente guttene var ofte førstefødte som ikke trengte å dele foreldrenes oppmerksomhet. Både guttene og jentene hadde venner de kunne støtte seg til utenfor familien. Det kunne være jevnaldrende, naboer eller en lærer. I tillegg var de aktive i ulike fritidsaktiviteter (Werner 1993). Alle disse faktorene virket beskyttende for de resiliente barna.

Figur 5 viser en oppramsing av de faktorene ved barna og miljøet som hadde betydning for utvikling av resiliens (Borge 2010). Kjønnsforskjellene kan kanskje tilskrives de forventningene miljøet har til barna. Jentene forventes å kunne ta ansvar og passe yngre søsken og hjelpe til i husholdningen. En slik oversikt er ingen oppskrift på hva som fremmer resiliens, siden det er noe som varierer fra person til person. Flere faktorer kan opptre samtidig og kan påvirker hverandre.

Risiko	Resiliensegenskaper ved barnet	Resiliensegenskaper ved miljøet
<ul style="list-style-type: none"> - Lang atskillelse fra primær omsorgsgiver første leveår - Yngre søsken født i barnets to leveår - Gjentatte alvorlige barnesykdommer - Somatisk sykdom hos foreldrene - Mental sykdom hos foreldrene - Kroniske familiekonflikter - Arbeidsløse eller sporadisk sysselsatte foreldre - Hyppig boligskifte - Foreldrenes skilsmisse - Foreldre i nytt ekteskap og nye stebarn i familien - Oppbrudd eller dødsfall blant søsken eller kamerater - Plassering utenfor hjemmet 	<ul style="list-style-type: none"> - Familiens første barn - Høyt aktivitetsnivå hos babyen - Godmodig følelsesmessig disposisjon (temperament) - Aktiv interesse for omgivelsene - Positiv sosial orientering - Selvstendighet - Vedvarende normale sensoriske – motoriske ferdigheter. - Gode kommunikative ferdigheter - Evne til å konsentrere oppmerksomheten - Evne til å kontrollere impulser og aggresjon - Hobbyer eller interesser - Gode evner til å takle problemer - positiv selvfølelse 	<ul style="list-style-type: none"> Fire eller færre barn med mer enn to års mellomrom Mye oppmerksomhet til barnet første leveår Positiv foreldre – barn relasjon i tidlig barndom Flere omsorgspersoner enn moren Godt forhold til søsken Ikke- kritiserende besteforeldre Mødre i stabil jobb utenfor hjemmet Struktur og regler i hjemmet Felles verdier Tette kameratreksjoner Tilgang til råd og veiledning, blant annet fra lærere Tilgang til ytre ressurser

Fig 5: Faktorer ved barnet og miljøet som hadde betydning for utvikling av resiliens (Borge 2010: 23).

Det er kompliserte prosesser som førte til at spedbarna i risikogruppen utviklet seg til å bli resiliente barn. Transaksjonseffekter og interaksjonseffekter kan bidra til å sette disse prosessene i system, men det som best kan hjelpe oss til å forstå er Horowitz' dynamiske modell. Werner (1993) beskriver modellen på denne måten:

Horowitz's structural-behavioral model of development assumes that the adequacy of development of an individual in particular behavioral domain is the result of individual organismic factors acting in relation to aspects of the environment that facilitate or impede development at any given period of the life cycle (Werner 1993:510).

Modellen viser at utviklingen er et resultat av trekk ved individet i samspill med ulike miljømessige aspekter som enten fremmer eller hemmer utviklingen på et gitt tidspunkt i livet. I forhold til denne modellen kan man, satt på spissen, si at et barn med et godt utgangspunkt i livet kan komme dårlig ut av det dersom miljøet svikter. På den andre siden trenger ikke et dårlig miljø innebære en dårlig utvikling (Borge 2010:41). Da Werner og Smith gjennomførte oppfølgingsundersøkelse på de resiliente barna som voksne, viste det seg at de aller fleste var godt fungerende med hus, jobb og barn. Det er naturlig å tenke at den tilknytningen og det gode samspillet som de resiliente barna hadde allerede første leveår ble opprettholdt ved hjelp av flere forhold ved barnet, familien og miljøet. Barna var aktive og utløste positive reaksjoner fra omgivelsene (Borge 2010). Det er ikke så lett å si akkurat hvor stor del av resiliens som er genetisk betinget, men det er grunnlag for å hevde at egenskaper ved barnet selv spiller en rolle.

7.1.1 Mirakelbarn eller medfødt kompetanse?

Når man hører historier om barn som klarer seg til tross for at de har opplevd grusomme ting er det nærliggende å tenke at dette er mirakelbarn, det må være noe ekstra spesielt med dem. Ann Masten er en amerikansk forsker som blant annet forsker på resiliensprosesser og utvikling. Fremfor å se resiliens som noe magisk beskriver hun resiliens som et helt normalt og alminnelig fenomen som er et resultat av grunnleggende tilpasningssystemer. Dersom disse systemene er velfungerende vil barnets utvikling være robust nok til å takle alvorlig motgang. Dersom systemene er skadet vil det være en økt risiko for uheldig utvikling, særlig hvis barnet blir langvarig utsatt for farer i miljøet rundt seg (Masten 2001).

7.1.2 Kompetanse

Ved å inkludere begrepet «competence» mener Masten at man kan avmystifisere mirakelbarna. Masten definerer competence på følgende måte:

Competence has numerous meaning in psychology, but generally it refers to a pattern of effective adaption in the environment either broadly defined in terms of reasonable success with major developmental tasks expected for a person of a given age and gender in the context of his or her culture, society and time, or more narrowly defined in terms of specific domains of achievement, such as academics, peer acceptance, or athletics (Masten 1998:206).

Competence kan oversettes til norsk med «kompetanse». Et barn kan altså inneha kompetanse ved å være godt tilpasset sitt miljø eller gjennom å mestre oppgaver som er forventet at barnet skal klare ved en gitt alder. Dette er avhengig av kultur, kjønn, samfunn og tid. Det kan være store forskjeller på hva som forventes av et barn som vokser opp i et stammesamfunn i Afrika og et barn som vokser opp i indre Oslo. Kompetansen vil da være et resultat av en kompleks interaksjon mellom barnet og miljøet det vokser opp i. Det vil skje endringer når barnet utvikler seg og dersom miljøet endres (Masten 1998).

7.1.3 Selv – regulering

Det er mange system som er relevante når det kommer til utvikling av kompetanse. Masten (1998) fokuserer på to system, forholdet til en omsorgsperson og barnets evne til selv - regulering. Videre beskriver hun at kvaliteten på forholdet til en omsorgsperson har betydning for den kompetansen barnet tilegner seg, slik som bedre evne til problemløsning for småbarn og bedre relasjoner til jevnaldrende når barnet blir eldre. Gjennom interaksjon med en omsorgsperson vil barnet få økt kontroll over oppmerksomhet, følelser og atferd. Dette kan kalles evnen til å selvregulere og viser seg å være betydningsfull for utviklingen av kompetanse. I samsvar med Fonagys teori, må barnet lære å regulere egne følelser gjennom å samhandle med andre. Sosialiseringprosessen hjelper barnet til å gjøre intrapersonlige prosesser til indre mekanismer i barnet.

Som beskrevet tidligere vil en sensitiv mor kunne roe ned barnet sitt og gjøre det oppmerksom på ulike følelser gjennom speiling. Moren vil altså hjelpe barnet å regulere seg inntil det har nok kompetanse til å klare dette selv. Masten (1998:209) viser til van den Boom

(1994) som hevder at utviklingen av kompetanse og selvregulering starter tidlig i barndommen og blir formet av barnets erfaringer og egenskaper ved barnet selv. Et barn med vanskelig temperament kan utløse ulik omsorg fra foreldrene på samme måte som foreldrenes atferd kan øke barnets stress eller roe det ned. Forholdet mellom barn og foreldre kan derfor være til hjelp eller til hinder for utviklingen av selv-regulering.

Sander i Hart (2009:90) beskriver at fundamentet i barnets evne til selvregulering oppstår i de første leveukene i relasjon til det miljøet som barnet befinner seg i. De tidlige grunnleggende reguleringene skjer gjennom gjentatte og regelmessige søvn/ våkenhets- rytmer og sult/ metthets- rytmer. Dette reguleres de første ukene av spedbarnets liv, hvor moren og barnet gjensidig påvirker hverandre slik at det etableres forutsigbare mønstre. Gjennom en slik gjensidig innflytelse gir det barnet en følelse av å være forbundet eller å være på samme bølgelengde og dette ansees å være forløperen for empati.

Masten (1998) mener det er egenskaper som skiller seg ut for at et barn skal få en heldig utvikling i barneårene. Det å inneha sosial kompetanse, å komme godt overens med jevnaldrende kan settes i sammenheng med høyere IQ og bedre skolerresultater enn hos barn som sliter med denne kompetansen. Barn som avvises av andre barn er typisk aggressive og er ikke sosialt kompetente. Å ha god sosial kompetanse kan også vise hvordan barn kan påvirke sin egen utvikling gjennom valg av sosialt miljø. Prososiale barn velger venner som har god påvirkning og aggressive barn velger venner som støtter opp under deres negative atferd. Gjennom oppdragelse og oppvekst lærer barn sosial kompetanse. Dette innebærer at barna kan følge regler og innehar kunnskap om hvordan man oppfører seg i et gitt miljø.

Figur 5 viser en rekke egenskaper man finner hos resiliente barn. Masten mener at dette er kompetanse som barnet tilegner seg i normal utvikling. Derfor hevder hun at det ikke er noe magisk eller mystisk ved resiliente barn, de har beholdt eller sikret grunnleggende og beskyttende egenskaper som er viktig i utviklingen. Disse egenskapene har nok motstandskraft til å opprettholde god utvikling til tross for motgang. Unntak kan finne sted dersom motgangen er større enn det man kan takle (Masten 1998). Resiliens handler om de ressursene som ligger naturlig i barnets hjerne, kroppen, familiene og i forholdet til andre. Det er kompetanse som er tilegnet gjennom interaksjon med en omsorgsperson som en del av barnets naturlige utvikling som gjør at barn er i stand til å tilpasse seg og komme styrket ut av motgang. Studier av kompetanse og resiliens enes om at det er sterke tilpasningssystem som bidrar til både utvikling og beskyttelse av kompetanse i både heldige og uheldige miljø.

Masten (2001) mener at dersom man skal hjelpe barn som har opplevd stor motgang så må man forsøke å gjenopprette og beskytte de grunnleggende mekanismer som fører til utvikling hos barna.

7.2 Oppsummering

Kapitlet har gjort rede for hva som ligger i begrepet resiliens ved å presentere en definisjon. Som Borge (2010) beskriver skal et barn som har gjennomgått en akutt livssituasjon kunne gjenopprette, opprettholde og kanskje også forbedre sin psykologiske fungering. Dersom man sammenholder dette med Masten så skjer dette på grunn av barnets naturlige utvikling og de egenskaper som barna tilegner seg i sitt miljø. Grad av resiliens vil være personlig på grunn av de interaksjonsprosessene som finner sted. I tillegg er det avhengig av hvilke risiko barnet møter. Er et barn som ikke opplever noen for form for trussel resilient?

Det vil være unike prosesser for hvert barn siden alle barn påvirker og blir påvirket av sitt miljø på ulike måter. Derfor kan det skje at barn er resilient mot en type risiko og ikke en annen. På grunnlag av dette er det klart at tilknytning til en omsorgsperson tidlig i livet fører til positiv utvikling hos barn, økt resiliens og større sannsynlighet for å takle motgang og vanskelige livssituasjoner. Sett på denne måten er ikke resiliens noe ekstraordinært som noen barn innehar og andre ikke. Kanskje er det mer ekstraordinært å ikke være resilient? Fonagys teorier handler om at en god tilknytning tidlig i livet gjør barnet i stand til å takle senere motgang på den måten at det blir i stand til å skille mellom sin egen indre verden og verden omkring. I lys av dette er utvikling av resiliens en del av normal utviklingen og måter den resiliente atferden kommer til syne, vil være avhengig av hvilke risiko barnet møter.

Neste kapittel tar for seg ikke-helsefremmende tilknytning, hvordan dette defineres og hvordan slike vansker kan oppstå. I tillegg gjennomgår Michael Rutter mfl (1998) sin studie som beskriver hvordan utviklingen til barn, som har tilbragt deler av tidlig barndom på rumenske barnehjem, har vært etter at det ble adoptert. I sammenheng med resiliens er det av interesse å se på hvilke faktorer som gjør at mange barn har hatt en god fungering etter at de ble adoptert inn i en familie som sørget for et godt miljø for barnet.

8 IKKE HELSE-FREMMENDE TILKNYTNING

Dette kapittelet tar for seg den tilknytningen som ikke er helsefremmende for barnet. Barn som blir mishandlet fysisk eller emosjonelt vil kunne utvikle forstyrrelser i tilknytningen til en omsorgsperson. Barn som tilbringer deler av livet sitt på en institusjon vil kunne utvikle forstyrrelser som følge av manglende tilknytning til en omsorgsperson eller som følge av hyppige bytter av omsorgsperson. Et eksempel er barn fra rumenske barnehjem.

ICD-10 er en internasjonal klassifisering av sykdommer, utgitt av verdens helseorganisasjon.. Diagnosene beskriver hvor alvorlig det kan være for barnets utvikling at det ikke har en trygg og stabil tilknytning til en voksenperson. Det stilles krav til at barnet må vise disse forstyrrelsene i relasjon til mer enn én person, men at vanskene eksempelvis kan være mindre i forholdet til en førskolelærer enn til foreldre (Smith og Ulvund 2004:278). Definisjonen under refererer til vedvarende forstyrrelser i barnets sosiale relasjoner som kan identifiseres tidlig i livet

ICD-10 sier dette om reaktive tilknytningsforstyrrelser i barndommen, F94.1

Forstyrrelsen begynner i de første fem leveårene, og kjennetegnes ved vedvarende avvik i barnets sosiale relasjonsmønstre. Tilstanden er forbundet med følelsesmessig forstyrrelser, og er påvirkelig av forandringer i miljøet. Da sees f.eks fryktsomhet og økt varsomhet, dårlig sosialt samspill med jevnaldrende, aggresjon rettet mot seg selv og mot andre, tristhet og i noen tilfeller veksthemming. Syndromet inntreffer trolig som et direkte resultat av alvorlig omsorgssvikt, misbruk eller alvorlig mishandling fra foreldrenes side.

(Finnkode.kith.no)

Udiskriminerende tilknytningsforstyrrelser i barndommen, F94.2

Spesielt mønster med avvikende sosial fungering som oppstår i løpet av de fem første leveårene, og med tendens til å vedvare selv om omgivelsene forandres vesentlig. Da sees for eksempel diffus udiskriminerende kontaktform, oppmerksomhetssøkende og ukritisk vennlig atferd, og unyansert forhold til jevnaldrende. Avhengig av omstendighetene kan også atferdsforstyrrelser og følelsesmessige forstyrrelser foreligge.

(Finnkode.kith.no)

Haarklou (1998) beskriver adoptivbarn med reaktivtilknytningsforstyrrelse, eller det han kaller «tidlig følelsesmessig skade». Han beskriver at adoptivbarn blir utsatt for minst ett eller flere omsorgsskift. Barnet blir flyttet fra foreldre, til barnehjemmet og videre til adoptivforeldre. I mange tilfeller blir barnet plassert andre steder, dette kan være hos biologiske besteforeldre, på en politistasjon, fosterforeldre eller på sykehus. Mange slike skift i tidlig alder gjør at barnet opplever mange brudd i tidlige relasjoner og det utgjør noe av det mest dramatiske et barn kan oppleve. Videre kan det få store konsekvenser for personlighetsutviklingen. Med bakgrunn i flere brudd på relasjoner, er deres virkelighetsbilde preget av uforutsigbarhet, uoversiktlig, uro og kaos. Barnet kan tolke dette som avvisning og blir mistroisk til voksne. For å trekke inn Bowlby, kan man si at barnet danner seg en indre arbeidsmodell som handler om at man ikke kan stole på den voksne.

For barn i sped- og småbarnsalder, kan diagnosen 150. Deprivasjons- / Mishandlingsrelatert forstyrrelse benyttes. Denne finnes i diagnose- og klassifiseringssystemet DC: 0-3 R. Dette er et system som er utviklet for å diagnostisere forstyrrelser hos sped- og småbarn. Det beskrives at forstyrrelsen viser seg i sammenheng med deprivasjon eller overgrep som omfatter vedvarende og alvorlig forsømmelse fra foreldrenes side. Slike forstyrrelser kan utvikle seg som følge av hyppig bytte av omsorgsperson, slik at barnet ikke danner en selektiv tilknytning. Eller som følge av tydelig utilgjengelighet hos en tilknytningsperson, slik som på en institusjon. I tillegg kan forstyrrelsen være en følge av alvorlig forsømmelse, eksempelvis fra foreldre som er alvorlig deprimerte eller rusmisbrukere. Det poengteres at ikke alle barn som opplever dette viser tegn på slike forstyrrelser, de fleste gjør det ikke. Barn som viser den emosjonelle tilbaketrukkne eller hemmende formen, vender i liten grad tilknytningsatferd mot voksne omsorgspersoner (DC:0-3 2010). I vurderingen forutsettes det at barnet fremviser minst tre av disse atferdsmønstrene:

1. Søker sjelden eller i liten grad trøst når det har vondt.
2. Responderer minimalt på trøst som tilbys for å lindre ubehag eller smerte.
3. Begrenset positiv affekt og overdreven grad av irritabilitet, nedstemthet eller frykt.
4. Redusert eller fraværende sosial og emosjonell tilgjengelighet, slik som redusert deling av følelser, sosialreferering, turtaking og øyekontakt (ibid).

Dette er barn som har erfaringer med at det ikke nytter å fremvise følelser, fordi de ikke vil få noen respons på den uansett. Det kan i tillegg være slik at barna kan få negativ respons når de forsøker å formidle et behov.

Barn som lever under konstant stress og uro, kan oppleve at deres behov ikke blir styrende for foreldrenes omsorgsutøvelse. Fordi små barn ikke er i stand til å regulere følelser alene, er de helt avhengig av at foreldrene er psykologisk og emosjonelt tilstede og hjelper dem å regulere (Brandtzæg mfl2011). Som beskrevet tidligere er evnen til affektregulering viktig for å få en god mental utvikling. Det at foreldrene ikke er i stand til å speile barnet, eller hjelpe det til å organisere følelser, kan føre til en alvorlig skjevutvikling.

Barn som har en ikke-selektiv tilknytningsatferd, som viser ukritisk eller ikke- hemmende form for tilknytning, må i følge DC: 0 -3R fremvise to av følgende atferdsmønstre:

1. Overdreven sosial ukritisk atferd og redusert manglende tilbakeholdenhet i forhold til ukjente voksne.
2. manglende evne, også i ukjente omgivelser, til å "sjekke tilbake" til den voksne omsorgspersonen før de vandrer i vei.
3. villighet til å følge med en ukjent voksen uten særlige motforestillinger (DC: 0-3 2010).

Sameroff og Emde (1989) i Smith og Ulvund (2004:278) påpeker at det er viktig å skille mellom tilknytningsforstyrrelser som et symptom på vansker i relasjonen til andre mennesker i observasjonstidspunktet og tilknytningsforstyrrelser som en risikofaktor for utvikling av andre former for vansker senere i livet. Videre antas det at dersom kvaliteten på tilknytningen er god så vil den fungere som en "støtfanger" som medvirker at barna lettere vil tåle påkjenninger senere i livet. Samtidig er det slik at dersom et barn viser tidlige tegn på tilknytningsforstyrrelser, vil det være mer sårbart for uheldige miljøpåvirkninger (Smith og Ulvund 2004: 278). Det er mange studier som viser at det er en sammenheng mellom tilknytningsforstyrrelser og psykopatologi senere i livet. Smith og Ulvund (2004:279) henviser til en studie gjennomført av Egeland og Sroufe i 1981. den kalles Minnesota-undersøkelsen og omfatter 267 førstefødte og deres mødre. Ainsworth sin fremmedsituasjon ble benyttet, og viste en sammenheng mellom utrygg tilknytning og aggressiv atferd hos gutter i førskolealder. Det ble ikke funnet noen tilsvarende sammenheng hos jenter. Det ble

antatt at jenter var mindre aggressive enn gutter. Med bakgrunn i dette vil det nå sees nærmere på desorganisert-, og udiskriminerende tilknytning.

8.1 Desorganisert tilknytning

I kapittel 4 ble Mary Ainsworth sin metode for å vurdere tilknytning gjennomgått. Hun klassifiserte barna i gruppe A, B og C. I 1990 fant Main og Solomon det nødvendig å utvide Ainsworth sitt klassifikasjonssystem med en ny kategori, D- desorganisert/ desorientert tilknytning. Dette var barn som viste en atferd som det tidligere ikke var lagt vekk på. Atferden ble vurdert som fryktsom, uforståelig, konfliktfull eller uorganisert (Brandtzæg mfl 2011). Anke (2007) påpeker at barn i gruppe A, B og C kan sees på som en normalvariant og forklares av mangelfull sensitivitet hos omsorgspersonene. Barn i gruppe D har avvikende atferd i så stor grad at det ikke kan sees på som en normalvariasjon.

Mishandlede barn eller barn som har blitt utsatt for omsorgssvikt havner ofte i denne kategorien. Desorganisert tilknytning ikke er det samme som en klinisk tilknytningsforstyrrelse mener Smith (2003). Han sier videre at de fleste barn med en tilknytningsforstyrrelse vil ha desorganisert tilknytning, men det er mange barn med desorganisert tilknytning som ikke har en tilknytningsforstyrrelse. Et viktig spørsmål blir da: hva skal til for at et barns atypiske tilknytning utgjør en klinisk forstyrrelse og ikke kun fremstår som en risiko for en senere vanske? (Smith 2003: 10). I tillegg påpeker han at de tradisjonelle diagnosesystemene ikke tar opp dette spørsmålet. Smith henviser i sin artikkel til Zeanah og medarbeidere (1993) som fremsatte en ny definisjon av tilknytningsforstyrrelse i de første leveårene: *tilknytningsvansker blir psykiatriske forstyrrelser i spedbarnsalderen når emosjoner og atferd som vises i tilknytningsforhold, i den grad er brakt i uorden at det indikerer vedvarende lidelse eller inkompetanse hos barnet.* Videre er Smith kritisk til at diagnosesystemene ICD- 10 og DSM- IV i liten grad baserer seg på tilknytningsstudier, og viser til Zeanah og hans medarbeidere (1993) som har kommet frem til alternative sett av diagnostiske kjennetegn som i større grad bygger tilknytningsstudier. Disse er:

1. Barn danner forskjellige former for tilknytningsforhold til ulike omsorgspersoner. Det er derfor liten grunn til å forvente at de generaliserer forstyrret tilknytningsatferd i forhold til én omsorgsperson over til en annen.

2. Tilknytning handler om atferd som har som mål å oppnå nærhet til moren for å oppnå trøst og støtte. Det er ingen grunn til å anta at andre problemer i forbindelse med å forholde seg til andre mennesker reflekterer tilknytningsforstyrrelser.
3. I første halvdel av barnets leveår vil tilknytningsforholdet preges av at barnet bruke moren som trygg base. Etter som barnet blir eldre er barnet og får større kognitiv kapasitet, vil det dannes et målkorrigert partnerforhold som er kjennetegnet av samarbeid. Dette vil lett kunne la seg observere både i naturlig og klinisk sammenheng.
4. Forholdet mellom mor og barn skal være asymmetrisk. Det vil si at moren skal være ansvarlig for omsorg og beskyttelse av barnet, ikke omvendt (Smith 2003:10)

Brandtzæg mfl (2011) fremhever at kjernen i desorganisert tilknytning er frykt. Barna blir redde på grunn av foreldrenes atferd og dette fører til en indre konflikt i barnet: omsorgspersonen er den som gjør barnet redd, samtidig er dette den som barnet trenger for å søke trøst eller beskyttelse. Denne indre konflikten kan føre til motstridende atferd. Skremmende atferd kan være foreldre som mishandler barna, oppfører seg truende, ruser seg eller er deprimerte.

Main og Solomon (1986) i Brandtzæg mfl (2011:31) har laget en liste over ulike former for desorganisert atferd. Et barn som viser atferd i én eller flere av disse kategoriene når det er i nærvær av omsorgspersonen, vil bli kategorisert som desorganisert, se figur 6. Barn som kan klassifiseres som desorganiserte vil ofte fremvise en uventet kombinasjon av ubehag, kontakt søkende atferd, unnvikelse og andre former for engstelig atferd (Lyons- Ruth og Jacobvitz 2008).

1	Motstridende atferdsmønster etter hverandre i tid. Eksempelvis et barn som roper på mor når hun går ut av rommet, men som snur seg og går når moren åpnet døren og kommer tilbake.
2	Samtidig motstridende atferdsmønstre. Eksempelvis et barn som nærmer seg moren med hodet snudd vekk.
3	Urettede, feilrettede, ufullstendige og avbrutte bevegelser og uttrykk.

4	Stereotypier, asymmetriske bevegelser, bevegelser på feil tid, atypiske kroppsstillinger. Eksempelvis at barnet snubler når moren er til stede.
5	Fastfrysing av bevegelser, langsomme bevegelser og uttrykk. Eksempelvis i fremmedsituasjonene, barnet stiver til og står helt stille når moren kommer inn.
6	Direkte tegn på at barnet er redd for omsorgspersonen.
7	Direkte tegn på desorganisering eller desorientering.

Fig. 6. Kriterier på desorganisert tilknytning (Brandtzæg, Smith og Torsteinson 2011:32).

Brandtzæg mfl (2011:34) viser til studier som tyder på at det ikke kun er omsorgspersonens omsorgsutøvelse kombinert med deres indre arbeidsmodeller som resulterer i et barns desorganiserte tilknytning. Det er hevdet at genetiske disposisjoner gjør barn mer sårbare for å utvikle desorganisert tilknytning. Videre henviser de til Hertsgaard ofl. (1995) som viser at barn med desorganisert tilknytning har et høyere stressnivå målt med spytt – kortisol etter en kortvarig atskillelse. Dette sammenlignet med barn som har trygg tilknytning. Til tross for dette er det lite bevis for at desorganisert tilknytning er en medfødt egenskap hos barnet. Temperament kan være en medvirkende faktor, på den måten at den mangelen på atferdsmessig konsistens som viser seg i desorganisert tilknytning kan minne om det man ser hos barn med det man kaller vanskelig temperament. En metaanalyse av flere studier fant Ijzendoorn og medarbeidere (1999), gjengitt i Brandtzæg (2011:34), at det var en svak ikke-signifikant sammenheng mellom vanskelig temperament og at de ble klassifisert med desorganisert tilknytning. Dette indikerer at det ikke er faktorer ved barnet som fører til en desorganisert tilknytning, men at det er med større sannsynlighet omsorgspersonens egne erfaringer samt omsorgsutøvelse som er av størst betydning.

Et barn som utvikler desorganisert tilknytning som følge av misbruk fra foreldrene, vil ikke kun ha vansker i samspill med foreldrene, men også i senere relasjoner. Barnet dannet indre arbeidsmodeller som forteller barnet at det bør passe seg for å komme for nært andre mennesker, for det kan være farlig (Blindheim 2012). Man kan tenkes at dette kan få konsekvenser på mange områder. I skolen vil barnet kunne ha vansker med å forholde seg nært til lærere. Senere i livet vil det kunne ha vansker med å danne nære samlivsrelasjoner.

Som beskrevet tidligere lagers negative erfaringer i hjernen, disse vil vanskelig kunne endres ved hjelp av tankens kraft. Å gi et barn mange gode erfaringer vil kunne bidra til å endre barnets arbeidsmodeller om at nærhet til andre kan være truende.

8.2 Uorganisert tilknytning

Barn som fremviser uorganisert tilknytning, vil som beskrevet, bli kjennetegnet av at barnet er ukritisk og ikke skiller nevneverdig mellom omsorgsperson og fremmede når det kommer til å søke kontakt. Atferden ses på som en forstyrrelse i evnen til sosial relatering. Denne formen viser seg særlig hos barn som har vokst opp i en institusjon og har mange mennesker å forholde seg til, uten noen fast tilknytningsperson. Den udiskriminerende atferden viser seg også hos barn som vokser opp sammen med én eller to omsorgspersoner. Det er grunn til å anta at atferden utvikles som et alvorlig tegn på at det er risiko knyttet til omsorgsmiljøet. I motsetning til desorganisert tilknytning er ikke frykt og fiendtlighet de viktigste faktorene. Derimot vil barnets opplevelse av omsorgspersonene manglende emosjonelle forpliktelse kunne føre til en slik skjevutvikling (Brandtzæg, Smith og Torsteinson 2011).

I Rutters (1998) studie er ikke hovedfokuset på tilknytningsvansker. Andre studier (Zeanah m.fl.2005) viser at det er grunn til å tro at barn som kom fra barnehjemmene som beskrives under, har en form for forstyrrelse i tilknytningen.

8.3 Rumenske barnehjemsbarn

Rutter (1998) beskriver at det har vært debattert sammenhengen mellom de erfaringer barn gjør seg de første to leveårene og hvilke langtidsvirkninger det kan ha på barnets psykologiske fungering. Som beskrevet tidligere i oppgaven kan man med rimelig sannsynlighet si at det er en sammenheng. Michael Rutter gjennomførte sammen med The English and Romanian Adoptees study team en undersøkelse som omhandlet i hvilken grad barnas psykiske og fysiske utvikling ble forstyrret av å vokse opp under ekstreme forhold. Rutter ønsket å undersøke de psykologiske virkningene av tidlig privasjon hos barn som ble adoptert inn i engelske familier etter Ceaucescus fall i 1989. Utvalget bestod av 111 barn som

kom til England før fylte to år, 54 barn som kom da var mellom 24 og 42 måneder og en kontrollgruppe på 52 barn som var innenlands adopterte. Kontrollgruppen skilte seg ut på den måten at barna i denne gruppen ikke var utsatt for psykologisk privasjon. Forholdene på barnehjemmene varierte fra dårlig til forferdelige. I de fleste tilfellene oppholdt barna seg kun i barnesenger, det var få eller ingen leker og de fikk ikke noe personlig omsorg. Matingen foregikk ved at barna fikk velling på flaske. Barna ble vasket og spylt med kaldt vann fra slange. De fleste kom til institusjonene som spedbarn og var der, med unntak av flytting mellom institusjoner, frem til de ble adoptert til England. Av de 111 barna hadde 18 vokst opp i en familie og kun vært i en institusjon i mindre enn to uker. 5 barn hadde tilbragt halve livet i en familie, 36 barn hadde vært i en institusjon minst halve livet og 52 barn hadde tilbragt hele livet i institusjonen (Rutter 1998:467). Da barna kom til England var de svært svekket på alle måter i utviklingen. Rent fysisk var de spinklere enn det du burde være sammenlignet med barn på samme alder som vokser opp under optimale forhold. I tillegg var mange syke og hadde ulike infeksjoner. De var også kognitivt svekket i ulik grad. Oppfølgingsstudien etter fire år i en engelsk familie viste at den fysiske og kognitive tilstanden for de barna som ble adoptert før de var seks måneder var nært opp til normalt nivå. Utviklingen var også imponerende for de barna som kom til England etter de var seks måneder, men de var fremdeles utviklingsmessig svekket (Rutter 1998). Alle barna hadde lik bakgrunn før de kom til en ressurssterk familie som tok godt vare på dem. Det som skiller barna er alderen de hadde da de ble adoptert. Rutter (1998) konkluderer derfor at de kognitive manglene kan være en følge av tidlig omfattende privasjon.

En slik studie har enkelte svakheter. Det foreligger lite eller ingen opplysninger om barnas foreldre, det betyr at man vet svært lite om de genetiske betingelsene. Man vet ikke noe om hvorfor barna ble plassert på en institusjon, men siden de fleste var spedbarn da de kom dit så er det sannsynlig at de ikke ble plassert der på grunn av et handikap (Rutter 1998:473). På tross av dette er resultatene veldig interessante. Funnene forteller noe om betydningen av tidlig intervensjon, at jo tidligere et barn flyttes fra et uheldig miljø jo større er sjansene for at barnet utvikler seg optimalt. De sier også noe om hvor plastisk barnets hjerne er og hvilke muligheter som ligger latent i barnet. I tillegg viser dette, i sammenheng med tidligere kapitler, at barnets hjerne kan få en skjevutvikling som følge av svært mangelfull omsorg. Det kan derfor antas at barna som hadde tilbragt store deler av livet sitt i en institusjon, vil slite med virkningene av den omsorgen de fikk resten av livet.

8.4 Oppsummering

Dette kapittelet har tatt for seg ikke-helsefremmende tilknytning. Det har blitt vist hvilke diagnoser som benyttes i denne sammenhengen. Det antas at slike vansker kan fungere som en indikator på barns eventuelle senere psykiske vansker. Særlig barn med desorganisert tilknytning er i risikozonen.

Som beskrevet tidlig i oppgaven, er hensikten til barnets tilknytningsatferd å komme nær en omsorgsperson for beskyttelse og trøst. Denne omsorgspersonen må være psykologisk moden nok til å kunne svare på barnets behov. Enkelte foreldre er ressurssvake på den måten at de har psykiske vansker eller problemer med rus. Desorganisert tilknytning er først og fremst knyttet til svært mangelfull og atypisk omsorgsutøvelse og emosjonell mishandling kan være en viktig årsaksfaktor til utvikling av vansker (Smith 2010).

Betydningen av å kunne sette inn tiltak tidlig nok må igjen poengteres. For at barn skal kunne ha en helsefremmende tilknytning er det av stor betydning at det tidlige samspillet har god kvalitet. Et barn som blir utsatt for omsorgssvikt vil kunne dempe skadene ved å etablere en trygg og god tilknytning til en omsorgsfull voksen. Smith (2010) poengterer at barn som har vært utsatt for fysisk eller emosjonell mishandling, bør tidlig bli plassert i permanent fosterhjem eller adopteres.

Skogli og Øie (2010) beskriver i sin artikkel at omsorgssvikt kan føre til desorganisert tilknytning og at det kan forstyrre barnets tidlige hjerneutvikling. Menneskets utvikling er svært komplisert, men det har altså vist seg at for å hjelpe konsekvensene av omsorgssvikt er det viktig at barna opplever gode og trygge oppvekstbetingelser samt at de får gode erfaringer over tid.

For rumenske barnehjemsbarn viste det seg at adopsjon bedret utviklingen deres på alle områder. Det som kan være spennende å følge med på, er hvordan deres tidlige dårlige erfaringer kan virke inn på deres evne til og selv være foreldre. Har arbeidsmodellene deres blitt endret av å oppleve god og kjærlig omsorg slik at de er i stand til å yte det til eventuelle egne barn?

Det neste kapittelet tar for seg intervensjon. Det kan enkelte ganger være nødvendig å hjelpe foreldre til å få et bedre samspill med barna sine. Gjennom COS programmet skal foreldre

øke bevisstheten om egne barn. De skal hjelpes til å se at barna har behov som de må imøtekomme.

9 INTERVENSJON

Gjennom å undersøke hvilke faktorer som spiller inn når det kommer til tilknytning og utvikling, kan man sette i gang tiltak for å bedre barns utvikling dersom det er behov. Det bør etterstrebes at barn etablerer det man kaller trygg tilknytning. En del av dette er at foreldrene er til stede, er sensitive og ser de behovene barnet har (Brandtzæg mfl 2011). Mentalisering er et viktig begrep i denne sammenhengen. Brandtzæg mfl (2011) beskriver mentalisering som evnen til å oppfatte, og tolke egen og andres atferd i lys av mentale tilstander og intensjoner slik som behov, ønsker, følelser og oppfatninger. Videre beskriver de at en god mentaliseringsevne ligger til grunn for å kunne føle seg avhengig av, knyttet til og være nær betydningsfulle andre samt å kunne føle seg autonom og avgrenset fra andre. Trygge individer er de som har evnen til å balansere mellom avhengighet og autonomi (Ibid).

Det er rimelig å anta at barn som vokser opp i trygge relasjoner hvor de kan få hjelp til å regulere og organisere følelser, også vil utvikle en høyere grad av mentalisering. Et barn som føler at det blir forstått og fortolket kan mentalisere om seg selv og andre. Brandtzæg mfl (2011:108) presiserer at evnen til å mentalisere fungerer mindre optimalt under stress. Når tilknytningssystemet er aktivert, vil barnet ofte ha en opplevelse av stress, hvilket påvirker muligheten til å mentalisere. De henviser til Fonagy (2006) som mener at det viktigste i sammenhengen mellom mentalisering og trygg tilknytning er at trygge barn ikke trenger å aktivere tilknytningssystemet like ofte som utrygge barn. Derfor har de mer tid til å praktisere mentalisering i forhold til omsorgspersonen. For å hjelpe foreldre til å få trygge barn, er mentalisering et viktig begrep. Selve begrepet blir ikke eksplisitt anvendt i COS materialet, men fenomenet blir omtalt på en måte som foreldre kan forstå (Brandtzæg mfl 2011:124). Det vil nå gjennomgås Circle of Security (COS) som er en tilknytningsbasert behandlingsmodell. I tillegg vises tankene bak og hva målet med modellen er. Trygghetssirkelintervjuet, Circle of Security Interview (COSI) er en metode for å vurdere kvaliteten på omsorgssystemet og brukes som ledd i tidlig intervensjon.

9.1 COS

COS er en tilknytningsbasert behandlingsmetode som er designet for å hjelpe foreldre til å være en trygg base som barnet kan utforske ut i fra, og samtidig være trygg havn som barna kan komme til. Metoden ble utviklet for å hjelpe foreldre som befant seg høy- risiko gruppen. Hensikten var å gi dem verktøy for å kunne gi bedre omsorg til sine barn. Dersom de selv ikke hadde noen erfaring med foreldre som var tilgjengelige og følsomme, hvordan skulle de da klare å være det for sine egne barn (Powell mfl 2009)? Metoden består av grafisk materiale som terapeuten benytter for å hjelpe omsorgspersonen til å se og forstå at barnet har behov i forhold til tilknytning og utforskning. I tillegg benyttes videoklipp av dyaden, omsorgsperson og barn. Ved å vise videoklipp av samspillet mellom foreldre og barn, ønsker man å oppnå følgende:

1. Øke foreldrenes sensitivitet og reaksjonsevne til de signalene som barnet sender når det beveger seg vekk for å utforske, og når det kommer tilbake for trøst og beroligelse.
2. Øke foreldrenes evne til å reflektere omkring både egen og barnets atferd, samt tanker og følelser i forhold til tilknytningsrelasjonen.
3. Oppmuntre foreldrene til å reflektere omkring deres egen erfaring i forhold til oppvekst, er dette erfaringer som påvirker hvordan man forholder seg til egen barn?
(Marvin mfl 2002:107)

Metoden er bygget på at alle foreldre bruker indre arbeidsmodeller (Bowlby 1973). Disse modellene brukes til å forstå relasjoner vi har til andre. I følge Bowlby sin tankegang vil vi møte alle nye relasjoner i lys av de tidlige relasjonene våre. Det innebærer at foreldrenes relasjon til barna sine er preget av relasjoner som de har hatt med sine omsorgspersoner (Powell mfl 2009).

9.1.1 Programmet

COS programmet legges opp slik at foreldrene opplever terapeuten som en trygg base. Det gis en innføring i grunnleggende tilknytningsteori og måter å observere barnet sitt på. I tillegg er det viktig at foreldrene kan resonere omkring barnets atferd. Tanken er et når barnet føler seg

trygt, vil de være interessert i verden omkring seg og vil starte å utforske den. Barnet vil da se på omsorgspersonen som en trygg base å utforske fra. Noen ganger vil de ha behov for at omsorgspersonen er sammen med dem og ser på dem, andre ganger trenger de hjelp og noen ganger vil de at foreldrene skal leke med dem. Barnet vil i løpet av utforskningen komme tilbake til den trygge basen for å få trøst, hjelp til å organisere følelser, beskyttelse eller å dele gleder (Powell mfl 2009).

Programmet kan gjennomføres som en gruppe med gruppeleder, men kan også benyttes individuelt eller i par. Fokuset er at den voksne skal skape endring. Ved å hjelpe omsorgspersonen til å endre atferdsmønster antas det at relasjonen mellom omsorgsperson og barn vil endres. Det vil her gis en kort gjennomgang av programmet benyttet i en gruppesituasjon.

Intervensjonen er tilpasset hver enkelt dyade av foreldre og barn. Dette skjer med bakgrunn i fremmedsituasjonen, som er gjennomført på forhånd i tillegg til COSI. Programmet går over 20 uker. Man starter med at gruppen kan bli kjent slik at man kan jobbe med å opparbeide tillitt til de andre i gruppen og til gruppeleder. I tillegg gis det en gjennomgang av tilknytningsteori. Det vises videoklipp av barna til deltakerne, klippene er valgt ut for å vise både utforskende- og nærhetsøkende atferd. Videre i kurset vises klipp fra hver av deltakernes samspill med egne barn. Klippene er nøye redigert av gruppeleder for å vise den enkeltes strategi. I tillegg legges det på lydspor på videoklippene, tanken er å vekke følelsene til foreldrene ved å spille musikk som skal berøre dem. Gjennom hele prosessen oppfordres foreldrene til å reflektere over egen atferd og til å bli bevisst på de strategiene som velges (Marvin mfl 2002).

Et viktig prinsipp i COS er at foreldrene alltid skal være «større», «sterkere», «klokere» og «god». Når det er mulig, følg barnets behov. Når det trengs: ta tak. Med «større» menes det at det skal være en klar rollefordeling mellom barnet og den voksne. «Sterkere» henspeiler på at den voksne først og fremst må være emosjonelt sterkere. «God» i denne sammenhengen betyr at omsorgspersonen forsøker å bevare godhet for barnet, selv når barnets følelser er sterke og vanskelig, eller når behovene til barnet går på tvers av omsorgspersonens agenda. Med «klokere» menes det at den voksne skal ha større forståelse enn barnet for komplekse situasjoner. Den skal kunne veilede barnet gjennom det som kan oppleves som motsetningsfylt og vanskelig (Brandtzæg mfl 2011:125). Enkelte foreldre kan skremme barnet ved å være større og sterkere når de forsøker å ta kontroll over situasjonen. Fremfor å

være god og trygg fremstår de som sinte og brå. Foreldre som handler på denne måten tror at de må fremstå som aggressive for å fremkalle frykt og dermed respekt hos barnet. Andre igjen prøver å være snille, men fremstår ikke som sterke og større og på den måten gir de fra seg ansvaret og overlater det til barnet (Powell mfl 2009)

Det kan være en utfordring for foreldre å være større, sterkere, klokere og god på samme tid. Barn som kan bruke foreldrene sine til en trygg havn, slik COS legger opp til, vil ha en tryggere tilknytning og dermed ha en økt grad av resiliens videre i livet (Powell mfl 2009).

9.1.2 COSI

Trygghetssirkelinterjuvet (COSI) brukes i forbindelse med COS. Intervjuet består av 24 spørsmål, hvor omsorgspersonen blir spurt bedt om å beskrive tanker i forbindelse med fremmedsituasjonen som først har blitt administrert. I tillegg skal omsorgspersonen svare på spørsmål som omhandler den daglige relasjonen med barnet, hvilke erfaringer han eller hun har i forhold til sin egen oppvekst. Intervjuet varer i omtrent en time og blir filmet (Powell mfl 2009). Tanken bak intervjuet er å få tilgang til omsorgspersonens indre arbeidsmodeller i forhold til deres relasjon med barnet. Få innsikt i deres evne til empati, til å ta barnets perspektiv og til å kunne tenke seg at barnet har egne indre arbeidsmodeller som dreier seg om forholdet til omsorgspersonen. Hensikten med et slikt intervju er å designe et individualisert intervensjonsmål for relasjonen (Hoffmann mfl 2006). For å kunne gjøre behandlingen med COS individuell, benyttes intervjuet til å finne ut hvilke av tre grunnleggende former for sensitivitet omsorgspersonen innehar. Det er sensitivitet i forhold til separasjon, prestasjon eller trygghet (Brandtzæg mfl 2011).

Gjennom COSI kan man få innblikk i hvordan foreldrene opplevde fremmedsituasjonen, hvordan de opplevde barnas reaksjoner og på hvilken måte dette berørte dem. COSI er det første narrative intervjuet som tar hensyn til tre tidsperspektiver; omsorgspersonens vurdering og opplevelse av nåtiden ved hjelp av videosnutter sammen med en kliniker, den voksnes generelle tanker, følelser og forventninger i samhandling med barnet i tillegg til tanker og følelser omkring egen oppvekst. Det er ofte slik at foreldre forteller om egne oppveksterfaringer som de ikke ønsker å overføre til barna sine. De ønsker noe som er bedre enn det de selv fikk, og det er et godt utgangspunkt for videre behandling. I tillegg kan det

være nyttig å samtale om hva foreldrene er redde for å bringe videre til sine barn, selv om det er noe de ikke ønsker å gjøre (Brandtzæg mfl 2011:100).

Siden dette er et ledd i en individualisert behandlingsplan, har man ikke vært så opptatt av å undersøke metodens validitet utover det å være et hjelpemiddel for behandlingen (Brandtzæg mfl 2011:95).

Adult Attachment Interview (AAI) er en annen metode for å få kunnskap om foreldrenes tilknytningserfaringer da de selv var barn. Det er et halvstrukturert intervju som undersøker sammenhengen mellom foreldrenes mentale representasjoner av egen barndom, individuelle forskjeller mellom foreldrenes omsorgssensitivitet og barnas tilknytningstrygghet. I tillegg kan Working Model of the Child Interview (WMCI) benyttes for å få forståelse av foreldrenes arbeidsmodell av barnet (Brandtzæg mfl 2011).

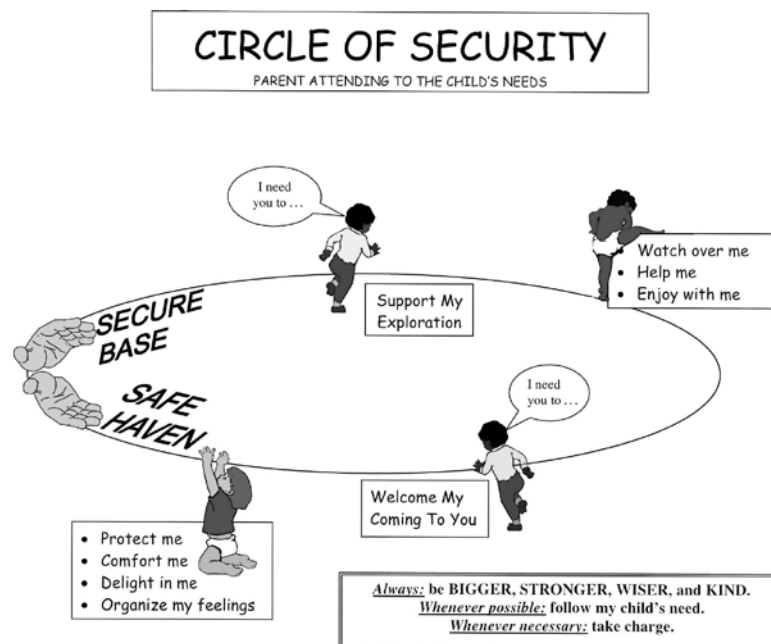

Fig 7. Circle of Security: Secure Base and Haven of Safety (Marvin mfl 2002:110).

Som beskrevet over er mentalisering er viktig begrep i denne sammenheng.

Trygghets sirkelen er konstruert for å fremme mentalisering slik at foreldre kan forså barnets følelser og behov. Den er ment å illustrere skillet mellom barnets utforskningsbehov og tilknytningsbehov. I tillegg markerer den skillet mellom de bakenforliggende hensiktene som

barna kan ha forbundet med toppen og bunnen av sirkelen (Brandtzæg, Smith og Torsteinson 2011).

9.1.3 Trygg base

Den øverste halvdel i sirkelen (figur 7) handler om de interaksjonene hvor barnet bruker foreldrene som en trygg base å utforske ut i fra. Foreldrenes ansiktsuttrykk eller tonefall kan være avgjørende når det kommer til om barnet føler at det blir støttet av foreldrene i utforskingen. Hvilke følelser viser foreldrene når barnet beveger seg vekk fra dem i utforskingen? Hvordan opplever barnet å bevege seg vekk fra foreldrene? Når barnet utforsker kan det handle om at barnet vil leke uten at foreldrene direkte involverer seg. Foreldrene sin oppgave kan være å passe på barnet (Powell mfl 2009). Powell mfl (2009) henviser til Winnicott (1965) som beskriver at en begynnelse til å lære seg å være autonom, er å være alene sammen med noen andre. I dette tilfellet kan det innebære at foreldrene er tilstede for barnet uten å involvere seg. Videre representerer den øverste halvdel barnets behov for at foreldrene skal være gode, hjelpende og at de skal kunne vise glede når de er sammen med barnet sitt.

9.1.4 Trygg havn

Den nederste halvdel handler om barnets behov for å søke nærhet og støtte hos foreldrene. Barnet trenger at foreldrene opptrer som en trygg havn de kan vende tilbake til. De trenger noen som kan beskytte, trøste, vise godhet og kan hjelpe til å organisere følelsene sine (Brandtzæg 2011). Powell mfl. (2009) viser til Bowlbys (1969) definisjon på tilknytningsatferd; atferd som minsker eller opprettfolder avstanden til en omsorgsperson i situasjoner hvor barnet opplever stress. Ved å ha nærhet til en omsorgsperson, vil barnets stress minke og det vil føle seg trygt. Barnet har behov for foreldre som kan hjelpe det til å organisere følelser. Som beskrevet tidligere er emosjonsregulering noe som barnet lærer i interaksjon med andre (Schore 2006). Gjennom en slik følelsesregulering lærer barnet seg selvregulering. Det er viktig at barnet opplever at foreldrene takler de følelsene som barnet

fremviser. En åpenhet i fremvisning av følelser er satt i sammenheng med trygg tilknytning (Powell mfl 2006:457).

Noen barn later som de ikke trenger trøst og støtte til tross for at de kan oppleve stress etter å ha vært atskilt fra foreldrene. (figur 8). Disse barna har lært å sende villedende signaler til foreldrene. Denne typen unnvikende, ambivalent atferd kan oppstå fordi barnet har erfaringer med at foreldrene ikke takler deres virkelige følelser (Powell m.fl. 2009). Dette kan illustreres i det som kalles begrensede sirkler. Foreldre opplever at de behovene barnet har kan vekke ubehag. Eksempelvis kan en omsorgsperson være mer komfortabel med å oppfordre barnet til utforskning fremfor å hjelpe barnet til å håndtere stress eller ubehag. I andre tilfeller kan omsorgspersonen oppleve at det er lettere å gi barnet trøst og omsorg enn å la det få utforske slik det vil. Dette fører til at omsorgspersonen gir barnet villedende signaler noe som forsterkes i barnets atferd. Som vist i modellen (figur 8) vil barnet og omsorgspersonen unngå deres egentlige behov ved å sende hverandre villedende signaler (Marvin mfl 2002).

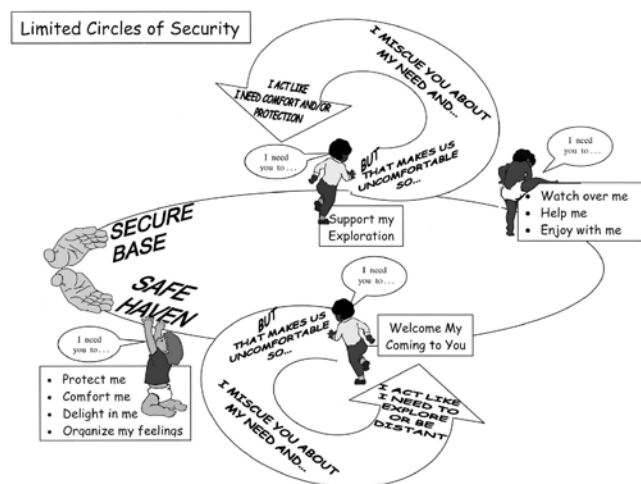

Fig 8. Limited (Insecure) Circles of Security (Marvin mfl 2002:111).

Utrygge barn kan være villedende eller utydelige i de signalene som de sender til foreldrene. Dette er ikke- bevisst atferd og viser at barnet har vært nødt til å tilpasse seg omsorgspersonen. Et eksempel er at omsorgspersonen ikke er tilgjengelig når barnet er i nedre del av sirkelen og barnets tilknytningssystem er utløst. Barnet kan villedende den voksne og late som det vil leke. Et eksempel er et barn som leker på gulvet, vendt bort fra den voksne.

Omsorgspersonen kan bli utilpass fordi det opplever at barnet er avvisende og henvender seg til barnet på en slik måte at den voksnes uro blir formidlet til barnet. Barnet vil reagere umiddelbart og klenger seg på den voksne (Brandtzæg mfl 2011:126).

9.1.5 “Større, sterkere, klokere og god”

Hendene som symboliseres i modellen (fig. 7) er ment å illustrere omsorgspersonen. De fremhever autonome og atskilte aspekter ved den voksne i relasjon til barnet. De skiller den voksnes rolle fra barnet, samtidig som omsorgspersonens autonomi kan forenes med barnets behov (Brandtzæg mfl 2011:124). Hendene representerer en omsorgsperson som er «større, sterkere, klokere og god». Dersom man tenker seg at hendene ikke var med i modellen, ville barnet leve i frykt fordi det ikke ville ha noen trygg havn å returnere til (Powell mfl. 2009).

9.1.6 “Haimusikk”

I programmet brukes begrepet “hai musikk”. Det henspiller på virkemidler i film, når musikken skaper en spenning uten at det er noen reell fare. I COS brukes begrepet på den måten at barnets atferds- og følelsesuttrykk kan vekke uro hos den voksne, og at denne uroen fører til at foreldrene er følelsesmessig utilgjengelig. Eksempelvis kan en mor bli svært urolig over at barnet er utilpass, uten at utilpassheten er farlig i seg selv. En annen mor har ingen vansker med at barnet er utilpass, men kan bli urolig når barnet ønsker å utforske og være selvstendig uten av det representerer noen fare. Den uroen som skapes i foreldrene må forstås som er resultat av våre egne omsorgserfaringer. Dersom foreldrene selv har blitt hemmet i sin selvstendighet, vil de være sårbare for å kjenne «hai musikk» når barnet ønsker å være selvstendig (Brandtzæg mfl 2011).

Målsettingen med bruk av begrepet «hai musikk» er at foreldrene skal bevisstgjøres i at uro kan oppstå uten grunn. I tillegg er det viktig å hjelpe foreldrene til å se at unødvendig uro kommer i veien for relasjonen mellom barnet og den voksne (ibid).

Til sist er det viktig å presisere at COS ikke kun skal følge barnets ønsker og lyster, det er ikke en metode uten grensesetting. Det ønskes å fremme fasthet i foreldrenes omsorg for barn,

men samtidig en tydelig bevisstgjøring på at fasthet inkluderer godhet for barnet. Den voksne skal lære seg å tolke barnets signaler og ta ansvar for barnets ulike behov. Barnet skal hjelpes til å få en god fungering gjennom støtte og følelsesregulering. Det er den voksne som har ansvaret for å hjelpe barnet, det er ikke barnet som er «umulig».

En mindre tidkrevende versjon er Circle of Security-Parenting (COS-P). Dette er en psykoedukativ metode som er basert på tilknytningsteori og forskning. Brukeren av programmet må gjennomgå en fire dagers opplæring for å kunne bruke det. Her vises ferdige filmsnutter fra DVD. Hensikten med COS-P er den samme som COS; å hjelpe foreldre til å øke kunnskapen om barnet sitt samt å oppnå større forståelse og kunnskap om tilknytning (Brandtzæg mfl 2011).

9.2 Effekter av COS

Hvilken effekt har COS som behandlingsprogram? Hoffmann mfl (2006) ønsket å undersøke barns tilknytningsklassifikasjoner, pre- og postintervensjon. De legger til grunn at kvaliteten på tilknytningen har stor betydning for barnets mulighet til å utvikle seg til å bli et selvstendig voksent menneske. Videre beskriver de at usikkert tilknytningsmønstre i seg selv ikke er en indikator på fremtidig psykopatologi, men dersom det legges til andre risikofaktorer er det større sannsynlighet for å utvikle vansker i voksen alder. Derfor er det av stor betydning å sette i verk tiltak som minsker risikoen for å utvikle usikker og uorganisert tilknytning (Hoffmann mfl 2006:1017).

Deltakerne i denne studien ble først vurdert i en laboratoriesituasjon. Hensikten var å kunne utarbeide en individuell behandlingsplan, samt å bruke fremmedsituasjonene for å kategorisere barnets tilknytningstrygghet. Omkring 6 – 8 uker senere startet intervensjonen som varte i 20 ukentlige timer. Innen 10 dager etter den siste timen ble deltakerne igjen vurdert i en laboratoriesituasjon hvor tilknytningen ble vurdert. Studien viste gode resultater, flere av barna gikk fra uorganisert til organisert tilknytning. I tillegg skiftet de fleste til trygg tilknytning. Bare 1 av 13 barn som i preintervensjonen ble klassifisert som trygge, skiftet fra trygg til usikker tilknytning. Det ble konkludert med at COS er et program som har hell i å redusere uorganisert og usikker tilknytning hos små barn og barn i førskolealder (Hoffmann mfl 2006).

Dette programmet er svært tidkrevende. Først gjennomføres fremmedsituasjonen, deretter COSI og gruppedeltagelse over mange uker. I tillegg kommer gruppelederes arbeid med videoredigering samt at det kreves mye opplæring for å administrere programmet. Ut fra det som er gjennomgått over, er det grunner til å tro at dette er et program som kan gi gode resultater. Men er det et program for alle og hvordan skal man klare å rekruttere foreldre som ønsker å være med? I en gruppesituasjon blottlegges foreldrene og man vil kunne føle seg sårbar ved å vise frem samspillet med eget barn. Egenskaper ved foreldrene spiller inn her. Er det slik at foreldre som har disse egenskaper er de som har mest behov for å delta på et slikt program? Kan det være at svakerestilte foreldre, som kunne ha hatt stort utbytte av deltakelse, ikke egner seg fordi de enten ikke vil eksponeres eller at de ikke evner til å reflektere over egen situasjon? Dette til side, så er COS et program som bygger på grunnleggende tilknytningsteori og på den måten har store forutsetninger for å kunne produsere gode resultater.

9.3 Oppsummering

Dette kapittelet har tatt for seg intervensjon. Gjennom hele oppgaven har betydningen at tidlig intervensjon blitt understreket. Ved å kunne sette inn hjelp tidlig, i form av COS, for å bedre samspillet mellom mor og barn, vil man kunne i følge Hoffmann mfl (2010) kunne minske sannsynligheten for psykopatologi senere i livet.

COS har som mål å hjelpe foreldrene til å være en trygg base og trygg havn for barnet sitt. Ved å fortelle foreldre om grunnleggende tanker i tilknytningsteori, samt lære dem til å se hvilke behov barna har, skal foreldre i høy- risiko grupper kunne bedre omsorgen for barna sine. Det kan imidlertid tenkes at for foreldre i høy- risiko grupper så er kanskje ikke dette programmet nok, kanskje trenger foreldre noe mer. Metoden er bygget på at alle foreldre bruker indre arbeidsmodeller i relasjon til barna sine. Det vil si at de erfaringene som foreldrene har fra sin egen oppvekst til kunne prege hvordan de opplever egne barn. Det kan bli en selvforsterkende sirkel dersom foreldre ikke tar et steg ut for å reflektere over hvordan egne opplevelser preger samspillet til barna.

COS modellen er anvendelig og kan brukes utenfor programmet. Det er ikke bare foreldre som kan være barnets trygge havn og trygge base. En lærer må være der for elevene sine og

se eleven sine behov. Ved å forklare at et barn må være mottakelig for læring, kan det endre undervisningsmetoder. Kanskje vil ikke barnet som tidligere bli sett på som en bråkmaker ikke være så umulig dersom læreren har i bakhodet at barn må være utforskende for å kunne få utbytte av undervisningen. Et barn som leter etter en trygg havn, vil ikke kunne klare å henge med i timene samtidig som det forsøker å organisere følelsene sine.

Det neste, og siste, kapittelet handler om avsluttende tanker til temaet. Hvorfor er det viktig å spre denne typen kunnskap, hva kan jeg bruke dette til i mitt arbeid i PP- tjenesten?

10 AVSLUTTENDE TANKER OG OPPSUMMERING

I denne oppgaven har det blitt konkludert med at tidlig intervensjon kan øke sannsynligheten for at et barn i en risikogruppe kan få en positiv utvikling og et godt mentalt liv. Fosse (2009) beskriver at barn som utsettes for langvarig mangelfull omsorg som følge av dette kan få en feilutvikling av hjernen. Negative erfaringer påvirker barnets hjerne slik at den tilpasses et utrygt og truende miljø. Dette øker risikoen for senere psykologiske vansker. Videre skriver han at det er økt fokus blant både fagpersoner og i samfunnet for å forebygge psykiske vansker og sørge for at alle barn har tilgang til en eller flere trygge voksne tilknytningspersoner (Fosse 2009:46).

Hvordan kan dette settes ut i praksis? Hvordan skal man klare å fange opp de familiene som sliter med samspillet mellom foreldre og barn? Som beskrevet tidligere i oppgaven kan en et barn som har levd under svært mangelfull omsorg endre eller redusere virkningen av dette så fremt det får god hjelp tidlig nok. De aller fleste foreldre er hos helsesøster for kontroll av barna. En måte å få kunnskap om samspillet mellom foreldre og barn kunne vært å utarbeide en standardisert screening test for å kartlegge foreldrenes indre arbeidsmodeller. Dette fordi det kan si noe om hvordan foreldre opplever barna sine og hvordan de responderer på barnas atferd. En screening som omfatter alle kan være en god metode fordi det kan fange opp de familiene som trenger veiledning. En mulig måte å gjennomføre dette på er det gruppebaserte COS programmet. Dette er riktignok tidkrevende og det kan være kostbart. Kostnaden kan på lang sikt muligens spares inn i form av sparte sosiale stønader senere i barnets livsløp. En annen implikasjon er at det må være frivillig deltakelse og da er det en mulighet for at de foreldrene som virkelig har behovet, ikke møter opp. Man kan også benytte COS-P som er mindre tidkrevende, er lettere å administrere siden gruppelederen ikke trenger å gjennomgå like omfattende opplæring og programmet kan dermed gjennomføres av flere.

Camereon, Kovac og Tveit (2011) har utgitt en rapport om PP tjenestens arbeid med barnehagen. Rapporten tok blant annet for seg å kartlegge omfanget av arbeidet som PP tjenesten gjør i barnehagen. Det kom frem at barn som ikke går i barnehage utgjør en liten gruppe i tjenestens arbeid. Disse barna vil kanskje ikke fremvise eventuelle problemer før de kommer i skolealder fordi de ikke er i en organisert sosial samhandling. Dette understreker betydningen av helsestasjonenes rolle for å fange opp barn i risikogrupper. Barn med

minoritetsbakgrunn faller særlig inn i denne kategorien. De kan ha foreldre med traumer fra tidligere opplevelser, usikker fremtid i forhold til om de kan få opphold i landet eller ikke, språkvansker samt ulik stil i oppdragelse som ikke samsvarer med norske normer. Det vil være av stor betydning at barnehageansatte har kunnskap om tilknytning og hvordan et barns dårlige tilknytning kan komme til syne i barnehagen. Tidlig hjelp kan virke inne på barnets liv når det kommer i skolen.

Når det kommer til barn i skolealder kan de være slik at barn med en tilknytningsproblematikk kan vise vansker i forhold til oppmerksomhet, konsentrasjon og atferd. Eide- Midtsand (2010) beskriver i sin artikkel hvordan kunnskap om hjernens utvikling kan bidra til å øke forståelsen av alvorlige atferdsproblemer. Han fremhever betydningen av forståelse omkring hvordan det biologiske responsystemet aktiveres ved trusler og fare, og hvordan dette i en viss grad formes av kvaliteten på det tidlige samspillet mellom omsorgsperson og barn. Det beskrives at et barn som over tid opplever store påkjenninger i form av omsorgssvikt, vil kunne utvikle forstyrrelser i hjernens aktiveringsnivå. Det kan være at barnet blir over - eller underaktivert, utvikler reguleringsvansker og i alvorlige tilfeller også dissosiering. Symptomer som kan minne om ADHD eller ADD kan oppstå (Perry 1997 i Eide – Midtsand 2010:1101). Som beskrevet tidligere i oppgaven vil negative og truende opplevelser ubevisst lagres i hjernen og aktiveres dersom individet føler seg truet. Når stressystemet stadig aktiveres vil det etter hvert skje en sensitivering av systemet. Dette innebærer at det skal stadig svakere trusler til før alarmen går. I tillegg skjer det en generalisering slik at flere og flere stimuli kan utløse en reaksjon (Eide-Midtsand 2010). Dette kan være uforståelig for mange, en lærer kan beskrive at de ikke forstår hvordan en, for dem, enkel hendelse kan gjøre et barn så sint.

For hjelpeapparatet blir det viktig å kunne gå i dybden av problemene og ikke kun behandle den observerbare atferden. Crittenden og Kulbotten (2007) beskriver i en casestudie at barn som fremviser symptomer på ADHD enkelte ganger kan få feil diagnose. Vansker med oppmerksomhet innebærer en svekket evne til å skille mellom viktig og uviktig stimuli. Barn som har ADHD blir lett distraheret, har vansker med å holde fokus og de har vansker med å skille ut det som er viktig. Dette har klare likhetstrekk med beskrivelsen av desorientert tilknytning. Eksempelvis kan en engstelig mor utløse engstelse hos barnet. Barnet vil søke beskyttelse og trøst hos moren, men det kan forvirre moren og føre til en runddans av angst og villedende signaler (Crittenden og Kulbotten 2007). For fagpersoner er det viktig å se på

samspeilet mellom mor og barn for å få et klart bilde av barnets fungering. Dessverre er det ikke alltid det skjer. Kanskje legger man atferdsvanskene over på barnet uten å tenke at barnet ikke skaper alle disse vanskene helt av seg selv, det må et samspill til.

Vinnerljung og Hjern (2011) har gjennomført en studie som har undersøkt kognitive ferdigheter og skoleprestasjoner hos en gruppe barn som bor i fosterhjem og en gruppe adopterte. Resultatene viste at de adopterte barna kom bedre ut enn fosterhjemsplasserte barn, selv når det ble kontrollert for alder ved plassering og faktorer ved foreldrene. Dette kan tyde på at adopsjon gir barn et fortrinn på den måten at de får mer stabile forhold, en sikkerhet i at de vet hvor de hører til samt foreldreinvestering. I denne sammenhengen betyr det at et stabilt og trygt miljø for barnet øker sannsynligheten for akademisk prestasjoner.

Barnas psykiske helse vil være avhengig av den voksnes psykiske helse. Som tidligere vist, kan barn av deprimerte mødre ha større risiko for skjevutvikling. En deprimert mor vil kunne ha vansker med å være sensitiv ovenfor barnas signaler. Morens depresjon i seg selv er ikke nødvendigvis en risikofaktor, men dersom depresjonen inntreffer samtidig med andre risikoer i tillegg til at spedbarnet enda ikke har utviklet atferds- og stressreguleringssystemer, kan det føre til uheldige utvikling. De fleste barn av deprimerte mødre utvikler seg helt normalt. Allikevel er det slik at de har større sannsynlighet for å utvikle oppmerksomhets- og hyperkinetiske forstyrrelser, atferdsforstyrrelser, angst og rusmisbruk i tillegg til affektive lidelser. Foreldre med psykiske vansker trenger å oppsøke hjelpeapparat. For at barna i disse familiene skal få god omsorg er det av stor betydning av de ulike instansene kan samarbeide for å hjelpe hele familien, ikke bare den syke moren eller faren. Psykisk sykdom vil kunne påvirke hele familien og det er viktig at barna får god og tidlig hjelp i tillegg til at den syke voksne får hjelp til å komme over depresjonen samt å forebygge nye depresjoner (Azak 2010).

10.1 Oppsummering

I denne oppgaven har jeg sett på hvordan tidlige tilknytningsforhold kan virke på barnets utvikling. Ved å gjennomgå aktuelle studier har jeg vist at barn danner tilknytningsforhold til betydningsfulle omsorgspersoner. Disse personene må være sensitive til barnas signal og gjennom sosialiseringprosesser vil barna danne indre arbeidsmodeller av samspeilet med

andre. Modellene vil virke som en rettesnor for senere opplevelser. Gode og positive erfaringer vil gi barna en tro på at andre mennesker er trygge og tilstede for dem. Dette virker inn på hvordan barna samhandler med personer rundt seg. På denne måten vil gode tidlige relasjoner danne en transaksjonsmodell hvor positiv atferd virker forsterkende over tid. For barn i risikogrupper kan eksempelvis gode relasjoner til andre kunne virke som en buffer. Man sier da at barna er resiliente.

I de tilfeller hvor barna ikke har gode tilknytningsforhold tidlig i livet, kan de oppleve en skjevutvikling. Psykologiske prosesser blir observerbare biologiske endringer i barnets hjerne og på grunn av dens plastisitet kan strukturer i hjernen endres. Dette kan på sikt føre til at barnet utvikler psykiske lidelser senere i livet. Betydningen av en tilknytningsrelasjon med god kvalitet er derfor svært viktig. For barn i risikogrupper kan tidlig intervensjon være utslagsgivende. En endring av miljøet kan endre retningen til et barns liv til det bedre. Behandlingsprogram slik som COS, tar sikte på å bedre samspillet mellom foreldre og barn.

«Liten i Norge» er en pågående studie. Den skal være ferdig i 2014 og har som mål å bidra til å skape økt forståelse om sped- og småbarns psykiske helse, slik at flere barn og familier i risikosoner kan få tilpasset hjelp og støtte på et tidlig tidspunkt (Rbup.no). Omkring 1050 barn skal følges fra fosterlivet til 18 måneders alder og tar sikte på å kartlegge tidlige tegn på risiko og den kan gi grunnlag for å styrke tverrfaglig samarbeid om tidlig intervensjon (ibid). Dette er en studie som kan gi verdifull informasjon om norske forhold. Gode ordninger i forhold svangerskapspermisjon kan gi Norge en fordel i forhold til andre land som ikke har de samme ordningene. Kan dette virke inn på barnas psykiske helse?

I forhold til mitt arbeid i PP- tjenesten er kunnskap om tilknytning svært viktig. Gjennom denne oppgaven vil jeg tilføre tjenesten ny og mer inngående kunnskap omkring temaet tilknytning og utvikling. Det er viktig å formidle til foreldre, barnehager og skolen hvor viktig betydningen av de tidlige relasjonene er. En viktig del av arbeidet i PP- tjenesten er å veilede foreldre til barn i førskolealder. I denne sammenheng kan tidlig intervensjon være avgjørende i selve tilknytningsprosessen, å gjøre foreldre bevisste på hvordan de kan samhandle godt med barna sine. I tillegg vil det kunne fremme en positiv utvikling for barnet.

I et utredningsperspektiv kan jeg bruke min kunnskap om tilknytningsteorier for å kjenne igjen vanskene og redusere risikoen for feildiagnostisering. Det er også viktig med tanke på tiltak i forhold til samspillet mellom foreldre og barn, og å videreføre tiltak inn i barnehage og

skole. Tittelen på oppgaven er; en trygg base, trygg havn. Det henspeler på at barnet trenger en trygg base som det kan utforske fra og en trygg havn det kan komme til for å få trøst og omtanke.

Litteraturliste

- Anke, Teija (2007): «Tilknytning mellom fosterbarn og fosterforeldre: et behandlingsperspektiv.» I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, vol. 44, nr. 10, s. 1230 – 1238.
- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. og Wall, S. (1978): *Patterns of attachment, a psychological study of the strange situation*. Hillsdale New Jersey. Lawrence Erlbaum Associates.Inc.
- Azak, Schale (2010): «Sped- og småbarn med deprimerte mødre». I: *Håndbok i sped og småbarns psykiske helse*. Vibeke Moe, Kari Slinning og Marit Bergum Hansen (red). Oslo. Gyldendal Akademisk.
- Belsky, Jay og Teresa Nezworski (1988): «Clinical Implications of Attachment». I: *Clinical Implications of Attachment*. Jay Belsky og Teresa Nezworski (red). Hillsdale New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.Inc.
- Berg-Nielsen, Turid Suzanne (2010): «Følsom, formbar og uferdig. » I: *Sårbare unge. Nye perspektiver og tilnærminger*. Edvard Befring, Ivar Frønes og Mari-Anne Sørli (red) Oslo. Gyldendal Akademisk.
- Black, Maureen (1991): «Longitudinal Studies in Child Maltreatment: Methodological Considerations». I: *The Effects of Child Abuse and Neglect*. Raymond H. Starr, jr og David A. Wolfe (red) New York. Guilford Press.
- Blindheim, Arne: *Bedre beskyttelse av barns utvikling*. Vedlegg 2 til NOU 2012:5. Barne-, - likestillings- og inkluderingsdepartementet. URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2012/nou-2012-5/19.html?id=671716> [Lesedato 10.08.2012].
- Brandtzæg, Ida, Lars Smith og Stig Torsteinson (2011): *Mikroseperasjoner, tilknytning og behandling*. Bergen. Fagbokforlaget.

- Bordens, Kenneth S og Bruce Abbot (2005): *Research design and methods, A process approach*. San Francisco. McGraw Hill.
- Borge, Anne Inger Helmen (2010): *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Oslo. Gyldendal akademisk.
- Bowlby, John (1969): *Attachment and loss, volume I - Attachment*. London. Random House.
- Bowlby, John (1973): *Attachment and loss, volume II – Separation, Anxiety and Anger*. London. Random House.
- Bowlby, John (1988): *A secure base*. Abingdon. Oxon. Routledge.
- Braarud, Hanne Cecilie: *Oppdatert kunnskap om tidlig utvikling med tanke på kompensierende tiltak, inkludert å hente barnet*. Vedlegg 1 til NOU 2012:5. Barne-, - likestillings- og inkluderingsdepartementet. URL: <http://regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2012/nou-2012-5/18.html?id=671697> [Lesedato 8.8.2012]
- Cameron, David Lansing, Velibor Bobo Kovac, Anne Dorthe Tveit (2010): *En undersøkelse om PP- tjenestens arbeid med barnehagen*. Kristiansand. Universitetet i Agder. URL: http://www.udir.no/Upload/barnehage/Forskning_og_statistikk/Rapporter/Rapport_PPT_og_barnehagen.pdf [Lesedato 20.08.2012].
- Clarke- Stewart, Kathleen Alison (2001): «Measuring Infant-Mother Attachment: Is the Strange Situation Enough? » I: *Social development*, vol. 10, nr 2, s.143-169.
- Crittenden, Patricia M. (2004): *The preschool assessment of attachment, coding manual*. Miami, Florida. Family Relations Institute.

- Crittenden, Patricia M og Gunhild Rindal Kulbotten (2007): «Familial Contributions to ADHD: An Attachment Perspective» I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, vol. 44, s 1220 – 1229.
- deVries, Marten W. (1984): «Temperament and Infant Mortality among the Masai of East Africa». I: *American Journal of Psychiatry*, 141. s.1189 – 1194.
- DC: 0-3R Rbup Øst og SØR (2010). *Klassifisering og diagnostisering av psykisk helse og utviklingsforstyrrelser i sped- og småbarnsalderen: Revidert utgave.*
- Eide- Midtsand, Nils (2010): «Problematferd som uttrykk for feilinnstillinger i hjernens stressresponsystem». I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, vol. 47, s 1098 – 1102.
- Folkehelseinstituttet (2.5.2012): Hva er Den norske mor og barn-undersøkelsen? http://www.fhi.no/eway/default.aspx?pid=233&trg=MainArea_5661&MainArea_5661=5631:0:15,2297:1:0:0:::0:0 [Lesedato 14.8.2012].
- Fonagy, Peter (2001): *Attachment theory and psychoanalysis*. New York: Other Press.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E.L., Target, M. (2004): *Affect Regulation, Mentalization and the Development of the Self*. London. Karnac (Books) Ltd.
- Fonagy, Peter og Mary Target (2006): «Tidlig indsats og udviklingen af selvregulering». I: *Affektregulering i udvikling og psykoterapi*. Jens Hardy Sørensen (red.). København. Hans Reitzels Forlag.
- Fosse, Roar (2009): «Ingen gener for psykisk lidelser». I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, vol. 46, 596 – 600.
- Fugelsnes, Elin (2011): *Formbare barn på godt og vondt*. URL: <http://www.forskning.no/artikler/2010/november/271627> [Lesedato 9.7.2012].

- Gerhardt, Sue (2010): *Why love matters. How affection shapes a baby's brain*. East Sussex. Routledge.
- Gunnar, Megan (2001): «Salivary cortisol levels in children adopted from Romanian orphanages» I: *Development and psychopathology*, vol. 13, 611 – 628.
- Gunnar, Megan og Carol L. (2003): «Brain and Behavior Interface: Stress and the Developing Brain.» I: *Infant Mental Health Journal*, vol. 24(3), 195 – 211.
- Gunnar, Megan og Karina Quevedo (2007): «The Neurobiology of Stress and Development». I: *Annual Review of Psychology*, 58: 145-73.
- Haarklou, Joachim (1998): «'Emma tvert i mot' - eller noe mer? Adoptivbarn med reaktiv tilknytningsforstyrrelse eller tidlig følelsesmessig skade.» I: *verdens Barn* nr.2- 1998.
- Harlow, Harry (1959): «Love in Infant Monkeys.» I: *Scientific American*, vol. 200, nr 6 s 68 – 74.
- Hart, Susan. (2009): *Hjerne, samhörighet og personlighet*. København. Hans Reitzels Forlag.
- Hart, Susan & Rikke Schwartz (2009): *Fra interaksjon til relasjon*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Hoffmann, K.T., Marvin, R.S., Cooper, G. og Powell, B. (2006): «Changing Toddlers' and Preschoolers' Attachment Classifications: The Circle of Security Intervention». I: *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol.74, No.6, 1017-1026.
- Horowitz, Frances. D. (1987): *Exploring developmental theories: toward a structural/behavioral model of development*. Hillsdale, N.J. Erlbaum Assoc.

- Jacobsen, Karl og Bertil Bjerkan (2010): «Tidlig samspill med spedbarn med alvorlig psykisk utviklingshemming». I: *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse*. Vibeke Moe, Kari Slinning, Marit Bergum Hansen (red.). Oslo. Gyldendal Akademisk.
- Kleven, Thor A. (2002): «Innledning» I: *innføring i pedagogisk forskningsmetode*. Thor Arnfinn Kleven (red.). Oslo. Unipub forlag.
- Kleven, Thor A. (2002): «Hvilke alternative forklaringer er mulige?- Spørsmålet om indre validitet». I: *innføring i pedagogisk forskningsmetode*. Thor Arnfinn Kleven (red.). Oslo. Unipub forlag.
- Kleven, Thor A. (2002): «Data og datainnsamlingsmetoder». I: *innføring i pedagogisk forskningsmetode*. Thor Arnfinn Kleven (red.). Oslo. Unipub forlag.
- Lund, Torleif (2002): «Metodologiske prinsipper og referanserammer» I: *innføring i forskningsmetodologi*. Torleif Lund (red.). Otta. Unipub forlag.
- Lyons – Ruth, Karlen og Deborah Jacobvitz (2008): «Attachment Disorganization. Genetic Factors, Parenting Context, and Developmental Transformation from Infancy to Adulthood». I: *Handbook of Attachment. Theory, Research, and Clinical Applications*. Jude Cassidy og Phillip R. Shaver (red.). New York. The Guilford Press.
- Marvin, Robert, Cooper, G., Hoffman, K., Powell, B. (2002): «The Circle of Security project: Attachment – based intervention with caregiver- pre- school child dyads.» I: *Attachment & Human Development*, vol. 4 No 1. 107 – 124.
- Mash, Eric (1991): «Measurement of Parent- Child Interaction in Studies of Child Maltreatment.» I: *The Effects of Child Abuse and Neglect*. Raymond H. Starr, Jr. og David A. Wolfe (red.). New York. The Guildford Press.
- Masten, Ann (1998): «The Development of Competence in Favorable and Unfavorable Environments. Lessons From Research on Successful Children. » I: *American Psychologist*, vol.53, no2, 205 - 220.

Masten, Ann (2001): «Ordinary Magic- Resilience Processes in Development. » I: *American Psychologist*, vol.56, no 3, 227 – 238.

ICD- 10 (2011): Helsedirektoratet.

URL: <http://finnkode.kith.no/2011/#|icd10|ICD10SysDel|-1|flow>
[Lesedato 12.7.2011]

Powell,B., Cooper,G., Hoffmann, K. og Marvin, R.S. (2009): «The Circle of Security.» I: *Handbook of Infant Mental Health*. Charles H. Zeanah, jr (red). New York. The Guilford Press.

Rbup.no. «Liten i Norge» URL: [http://www.rbup.no/CMS/cmcpublish.nsf/%28\\$all%29/E1574A1468F31300C12578FB002EFDC5?open&qm=hovedmeny,2,12,0,0,0](http://www.rbup.no/CMS/cmcpublish.nsf/%28$all%29/E1574A1468F31300C12578FB002EFDC5?open&qm=hovedmeny,2,12,0,0,0) [Lesedato 20.08.2012].

Rutter, M (1998): «Developmental catch- up, and Deficit, Following Adoption after Severe Global Early Privation” English and Romanian Adoptees (ERA) study team. I: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol 39, no. 4, 465 – 476.

Rutter, Michael og Rutter, M. (2000): *Den Livslange Udvikling- forandring og kontinuitet*. København. Hans Reitzels Forlag.

Sameroff, Arnold J., og Michael j. MacKenzie (2003): «Research strategies for capturing transactional models of development: The limits of the possible». I: *Development and Psychopathology*, vol. 15, 613 – 640.

Schore, Allan N. (2001): «Effects of A Secure Attachment Relationships on Right Brain Development, Affect Regulation, and Infant Mental Health». I: *Infant Mental Health Journal*, vol. 22 (1-2), 7-66.

Schore, Allan N. (2006a): «kommunikation mellem forældre og spædbørn og de neurobiologiske aspekter af den emotionelle udvikling» I: *Affektregulering i*

udvikling og psykoterapi. Jens Hardy Sørensen (red.). København. Hans Reitzels Forlag

Schore, Allan N. og Judith R. Schore (2007): «Modern Attachment Theory: The Central Role of Affect Regulation in Development and Treatment». I: *Clinical Social Work Journal*, Vol. 36/2008, 9 - 20.

Skogli, Gunhild K.W og Merethe Glenne Øie (2010): «Desorganisert tilknytning i et psykobiologisk perspektiv.» I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, vol.47 403 – 407.

Smith, Lars (2003): «Omsorgsutøvelse, tilknytning og barns utvikling» I: *Norsk barnevern*, nr.4 2003. s 3 – 13.

Smith, Lars (2008): *Tilknytning og barns utvikling*. Kristiansand. Høyskoleforlaget.

Smith, Lars (2010): «Når barn er i risiko for omsorgssvikt.» I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, nr. 47, 2010. s 402.

Smith, Lars og Ulvund, Stein Erik (2004): *Spedbarnsalderen*. Oslo. Gyldendal Akademisk.

Takahashi, Keiko (1990): «Are the Key Assumptions of the “Strange Situation” Procedure Universal? A view from Japanese Research.» I: *Human Development*. 33:23-30.

Tetzchner, Stephen Von. (2012): *Utviklingspsykologi, barne- og ungdomsalderen*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Van Ijzendoorn, Marinus H, (1990): «Developments in Cross – Cultural Research on Attachment: Some methodological Notes» I: *Human Development*. 33:3-9.

Vinnerljung, Bo og Anders Hjern (2011): «Cognitive, educational and Self-support outcomes of long-term foster care versus adoption. A Swedish national cohort study» I: *Children and Youth Services Review*. Vol. 33 (2011) 1902 – 1910.

Werner, Emmy E. (1993): «Risk, resilience and recovery: Perspectives from the Kauai Longitudinal Study» I: *Development and Psychopathology*. 5 (503 – 515).

Winnicott, D.W. (1990): *The Maturation Processes and the Facilitating Environment*. London. Karnac Books.

Zeanah, C.H., Smyke, A.T., Koga, S.F., Carlson, E. og The Bucharest Early Intervention Project Core Group (2005): «Attachment in Institutionalized and Community Children in Romania». I: *Child Development*, vol. 76, no.5, pp.1015-1028.

